

EESTI KULTUURILOO ÕPPEMATERJAL

XIII

TALLINN

EESTI KULTUURILOO ÕPPEMATERJAL

XIII

TALLINN

EESTI AJALOO- JA ÜHISKONNAÕPETAJATE SELTS

TALLINN 2013

Õppematerjali koostamist ning väljaandmist on rahastanud Haridus- ja Teadusministeerium.

Kogumiku koostaja Mare Oja

Teabetekstide koostajad Sigrid Abiline, Ulla Kadakas, Indrek Riigor, Anu Sotter
Tööülesannete autorid Sigrid Abiline, Indrek Riigor, Anu Sotter
Konsultant Toomas Abiline

Infotekstide toimetaja Kärt Jänes-Kapp
Tööülesannete toimetaja Mare Oja
Keeletoimetaja Ene Sepp

© Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Selts, 2013

ISBN 978-9949-9214-0-9 (kogu teos)
ISBN 978-9949-9436-4-7 (13. osa, trükis)
ISBN 978-9949-9436-5-4 (13. osa, pdf)

Eessõna

2010. aastal vastu võetud põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade ajaloo ainekavas on rõhutatud kodukoha ajaloo ja kultuuriloo tundmise tähtsust. Uuena on ainekavas kultuurikeskkonna mõiste, mida saab tundma õppida just kodukoha kultuuri ja ajaloo ga seoses. Ainekava seab eesmärgiks, et õpilased mõistaksid oma rolli kultuuripärandi säilitajana ning edasikandjana. Ajaloo õppimise põhimõte on liikuda lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, ning luua käsitletava teema ja paigaga isiklik seos.

Ainekava taotluste täitmiseks on koostatud õppematerjal kodukohaloo sidumiseks Eesti ajaloo ga, et õpetajad saaksid õpikeskkonda suurendada õppekäikudena oma koduümbruses ning koostada kultuuriloolise klassiekskursiooni marsruuti teistesse Eesti piirkondadesse. Õppematerjali võib kasutada Eesti ajalugu õppides nii põhikoolis kui ka gümnaasiumis koduümbruse ajaloo tundmaõppimiseks ja kultuurikeskkonna mõtestamiseks.

Õppematerjali komplekt koosneb 17 raamatust: igale maakonnale oma raamat, lisaks eraldi raamatud Tallinna ja Tartu kohta.

Raamatud on üles ehitatud kronoloogilisel põhimõttel ja struktureeritud Eesti ajaloo ainekava periodiseeringu alusel. Märksõnade valikul olid aluseks kultuuriväärtuste registrisse kantud objektid, paigad ja ehitised, mis võiksid illustreerida käsitletavat ajaloo teemat, ning teised olulised näited. Õppematerjalis on esindatud erinevad rubriigid, mille kohta leidub käsitletavast perioodist konkreetsetes piirkonnas näiteid: muinasajast asulakohad, matmispaigad, muinaspõllud, hiied, linnamäed ning maalinnad; kesk- ja varauusajast linnused, kirikud ning kloostrid, linnade turuplatsid, raekojad, gildi- ja tsunftihooned; uusajast mõisahäärberid, kõrtsid, seltsi- ja rahvamajad, koolihooned, postijaamad ning tööstusrajatised. Välja pole jätetud ka nõukogudeaegseid kolhoosikeskusi ega tänapäeva elu atraktiivseid sümboleid, mis kunagi omakorda ajalooks saavad. Peale selle saab lugeda paikkonna legende ja teavet piirkonnas asuvate muuseumide kohta.

Õppematerjal valmis ajalooõpetajate koostööprojektina, millesse kaasati kohalikke kultuuriloolasi ja muuseumitöötajaid. Töö käigus kooskõlastati õppematerjali struktuuri ning ühtlustati nõudeid infotekstidele ja õppeülesannetele.

Tallinna õppematerjali koostajad tänavad fotograafe Joosep Vaikmad, Arne Maasikut ja Rasmus Merivood ning Vabaduse väljaku kiviaegse asula teksti autorit Muinsuskaitseameti arheoloogiamalestiste peainspektor Ulla Kadakat. Muuseumi Kiek in de Kök ja Bastionikäigud muuseumijuht Toomas Abiline oli konsultandiks Tallinna legendide ning kesk- ja varauusaja teabetekstide koostamisel. Õppematerjali koostamist ja väljaandmist rahastas Haridus- ja Teadusministeerium. Suur tänu toetajatele!

Kogumiku koostaja

Tallinn

Tallinn on Eesti Vabariigi pealinn, Harju maakonna halduskeskus ja Eesti suurim linn (1. märtsil 2013. aastal oli rahvaarv 424 445). Tallinna pindala on 156,3 ruutkilomeetrit. Tallinna piiresse jäävad Ülemiste ja Harku järv ning Aegna saar. Tallinnal on 46 kilomeetrit merepiiri ja 59 kilomeetrit maapiiri. Tallinna nimekujud on olnud Lindanise, Kolõvan, Reval ja Revel. Tallinna nime hakati lõplikult kasutama pärast Eesti iseseisvumist 1918. aastal.

Tallinn on olnud tähtis võimukeskus, kaubandus- ja tööstuslinn. Tallinnaga on seotud ka väga paljud kuulsad riigitegelased, teadlased, kultuuriinimesed ning muud väljapaistvad isikud.

Tallinna ajalugu ulatub uuemate arheoloogiliste andmete valgusel kaugesse minevikku. Vabaduse väljakult on leitud kiviaegse asustuse jälgi, millel on vanust vähemalt 4500–5500 aastat. Arvata-vasti rajasid eestlased 10.–11. sajandil Toompeale linnuse. 1219. aastal jõudsid Tallinna taanlased. Järgnevail võõrvõimu sajandeil oli Tallinn Liivi ordumeistri residents, Rootsi ja Vene ajal Eesti-maa kubermangu keskus. Keskajal kuulus Tallinn Läänemere kaubalinnade Hansa Liitu, mis mõjus soodsalt linna majanduslikule arengule.

Tallinna süda on vanalinn, mis koosneb Toompeast ja all-linnast. Tallinn sai Lübecki linnaõiguse 15. mail 1245. aastal. Tallinna vanalinn kuulub UNESCO maailmapärandi nimistusse. Tähelepanuväärseimad mälestised on üks Põhja-Euroopa paremini säilinud linnamüür koos kaitsetornidega, kirikud ning keskaegsed elamud. Ent kõik ajajärgud on jätnud siia oma jäljed, mida tundma õppides saab värvika ettekujutuse kodumaa minevikust.

Tänapäeval jaguneb Tallinn kaheksaks halduslinnaosaks, mis jaotuvad 84 asumiks.

Tallinn on oluline turismikoht, kuhu külalisi meelitavad arvukad kultuurisündmused: laulupeod, vanalinnapäevad, merepäevad, mitmesugused muusikafestivalid jne.

Tallinn tähistab kaht tähtpäeva: 15. mail on Tallinna linna päev ning 22. detsembril Tallinna vapipäev.

Tallinn: <http://www.tallinn.ee/> (10.03.2013).

Sisukord

MUINASAEG

Vabaduse väljaku kiviaegne asulakoht – <i>Ulla Kadakas, Indrek Riigor</i>	8
Toompea – <i>Indrek Riigor</i>	10

KESKAEG

Raekoja plats ja raekoda – <i>Indrek Riigor</i>	12
Raeapteek – <i>Sigrid Abiline</i>	14
Tallinna linnamüür – <i>Sigrid Abiline</i>	16
Pühavaimu kirik – <i>Sigrid Abiline</i>	18
Niguliste kirik – <i>Sigrid Abiline</i>	20
Oleviste kirik – <i>Sigrid Abiline</i>	22
Toomkirik – <i>Sigrid Abiline</i>	24
Jaani seek – <i>Sigrid Abiline</i>	26
Dominiiklaste klooster – <i>Sigrid Abiline</i>	28
Pirita klooster – <i>Sigrid Abiline</i>	30
Keskaegne elamu – Tallinna Linnamuuseum – <i>Sigrid Abiline</i>	32
Suurgildi hoone – <i>Indrek Riigor</i>	34
Mustpeade Maja – <i>Indrek Riigor</i>	36

VARAUUSAEG

Pakkhoone – <i>Sigrid Abiline</i>	38
Tallinna bastionivöönd – <i>Sigrid Abiline, Anu Sotter</i>	40
Kadrioru loss ja park – <i>Sigrid Abiline, Anu Sotter</i>	42
Rüütelkonna hoone – <i>Sigrid Abiline</i>	44
Stenbocki maja – <i>Sigrid Abiline</i>	46

19. SAJAND JA 20. SAJANDI ALGUS

Eesti Draamateater – <i>Sigrid Abiline, Anu Sotter</i>	48
Estonia teatri- ja kontserdihoone – <i>Sigrid Abiline, Anu Sotter</i>	50
Glehni loss ja park – <i>Sigrid Abiline, Anu Sotter</i>	52
Kaarli kirik – <i>Sigrid Abiline, Anu Sotter</i>	54
Büroohoone Pärnu maanteel – <i>Sigrid Abiline, Anu Sotter</i>	56
Maiasmoka kohvik ja Tallinna kohvikukultuur – <i>Sigrid Abiline</i>	58
Aleksander Nevski katedraal – <i>Sigrid Abiline</i>	60
Lutheri villa – <i>Sigrid Abiline</i>	62
Mälestussammas „Russalka” – <i>Sigrid Abiline</i>	64
Patarei vangla – <i>Sigrid Abiline</i>	66
Lennusadam ja vesilennukite angaarid – <i>Sigrid Abiline</i>	68
Tallinna tuletornid – <i>Sigrid Abiline</i>	70

EESTI VABARIIK 1918–1940

Tallinna ajaloolised linnaosad – <i>Sigrid Abiline</i>	72
Nõmme – <i>Sigrid Abiline</i>	74
Riigikogu hoone – <i>Sigrid Abiline</i>	76
Tallinna 21. Kool – <i>Sigrid Abiline</i>	78
Tallinna Prantsuse Lütseum – <i>Sigrid Abiline</i>	80
Tallinna Ülikooli peahoone – <i>Sigrid Abiline</i>	82
Vabrik Rauaniit – <i>Sigrid Abiline</i>	84
Metsakalmistu ja Metsakalmistu kabel – <i>Sigrid Abiline</i>	86

Kunstihoone – <i>Sigrid Abiline</i>	88
Vabariigi Presidendi Kantselei – <i>Sigrid Abiline</i>	90
Konstantin Pätsi Vabaõhukool – <i>Sigrid Abiline</i>	92
Tuletõrjehoone – <i>Sigrid Abiline</i>	94
Endine EEKS-maja – <i>Sigrid Abiline</i>	96
Vabadussõjas langenud õpilaste ja õpetajate mälestussammas – <i>Sigrid Abiline</i>	98
Vene Teater – <i>Sigrid Abiline</i>	100
EESTI TEISES MAAILMASÕJAS	
Siselinna kalmistu, Kaitseväe kalmistu – <i>Sigrid Abiline</i>	102
1944. aasta märtsipommitamise jäljed – <i>Sigrid Abiline</i>	104
NÕUKOGUDE AEG	
Kirjanike Maja – <i>Sigrid Abiline</i>	106
Kino Sõprus – <i>Sigrid Abiline</i>	108
Tallinna elamurajoonid Mustamäe, Õismäe ja Lasnamäe – <i>Sigrid Abiline</i>	110
Hotell Viru – <i>Sigrid Abiline</i>	112
Tallinna Teletorn – <i>Sigrid Abiline</i>	114
Maarjamäe memoriaal – <i>Sigrid Abiline</i>	116
Tallinna Lauluväljak – <i>Sigrid Abiline</i>	118
Eesti Rahvusraamatukogu – <i>Sigrid Abiline</i>	120
Linnahall – <i>Sigrid Abiline</i>	122
Olümpiapurjespordikeskus – <i>Sigrid Abiline</i>	124
ISESEISVUSE TAASTANUD EESTI	
Juudi sünagoog – <i>Indrek Riigor</i>	126
Kumu kunstimuuseum – <i>Sigrid Abiline</i>	128
Rotermanni kvartal – <i>Sigrid Abiline</i>	130
Fahle maja – <i>Sigrid Abiline</i>	132
Solarise keskus ja endine Sakala keskus – <i>Sigrid Abiline</i>	134
Kristiine kaubanduskeskus – <i>Sigrid Abiline</i>	136
Vabaduse väljak ja Vabadussõja võidusammas – <i>Indrek Riigor</i>	138
LEGENDID – <i>Sigrid Abiline</i>	
Legend Toompea tekkimisest ja Linda kivist	140
Legend Dannebrogist	140
Legend Ülemiste vanakesest ehk miks Tallinn iialgi valmis ei saa	140
Legend Oleviste kirikust	141
Legend Vanast Toomasest	142
Legend nahakaupleja Pontusest	143
Lugu Niguliste muumiast	143
KUULSAD ISIKUD – <i>Sigrid Abiline</i>	
Michel Sittow	145
Balthasar Russow	145
Jaan Poska	146
Jakob Westholm	146
Voldemar Lender	147
Friedebert Tuglas	148
Marie Under	149
Gustav Ernesaks	150
Jaan Kross	150
Lennart Meri	151
MUUSEUMID – <i>Sigrid Abiline</i>	
	152

Vabaduse väljaku kiviaegne asulakoht

Ligi 5100 kalendriaastat tagasi paiknes rand Vabaduse väljaku edelaosas, kuhu moodustus läänetuulte eest kaitstud merelaht.

Vabaduse väljakul leiti kiviaegse asulakoha kultuurikihti umbes 2200 ruutmeetri suuruselt alalt ning kiht oli 20–50 cm paks. Kogu kaevamisalalt ei õnnestunud leida ühtki kiviaegset ehituskonstruksiooni ega kindlat tuleasemejäänust, küll leiti aga toonasel maapinnas mõni arvatav majapidamislohk. Kiviaegseid esemeid või nende katkeid leiti üle 2100. Savinõukilde tuli välja 875, neist suurem osa esindas hilist kammkeraamikat, kuid kümnekond ka nõorkeraamikat; veel leiti ühe tüüpilise kammkeraamika nõu kilde. Enamikul savinõudel oli suuava ligi 1 m läbimõõduga, pottide põhi oli ümar või kooniline, et neid oleks kerge lõkkesse või lihtsalt maa peale kivide vahele asetada.

Kiviaja inimene on Vabaduse väljakul tööriistade valmistamiseks kasutanud peamiselt kvartsi, mida võis munakatena mererannast korjata. Kvartsiveeris löödi puruks, saadi teravad killud, mille servi vajaduse korral veel väikseid kilde ära surudes teravdati. Kvartsleide koguti uurimisalalt 970: killud, laastud ja töötlusjääd, kuid ka mõningad kõõvitsad, noad ning uuritsad.

Kiviaegseid luuesemeid ja töötlusjälgedega luufragmente leiti 24 eksemplari. Esemete valik on üsna mitmekesine, kuid samas seotud peamiselt jahi- ja kalastusriistadega, saadi ka mõni hammasripats. Esemed olid valmistatud – üksikute eranditega – peamiselt suurimetaja toruluudest. Luust esemete kõrval leiti ligi 3200 osteoloogilist leidu: peamiselt imetajate luid ning luutükke, ent ka ligi 200 linnuluud ja üle 30 kalaluu. Üks Vabaduse väljaku asulakoha eripära võrreldes teiste samaaegsete rannikuasulatega on põlemata osteoloogiline materjal – üldjuhul leitakse kiviaja asulakohtadest just põletatud luid.

Kultuuriliselt, kuid ka rannasiirdekronoloogia ja radiosüsinikdateeringute andmeil jääb Vabaduse väljaku asulakoha vanus vahemikku 3300–2900 aastat eKr, kõige tõenäolisemalt umbes aastasse 3100 eKr. Arvatavasti on kiviaja inimesed tulnud randa augustis ja septembris, kui pringlid liikusid madalates lahtedes. Asjaolu, et leiti üsna palju maismaaloomade ning lindude luid, viitab muudele tegevustele hülge- ja pringliküttimise kõrval, vahest ka pikemale asulakoha kasutusperioodile. Leiukohta terviklikult vaadates võib siiski öelda, et aasta ringi seda kohta ei kasutatud. Neli-viis intensiivsemat leiupiirkonda ja nende vahele jäänud üsna tühjad alad võivad olla märk mitmel hooajal rannale püsti pandud laagripaigast.

Arheoloogilised uuringud Vabaduse väljaku rekonstrueerimistööl. Väljakaevamised kiviaja asulakohal kestsid 2008. a juulist 2009. a märtsini; seoses ebasoodsate ilmaoludega (vihm, lumi, pakane) toimus töö enamiku ajast telkides

Foto: Erki Russow

ULLA KADAKAS, VILLU KADAKAS, LEMBI LÕUGAS, ALAR ROSENTAU, LEILI SAARSE, JÜRI VASSILJEV, Vabaduse väljak. Eesti mahukaim arheoloogiline uurimisobjekt. – Horisont, 2009, 5.

ULLA KADAKAS, GURLY VEDRU, LEMBI LÕUGAS, VILLU KADAKAS, GAREL PÜÜA, GUIDO TOOS, Rescue excavations of the Neolithic settlement site in Vabaduse Square, Tallinn. – Archaeological fieldwork in Estonia. Tallinn, 2009.

1. Ühendage Eesti muinasaja perioodid dateeringutega, kirjutades perioodi ees oleva numbriga õige dateeringu ette. Vajaduse korral kasutage lisamaterjale.

Nr	Periood	Nr	Daatum
1	Keskmine kiviaeg		u 800 – u 1050
2	Noorem kiviaeg		u 9000 – u 5000 eKr
3	Pronksiaeg		u 500 eKr – u 1200 pKr
4	Rauaaeg		u 5000 – u 1800 eKr
5	Viikingiaeg		u 1800 – u 500 eKr

2. Seletage mõisteid.

Arheoloogia – _____

Kiviaeg – _____

Kultuurikiht – _____

Kammkeraamika kultuur – _____

Radiosüsiniku dateering – _____

3. Vastake küsimustele teksti põhjal.

3.1. Millal kerkis Vabaduse väljaku ala merest? _____

3.2. Miks on Vabaduse väljakult leitud asulakoht paigutatud kiviaega?

3.3. Kirjeldage Vabaduse väljakult leitud kiviaegset asulakohta.

3.4. Loetlege esemeid, mida on leitud asulakoha väljakaevamistel. Mis järeldusi võib nende leidude alusel teha?

3.5. Mida on teada Vabaduse väljaku asulakohas elanud inimeste tegevusalade kohta?

Toompea

Rahvaluule tunneb Toompead Kalevi kalmuna, mille on kokku kandnud tema lesk Linda. Praeguse nime on Toompea saanud seal asuva Toomkiriku järgi (1486, Domberg). Varasemad ürikud on seda lihtsalt mäena maininud.

Looduslikult on Toompea kõrgendikku kujundanud nii mandrijää, meri kui ka inimtegevus. Kõrgendiku pindala on ligi seitse hektarit.

Toompea kõrgendik ja asum on olnud aastasadu kohalik võimukeskus, selle palet on muinasajast saadik määranud linnus ning loss. Muinasskandinaavia allikate, Henriku Liivimaa kroonika, eesti rahvaluule ja vene böliinade järgi asus Toompeal eestlaste linnus Lindanise, mille taanlased eesotsas kuningas Valdemar IIga 1219. aastal vallutasid. Taanlased ehitasid eestlaste linnuse asemele uue linnuse, mida 13. sajandil korduvalt laiendati.

Aastail 1350–1360 ehitasid uued omanikud (Liivi ordu) vana linnuse asemele nelja hoonetiivaga konvendilinnuse, millele kümnekond aastat hiljem lisati tänapäevani nähtav Pika Hermannini torn (sai lõpliku kõrguse – 45,6 m – 1500. aasta paiku). Liivi sõjas läks Toompea rootslaste kätte ja Pika Hermannini kõrvale ehitati renessanss-stiilis riigisaalihoone.

16.–18. sajandil rajati bastionivöö ning Toompea kui kaitserajatise tähtsus vähenes. Pärast Põhjasõda seisis linnus pikka aega kasutamata, aastail 1767–1793 rekonstrueeriti linnuse idatiib hilisbarokseks Eestimaa kubermanguvalitsuse hooneks ja riigisaalihoone lammutati. 1917. aastal põles vanglaks muudetud konvendihooned ning selle asemele rajati aastail 1920–1922 Riigikogu hoone. Pikast Hermannist sai Eesti Vabariigi lipu torn.

Toompea tervikuna eksisteeris 13.–19. sajandini iseseisva ülalinnana. Toompeal elasid kohalikud maahärrad, kelle suhted all-linna elanikega olid keerulised. Kuni 14. sajandi lõpuni oli piirkond üsna lage, mitmes kohas (nt Toomkiriku ja linnuse kohalt) murti ehituspaasi, millest põletati lupja. Vähehaaval ehitati linnuse kõrvale teisigi hooned, mis 15. sajandi keskel eraldati all-linnast müüri-riiga. Toompead laastas mitu tulekahju, nii hävis 1684. aasta tulekahjus valdav osa varasemast hoonestusest. 17.–18. sajandi jooksul tekkisid pangaservale uued Toompead tänapäevani ilmestavad hooned. Varingute tõkestamiseks kaeti aastail 1870–1903 suurem osa paljandit paest mantelmüüri-riiga, mida hiljem on uuendatud.

Nii Rootsi kui ka Vene võimu ajal säilis Toompea eriseisund, seda haldasid Toomgild ja Eestimaa rüütelkond. 1878. aastal liideti Toompea halduslikult Tallinnaga ning 1889. aastal selle eriseisund kaotati.

Tänapäeval ilmestavad Toompead linnuse- ja lossikompleks koos Riigikogu hoonega, Aleksander Nevski katedraal, Toomkirik, Rüütelkonna hoone, Stenbocki maja jm. Toompeaga liituvad ka Rootsi-aegsed muldkindlustused – Ingeri bastion (Harjumägi) ja Rootsi bastion (Lindamägi) ning endine vallikraavi lõik (Snelli tiik) koos seda ümbritseva Toompargi ja Lindamäe jalamil paikneva Hirvepargiga. All-linnaga ühendavad Toompead alates 13. sajandist kolm teed: Pikk jalg, Lühike jalg ning praegune Toompea tänav.

Toompea

Foto: Arne Maasik

1. Nimetage põhjusi, miks on Toompea aastasadu olnud kohaliku võimu keskus ja sümbol.

2. Kuidas on Toompea ajalugu olnud seotud võõraste võimudega? Nimetage sajand, võõrvõim ja tegevus. Jätkake kirjeldust näidise alusel.

Näidis

Kuni 13. sajandi alguseni asus Toompeal eestlaste linnus Lindanise.

3. Nimetage tänapäeval Toompeal tegutsevaid asutusi ja nende tegevusvaldkondi. Vajaduse korral otsige lisamaterjali internetist.

Näidis

Asutus: Riigikogu

Tegevusvaldkond: seadusloome

4. Leidke küsimustele vastused.

4.1. Mis teed toovad Toompeale ja viivad sealt ära peale tekstis mainitu?

4.2. Mitu trepiastet viib Pika Hermanni torni?

4.3. Milline on Eesti Vabariigi esinduslipu heiskamise kord?

4.4. Kui kaua eksisteeris Toompea all-linnast eraldi? Mis võis olla selle põhjus?

Raekoja plats ja raekoda

Raekoja plats koos raekojaga oli igipõline turukoht ning keskaegse hansalinna kese. Turuväljakuna on Raekoja platsi ürikutes esimest korda mainitud 1313. aastal.

Linnakodanike ja kaupmeeste elamute kõrval ääristasid väljakut paljud ühiskondlikud hooned (raevangla, raekantselei, Raeapteek jt). 1555. aastal rajati väljaku põhjaküljele vaekoda – turule toodud kaupade kaalumise paik, mis oli Tallinna varaseim renessanssehitis (hävis 1944. aasta märtsipommitamises, hoone kuju on sillutises markeeritud parkettkividega). 17.–19. sajandil ehitati Raekoja platsi piiranud keskaegseid elamuid ümber ning praegu domineerivad seal barokse ja klassitsistliku kujundusega majad.

Tallinna Raekoja plats ja raekoda
Foto: Joosep Vaikma

Teadaolevalt on alates 1441. aastast seatud Raekoja platsile jõulukuusk. Uue kombena süütab linnapea sellel tänapäeval esimese adventiküünla, et märkida jõuluhooaja algust.

Nagu teisigi keskaegseid linnu valitses Tallinna raad, mis oli omavalitsus- ja kohtuorgan ning valiti Suurgildi kuulunud kaupmeeste hulgast. Kindlasti oli raad olemas aastal 1248, kui Taani kuningas Erik IV Adraraha (valitses 1241–1250) kinnitas Tallinnale Lübecki õiguse (õigusnormide kogu). Aastail 1550–1889 koosnes Tallinna raad neljast bürgermeistrist (tänapäeva mõistes oli bürgermeister linnapea), neljateistkümnest raehärrast, sündikust (lahendas õigusküsimusi) ja raesekretärist. Raad kogunes koosolekule vähemalt paar korda nädalas. Rae esmane ülesanne oli hoolitseda linnamajanduse, ehitustööde, heakorra, linna kaitse ja kindlustamise, elanike heade suhete ning käsitöö ja kaubanduse eest, samuti korraldada välissuhteid.

Raekoja platsi arhitektuurse ilme määrab selle lõunaküljele ehitatud raekoda. See on Baltimaade ainus hilisgooti raekoda. Hoonet on esimest korda mainitud 1322. aastal. Põhijoontes tänapäevani püsinud ruumijaotus ja kuju anti raekojale aastail 1402–1404. Siis toodi avatud võlvkaaristu näol Tallinna ehituskunsti täiesti uus arhitektuurimotiiv. Hoone idaviilule püstitati kõikjalt nähtav kõrge torn, millele 1530. aastal paigutati tänapäeval Vana Toomana tuntud sõjasulase figuuriga tuulelipp. Säärasel kujul sai raekojast Tallinna ehitusmeistrite kunstilise võimekuse parim näide.

Raekoja originaalsisustusest on säilinud raepingid, häirekell, raidreljeef, raehärrade manitsustahvel, seinamaalid, nikerdfriis ja kroonlühtrid (14.–17. sajand) ning seitse renessanss-stiilis piltvaipa (tänapäeval eksponeeritakse raesaalis piltvaipade täpseid koopiaid, mis on valmistatud 2004. aastal Oxfordis). Raele kuulunud varandusest on säilinud ka mõni hõbeese.

1944. aasta märtsipommitamisel hävinud tornikiivri ja algupärase välisviimistluse taastamisele järgnes aastail 1971–1975 raekoja üldine restaureerimine. 1996. aastal ehitati uus tornikiiver, 2004. aastal puhastati välja raesaalis asuvad 16. ja 17. sajandi vahetusest pärinevad seinamaalingud, taastati raesaali kõrval asuva köögi mantelkorsten ning rajati pööningule muuseum.

Tänapäeval kasutatakse raekoda Tallinna esindushooneks ning kontserdipaigana.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 188–191.

Eesti Entsüklopeedia. 7. kd. Tallinn, 1994, lk 644.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 41, 318.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 108–114, 116, 201, 296–297.

1. Koostage Raekoja platsi ja Tallinna raekoja kujunemise kronoloogia. Millal leidsid aset kõige suuremad muutused ning mis neid mõjutasid (daatum, muutus, muutuse põhjus)?

2. Andke hinnang Raekoja platsi funktsioonidele: mis on muutunud ja mis on jäänud samaks.

3. Võrrelge omavahel Tallinna keskaegset valitsemist tänapäevasega (vajaduse korral otsige andmeid internetist).

Keskaeg		Tänapäev
	Dokument, mille alusel linna valitsetakse	
	Linna esinduskogu nimetus	
	Kuidas valitakse linna esinduskogu?	
	Linna juhi ametinimetus	
	Linna juhtide ülesanded	

4. Mille poolest on Tallinna raekoda unikaalne?

5. Arutlege, miks oli 1651. aastal vaja raekoja seinale kinnitada manitsustahvel raehärradele.

Raeapteek

Tallinna Raeapteek (Raevoja plats 11) on vanimaid pidevalt ühes paigas tegutsenud apteeke Euroopas. Esimest korda on apteeki mainitud aastal 1422 (siis läks see rae valdusse), ent olemas oli see juba varem. Raeapteegi hoone on üks väheseid profaanehitisi, mis on säilitanud oma algse otstarbe.

Raad rentis apteeki eraisikuile. 16. sajandi lõpust alates töötas Raeapteegis Burchartite suguvõsa, kelle

kätte jäi apteek tervelt kümneks põlvkonnaks. Suguvõsa ungarlasest rajaja saabus 1580. aastal Raeapteeki selliks. 1689. aastal ostis Johann Burchart IV raelt apteegihooned ära. Pärast viimase, kümenda Johann Burcharti surma müüsid pärijad apteegi 1911. aastal uuele omanikule. Nõukogude ajal oli apteek riigistatud, nüüdisajal on selle omanik taas linn, kes on apteegi rendile andnud. Ruumides tegutseb igati moodsaid ravimeid müüv apteek, kuid seal pakutakse ka vanadest retseptidest inspireeritud tooteid – klaretti, teesegusid, tinktuure jm.

Raeapteegi hoone on kahekorruseline. Selle barokse fassaadi taga peitub kolm keskaegset hoonet, mida on mitu korda ümber ehitatud. Esimene hoone (praegune apteegi muuseumisaal) on vana vaekoda. Vaekoja kõrval paiknev suure etteulatava ärkliga osa on vana apteek, mis paigutati praegusele asukohale arvatavasti 1441. aastal. Apteekri eluruumid paiknesid maja idaosas. Sellest paremale jääv väikese ärkliga osa on endine Pühavaimu kiriku pastoraat. Barokiajastust on säilinud raidkivist aknasambad, tuulekoja seina müüritud raidreljeef Burchartite perekonna vapiga, maalikutega talalaed jm. Tuulekoja aknapõskedel on 18. sajandist pärit allegooriliste naisfiguuridega maalingud. 20. sajandi algul raiuti fassaadile uus sissepääs, kuid 1966. aastal taastati esialgne fassaadikujundus. 1990. aastail renoveeriti Raeapteegi hoonet põhjalikult.

Juba 15. sajandil kuulus apteegi juurde ravimtaimede aed, mis asus väljaspool linnamüüre Harju värava ees. Peale ravimite sai keskajal apteegist osta vürtse, tubakat, värve, paberit, mängukaarte, kangaid, küünlaid, maiustusi jm. Kohapeal sai juua suhkurdatud ja vürtsitatud reinveini – klaretti.

Apteeker tasus raele renti rahas, aga pidi andma lisaks kirjutustarbeid ning maiustusi. Eriti hinnatud oli martsipan, mille leiutamise au üle on vaieldud Tallinn ja Lübeck. Siinmail levinud legendi järgi, mille tegi eriti tuntuks Jaan Krossi raamat „Mardileib”, olevat martsipani leiutanud üks Raeapteegi sell.

Ajalugu teab juhtumit, kui apteegist saadi tervise asemel haigus – nimelt läks 1571. aastal just Raeapteegist liikvele katk, mis levis kogu linnas ja nõudis palju ohvreid.

Raeapteek
Foto: Indrek Riigor

Eesti arhitektuur. 2. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 109–110.

SULEV MÄEVÄLI, Ehitus- ja kunstimälestisi Tallinnas. Tallinn, 1986, lk 90–91.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 192–193.

1. Mille poolest on Tallinna Raeapteek tähelepanuväärne?

2. Kirjeldage Raeapteegi hoone kujunemislugu.

3. Miks on Raeapteegi ajaloos tähtis Burchartite perekond?

4. Mille poolest erines keskaegne apteek tänapäevasest?

5. Uurige ise edasi.

5.1. Mis haigused levisid keskajal?

5.2. Tooge näiteid keskaegsete ravimeetodite kohta.

Tallinna linnamüür

Tallinna all-linna keskaegne kaitsepiire – linnamüür – ümbritses linnatuumikut ja täienes koos selle laienemisega.

Tallinn kujunes linnaks 13. sajandi esimesel poolel. Soodne asukoht kaubateede ääres soosis rikkuste kogunemist ning linn vajas kaitset. Esialgu turvasid linna vallikraaviga ümbritsetud ajutised muld- ja puitehitised, mille kohta täpsemaid andmeid ei ole. Jõukuse kasvades suurenes väljastpoolt tuleva rünnaku oht ning kindlustusi oli vaja uuendada. Taani kuninganna Sambori Margrete (1230–1282) nõudel asuti ehitama kivist müüri linna loode-, põhja- ja kirdeküljele. Selle müüri iga polnud pikk – 1310. aastal saabus Tallinna Taani kuninga asehaldur Johannes Canne, kes tegi raele ettepaneku ehitada välja linnakindlustused.

Tallinna linnamüür Suur-Kloostri värava juures ja Assauwe torn

Foto: Indrek Riigor

Seepeale rajatud nn Canne müür jäi püsima sajandeiks, määrates pikaks ajaks linna suuruse. Müür valmis 14. sajandi keskpaigas rae, gildide, kloostrite ja kodanike ühistööna. Müür oli 4,5–8,5 meetrit kõrge, sellel oli kuus müüri- ning kaheksa väravatorni. Ida- ja lõunaküljel oli vallikraav. Samal ajal valmis samalaadne müür ka Toompea suurel linnusel.

Sõjatehnika arenedes tugevdati müüre ning lisati torne. 14. sajandi lõpul oli müürist enduvaid, enamasti poolümara põhiplaaniga torne juba kakskümmend neli. 15. sajandi esimesel poolel hakati linnamüüri ümber ehitama, see muudeti kõrgemaks ja paksemaks, siseküljele laoti toetuseks tugipiidad. Uuendati ka väravaehitisi – valmisid Harju ning Viru värav, Väike Rannavärav, Karja- ja Nunnavärav. Väravate süsteemi tugevdasid pea- ja eelväravate vahel asetsenud kindlustatud vesiveskid, vallikraave täiendasid veskite paistiigid. 15. sajandil ehitati välja Toompea ning all-linna vahelised müürid.

Tulirelvade kasutuselevõtt sundis 15. sajandi teisel poolel müüre taas ajakohastama. Linna lõunaküljele püstitati meie võimsaim suurtükitorn Kiek in de Kök, mis valmis 1483. aastal. Tornil algne kõrgus oli 38 meetrit ning see oli pealt avatud. Praeguse ilme – kõrgus 49,4 meetrit ja müüri paksus ligi 4 meetrit – sai torn 17. sajandi lõpu ümberehitustes. Tornil seintes on näha Liivi sõja aegseid Vene vägede kivi- ja malmkuule. 16. sajandi alguses valmis teine tänapäevani säilinud suurtükitorn Paks Margareeta, mille seinad olid koguni 4,7 meetrit paksud. Need tornid olid Tallinna kivi- ja malmkindlustuste viimased täiendused. Järgnes üleminek hoopis teistsugusele, bastionidel põhinevale kaitse-süsteemile, 19. sajandil aga linnast eemal asuvate fortide süsteemile.

1530. aastal oli 46 torniga linnamüür 2,35 kilomeetrit pikk, 3 meetrit paks ning 13–16 meetrit kõrge. Oli ka eeskaitseala, mis hõlmas peavallikraavi, eesvalli, kuut keerulist väravasõlme jm. Tallinna linnamüür oli Põhja-Euroopa tugevamaid. Linnamüüri täiustati 17. sajandi alguseni, selle sõjaline tähtsus püsis veel 19. sajandi esimesel poolel.

Tänapäeval on säilinud 1,85 kilomeetrit müüri, 20 müüritorni (Bremeni, Assauwe, Nunnadetagune torn jpt), kaks vaheväravat (Pika ja Lühikese jala) ning kahe eesvärava osi (Suur Rannavärav, Viru värav).

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 18–31.

SULEV MÄEVÄLI, Ehitus- ja kunstimälestisi Tallinnas. Tallinn, 1986, lk 33–41.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 301–302.

1. Millal asuti rajama Tallinna linnamüüri? Miks oli linnamüüri vaja?

2. Mis on nn Canne müür?

3. Kui pikk oli linnamüür ja mitu torni oli sellel 16. sajandi alguses?

4. Kui suur osa linnamüürist ning mitu torni on säilinud tänapäevani?

5. Otsige lisamaterjali ja nimetage lisaks tekstis mainituile veel viis säilinud linnamüüri torni. Uurige välja, mis funktsioon on neil tänapäeval.

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

6. Seletage mõisteid.

Vallikraav – _____

Bastionidel põhinev kaitsesüsteem – _____

Fortide süsteem – _____

7. Arutlege, miks on Tallinnas võrreldes paljude Lääne-Euroopa linnadega säilinud üsna palju keskaegset arhitektuuripärandit, sh linnamüür.

Pühavaimu kirik

Pühavaimu kirik (Pühavaimu 2) on Tallinna väikseim keskaegne kirik ning omapärane mitmes mõttes. Kirik kuulus Pühavaimu ja Apteegi tänava vahelisel maa-alal paiknenud seegi juurde. 12. sajandi lõpus paavsti loodud Püha Vaimu Vennaskond rajas Püha Vaimu kirikuid ja seeke peaaegu igas Läänemere-äärses linnas. Ühtlasi oli Pühavaimu kirik rae kabel. Reformatsioonijärgsel perioodil oli Pühavaimu kirik ainus eesti koguduse kirik Tallinnas.

Ka arhitektuuriliselt on Pühavaimu kirik mitmeti erandlik. See on ainus sakraalehtis Tallinnas, mis on püsinud põhijoontes muutumatuna 14. sajandist. Kirikut on esimest korda kaudselt mainitud 1316. aastal. Hoone põhielementides leidub eelkõige Gotlandi arhitektuuri mõjusid. Seegikirikule omaselt on Pühavaimu kirik kahe lööviga: põhjalööv oli mõeldud linnakogudusele, lõunalööv peamiselt seegi elanikele. Ilmselt olid löövid varem eraldatud vahevõrega. Erandlik on kooriruumi ebasümmeetriline paiknemine põhjalööviga samal teljel. Kiriku peaportaal asub põhjalöövi läänepoolses osas. Seegielanikud pääsesid oma löövi eraldi portaali kaudu. Pikihoone otsakülgi ehivad astmelised viilud ja läänekülge sale kaheksatahuline torn, mida kroonib rõdudega hilisrenessanss-stiilis tornikiiver. Pikka aega vanimana püsinud Tallinna tornikiiver hävis 2002. aastal tulekahjus, ent taastati järgmisel aastal.

Väliselt lihtsa kiriku sisustus on rikkalik ja esindatud on kõik stiiliperioodid gootikast klassitsismini. Kõige väärtuslikum on peaaltar, mis on Bernt Notke (1435–1518/1509) töö. 1483. aastal üles seatud kahe tiivapaariga gooti stiilis kappaltari skulptuurid ja maalid annavad edasi keskaegse inimese maailmatunnetust. Altar kujutab Püha Olavit, Annat, Elisabethi, Viktorit, episoode Kristuse kannatustest jm. Gooti stiili esindab ka võidukaare krutsifiks. Silmapaistev renessanss-stiili näide on Tallinna vanim kantsel, mida katab uhke kõlaräästas. Mõlemad on kaunistatud nikerdatud ornamentide ja skulptuuridega. Huvitavaks barokinäiteks on empoori ehk rõdu nikerdused, mille valmistamisest on osa võtnud kuulnud meister Elert Thiele (srn 1674). Empoori rinnatisel paikneb 57 maalist koosnev piibliaineline pildiseeria. Omapärased ja haruldased on kiriku 17. sajandi keskelt pärinevad maalitud epitaafid.

Fassaadil oleva kella autor on kuulnud puunikerdaja Christian Ackermann (srn 1710) ning kell on pärit 1684. aastast. Tuulelipp on samuti 17. sajandi lõpust.

Pühavaimu kirikuga on seotud mitu Eesti kultuuriloos tähtsat isikut. 16. sajandil koostasid ja tõlkisid eesti keelde luterliku katekismuse siinsed vaimulikud Simon Wanradt (u 1500–1567) ja Johann Koell (srn 1540). 1535. aastal ilmunud teos, millest on säilinud 11 lehekatkendit, on vanim eestikeelne alles jäänud trükis. Aastail 1563–1600 Pühavaimu kiriku vaimulikuna kirjutas Balthasar Russow (1536–1600) oma „Liivimaa kroonika“. 17. sajandi algul oli kirikus vaimulikuks Georg Müller (1570–1608), kellelt on säilinud 39 eestikeelset jutluseteksti.

Pühavaimu kirik

<http://www.roerich.ee/photos/show.php?id=50&l=est>

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 185–187.

SULEV MÄEVÄLI, Ehitus- ja kunstimälestisi Tallinnas. Tallinn, 1986, lk 73–79.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 103–106.

1. Mille poolest on Pühavaimu kirik erandlik?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

2. Miks on Pühavaimu kirik kahe lööviga?

3. Nimetage tähelepanuväärseid kunstiteoseid Pühavaimu kirikust.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

4. Mille poolest on Pühavaimu kirikuga seotud vaimulikud tähtsad eesti kultuuriloos?

- 1) _____

- 2) _____

- 3) _____

5. Uurige ise edasi.**5.1. Milline kunstnik Bernt Notke töö on veel Tallinnas? Kus see asub?**

Töö: _____

Asukoht: _____

5.2. Nimetage veel kunstnik Christian Ackermanni töid, mis on Tallinnas.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

Niguliste kirik

Niguliste kiriku (Niguliste 13) nimipühak on Püha Nikolaus, kaupmeeste ja meremeeste kaitsepühak. Pühakoja rajasid Ojamaalt saabunud Saksa kaupmehed varsti pärast 1230. aastat. Kirjalikes allikais on kirikut esimest korda mainitud 1315. aastal.

Esialgne kirik oli väike kolme lööviga kodakirik. 14. sajandil lisati sellele mitu kabelit, sh Püha Matteuse kabel torni lõunaküljel. 15. sajandi algul said pikihoone ja kooriosa praeguse ilme: valmis külglöövide pikendustest moodustuv kooriruum ning basiilikaks muudetud kirik kaeti kõrgete võlvidega. Kiriku välisküljele lisandusid tugipiilarid. Stiililt esindab Niguliste kirik hilisgootikat, mille eeskujud pärinevad eelkõige Põhja-Saksamaalt, ent üksikasjades ilmnevad siiski kohalikud ehitustavad. Näiteks ehivad 15. sajandi lõpul laiendatud Matteuse kabeli (hiljem Püha Antoniuse kabeli) fassaadi Tallinnale omased petiknišid ning ehisseinast ümbritsetud astmikportaal. 1515. aastal valminud torn kaeti gooti telkkiivriga. 17.–18. sajandil lisandusid kiriku põhjaküljele uued kabelid. Vajuma hakanud torn ehitati kõrgemaks ning sai barokse tornikiivri.

Niguliste kirik
Foto: Joosep Vaikma

Niguliste kiriku peaaltar valmistati aastail 1478–1481 Lübecki meistri Hermen Rode (u 1465–1504) töökojas. Altar on mõõtmetelt väga suur: laius avatud tiibadega 6,3 ja kõrgus 3,5 meetrit. Altari suletud tiibadel on kujutatud stseenid Püha Nikolause ning Püha Viktori elust.

Niguliste oli ainus kirik Tallinna all-linnas, mille sisustus jäi puutumata reformatsiooniga kaasnenud pildirüüstest 1523. aastal – koguduse eestseisja laskis kiriku lukud sulatina täis valada, mistõttu märatsev rahvas kirikusse ei pääsenud.

Niguliste kirik kuulus saksa kogudusele, mille liikmed lahkusid 1939. aastal Saksamaale.

Niguliste kirik sai tõsiselt kannatada 1944. aasta märtsipommitamises. Tules hävisid katus ja tornikiiver, ära põles enamik sisustusest koos hinnaliste kunstiväärtustega. Mõne aasta pärast varises kokku ka suurem osa pikihoone kõrgseintest koos võlvidega. 1940. aastate lõpul oleks kirik äärepealt lammutatud, kuid otsustati siiski taastada. 1982. aastal puhkes Nigulistes tulekahju, milles hävis tornikiiver ja osa katusest; need taastati.

1984. aastal avati Niguliste muuseumi-kontserdisaalina. Niguliste on üks väheseid Põhja-Euroopa muuseume, mis asub endises sakraalhoones ja kus kiriklikku kunsti saab imetleda selle jaoks loodud keskkonnas. Nigulistes on eksponeeritud tähtsamad Eesti keskaja kunsti näited, Antoniuse kabelis asub säilinud osa Lübecki meistri Bernt Notke unikaalsest maalist „Surmatants”. Hõbedakambris on eksponeeritud gildide, tsunftide, Mustpeade Vennaskonna ning kiriku hõbevara. Oma pärased ja väärtuslikud kunstiteosed on 17.–18. sajandi vappepitaafid.

Suurepärase akustikaga saal on armastatud kontserdipaik.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 142–145.

SULEV MÄEVÄLI, Ehitus- ja kunstimälestisi Tallinnas. Tallinn, 1986, lk 67–73.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 10–12.

1. Millal alustati Niguliste kiriku ehitamist?

2. Millal omandas Niguliste kirik tänapäevani säilinud ilme?

3. Kirjeldage Niguliste kiriku saatust 20. sajandil.

4. Nimetage tähtsamaid kunstiväärtusi, mis asuvad praegu Niguliste kirikus.

1) _____

2) _____

3) _____

5. Seletage mõisteid.

Kodakirik – _____

Basiilika – _____

Lööv – _____

Tornikiiver – _____

6. Mille poolest on tähelepanuväärne Bernt Notke maal „Surmatants”?

7. Otsige lisamaterjali Püha Nikolause kohta. Mis on temaga seotud tuntumad legendid? Pange need töölehele kirja.

Oleviste kirik

Oleviste kirik (Lai 50) on Tallinna suurim keskaegne ehitis. Kiriku nimipühak on Püha Olav – 11. sajandil Norra risti-usustamist juhtinud kuningas Olav II Haraldsson (valitses 1015–1030). Ehkki legend pajatab, kuidas kirik sai nime ehitaja Olevi järgi, kes tornitippu risti kinnitades tornist alla kukkus ja surma sai.

Oleviste kirik on tüübilt kolmelööviline basiilika, mida lääneküljel ehib võimas gooti telkkiivriga kaetud torn. Kirjalikes dokumentides on Oleviste kirikut esimest korda mainitud 1267. aastal, kuid rajatud on see kindlasti varem. Üldjoontes tänapäevase mahu ning hiliskeskaegse ilme sai kirik 15. sajandi lõpu ja 16. sajandi alguse ümberehitustes. 1425. aasta paiku valmis meie oludes erakordselt pidulik kooriruum – Tallinna hilisgooti arhitektuuri stiilsemaid näiteid. Kooriruumi külglöövidest moodustuv kooriümbriskäik, tähtvõlvid ja saledad kaheksatahulised piilarid loovad ruumimulje, mis meenutab Lääne-Euroopa katedraale. Üks kiriku päiskividest kujutab Püha Olavit. Pikihoone kesklööv on erakordselt kõrge (31 m) ja samuti kaetud keerukate tähtvõlvidega. 16. sajandi esimesel veerandil lisasid Müns-terist kutsutud meistrid kooriruumi lõunaküljele Püha Maarja kabeli, mis on haruldaselt peenevormiline ja detailirohke ning üks Eesti kaunimaid hilisgooti ehitisi.

Maarja kabeli välisseinas asub tolaeagse Oleviste kiriku eestseisja ning kabeli ehitamise algataja Hans Pawelsi kenotaaf. See on sümbolne haud, mille tiibaltaritaolise kujunduse keskseks osaks on Kristuse kannatusloo teemalised kivireljeefid. Hauanišis on kujutatud poollagunenud laipa, mille rinnal on kaduvust ja surma tähistavad konn ning madu.

Reformatsiooniaegse pildirüüstega kirik väliselt kannatada ei saanud, kuid kogu kunstiliselt väärtuslikum sisustus hävis.

Oleviste kirikut on korduvalt kimbutanud välk. Viimane välgust põhjustatud tulekahju puhkes 1931. aastal. Kahel korral – aastail 1625 ja 1820 – on kirik välgutabamuse tagajärjel põhjalikult põlenud. Oleviste tornikiiver oli 15.–16. sajandi Euroopa kõrgemate hulgas. 159 meetri või enamani pole torni kõrgus ilmselt siiski ulatunud, vaid on jäänud vahemikku 115–125 meetrit. Suuremad arvud on tulnud käibesse pikkusühiku *süld* erinevast tähendusest. Oma praeguse kõrguse – 123,7 meetrit – sai Oleviste torn pärast 1820. aasta tulekahjule järgnenud taastamist. Sellest ajast on pärit ka kiriku historitsistlik sisustus.

1428. aastal asutati Oleviste kiriku juurde linnakool ning 1552. aastal linnaraamatukogu. Baltisakslaste lahkumisega lõppes 1939. aastal Olevistes saksa koguduse tegevus. 1950. aastast alates kasutab kirikut baptistikogudus.

Tänapäeval on Oleviste tornis avatud vaateplatvorm. Ja kuigi ükski kehtiv dokument ei sätesta, et Tallinna uushoonestus peab jääma madalamaks kui Oleviste kiriku torn (absoluutkõrgus 130 m), on vastav legend rahvasuus jätkuvalt elujõus.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 107–111.

ANTS HEIN, Oleviste pole kunagi olnud maailma kõrgeim ehitis: http://www.imelineajalugu.ee/article/2012/11/14/oleviste_korgus_on_muut (10.03.2013).

SULEV MÄEVÄLI, Ehitus- ja kunstimälestisi Tallinnas. Tallinn, 1986, lk 61–67.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 36–38.

Oleviste kirik
Foto: Joosep Vaikma

1. Mille poolest on Oleviste kirik Tallinnas tähelepanuväärne?

1) _____

2) _____

2. Kust on tulnud Oleviste kiriku nimi?

3. Kui kõrge on Oleviste kiriku torn?

4. Nimetage Oleviste kiriku kunstiliselt kõige väärtuslikumaid osi.

1) _____

2) _____

3) _____

5. Seletage keskaegse arhitektuuri mõisteid.

Koor – _____

Kooriümbriskäik – _____

Tähtvõlv – _____

Päiskivi – _____

Piilar – _____

Kenotaaf – _____

6. Mis organisatsioonid on kirikus (kiriku juures) tegutsenud ajaloos, mis tänapäeval?

Ajaloos: _____

Tänapäeval: _____

Toomkirik

Toomkirik (Toom-Kooli 6) asub Toompeal, endise Suure linnuse keskosas. Seni teadaolevail andmeil on Toomkirik Tallinna ja Eesti mandriosa vanim sakraalehtis. Toomkiriku esmamainimine 1233. aastal on seotud võõrvõimude omavalitselise võimuvõitlusega Tallinnas. Oli võimalus, et Vana-Liivimaal moodustatakse omaette paavstiriik. Mõõgavendade ordu keeldus aga Toompealt rahumeelselt lahkumast. Paavstimeelsete Taani kuninga vasallide ja mõõgavendade vahel puhkes Toompeal verine lahing. Vasallid otsisid kaitset Toomkirikus, ent mõõgavendade tapatöö jätkus isegi altari ees. Laipadest kuhjati altari ette kõrge vall. Pärast pühakoja säärast rüvetamist tuli see uuesti pühitseda.

Kuni 1560. aastani oli Toomkirik katoliikliku Tallinna piiskopi kirik, hiljemgi resideerisid seal Eesti kõrgemad vaimulikud, piiskopid ja superintendendid.

Toomkirik on kolmelööviline basiilika, mille ehituslugu on pikk ning keeruline. Ilmselt ehitati puukirik Toompeale kohe pärast taanlaste siia jõudmist 1219. aastal. Kivikirikut hakkasid tõenäoliselt rajama 1229. aastal Tallinna saabunud dominiiklased, ent ordu ja vasallide tüli tõttu katkestasid dominiiklased kirikuehituse, jõudmata alusmüüridest kõrgemale. Kloostrikirikuks kavandatud, kuid peakirikuks kohandatud hoone valmis 1240. aastal ning kuningas Valdemar II (valitses aastail 1202–1241) kuulutas selle Neitsi Maarjale pühendatud Toomkirikuks. Järgnevate sajandite jooksul tehti pühakoja juures mitmesuguseid ümber- ja juurdeehitusi, sel oli Tallinna hilisgooti arhitektuuris suundanäitav roll. Kirik ning suur osa Toompea hoonestusest hävis 1684. aasta hiigeltulekahjus. Aastail 1778–1779 ehitati Toomkirikule uus barokne tornikiiver.

Toomkiriku interjööri täiendavad väärtuslikud kunstinäited eri stiiliperioodidest. Põranda all paiknevaid hauakambreid katavad hauaplaadid.

Renessanss tõi kaasa hauamonumentide hiilgeaja – tavaks oli kujutada sarkofaagil lahkunute täisfiguurseid reljeefe. Mitu tööd on loonud nimekas skulptor Arent Passer, neist kunstipäraseim on Rootsi väepealiku Pontus De la Gardie ning tema abikaasa, Rootsi kuninga tütre Sofia Gyllenhielmi sarkofaag 1595. aastast. Sarkofaagi esiküljel olev reljeef on vanim säilinud Narva linna kujutis.

Toomkiriku barokne kantsel ja altar on puunikerdaja Christian Ackermanni (srn 1710) töö. Kõrgetasemeline on 1788. aastast pärinev ning põhjalöövivis asuv admiral Samuel Greighi valgest marmorist varaklassitsistlik hauamonument, mille kavandas itaallane Giacomo Quarenghi (1744–1817). Omapärased ning väga head kunstinäited on 17.–20. sajandist pärit vappepitaafid, millest suur osa on Christian Ackermanni töökojast.

Toomkirikusse on maetud piiskoppe, sõjaväelasi, riigitegelasi ja nimekaid aadlikke, seal puhkab ka maadeavastaja Adam Johann von Krusensterni (1770–1846) põrm.

Arvatavasti asutati juba 13. sajandi keskel Toomkiriku juurde Toomkool, kus koolitati järelkasvu kohalikele vaimulikele.

Praegu on Toomkirik Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku peakirik Eestis.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 242–246.

SULEV MÄEVÄLI, Ehitus- ja kunstimälestisi Tallinnas. Tallinn, 1986, lk 13–27.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 248–251.

Toomkirik

Foto: Indrek Riigor

1. Millega on seotud Toomkiriku esmamainimine?

2. Kellele on Toomkirik pühitsetud?

3. Nimetage kunstinäiteid Toomkirikust.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

4. Mis on vappepitaaf?

5. Millega on ajalukku läinud järgmised Toomkirikusse maetud isikud?

Pontus De la Gardie – _____

Samuel Greigh – _____

Adam Johann von Krusenstern – _____

6. Mis on Toomkiriku ajalooline tähtsus?

Jaani seek

Tallinna keskaegsetest eeslinnadest pole säilinud eriti palju ajaloomälestisi, sest sõdades eeslinnad hävisid. Vanim säilinuist on varasemas Kivisilla eeslinnas asunud Jaani seek (Väike-Pääsukese 5). Seegiks nimetatakse keskaegset haigete ja invaliidide varjupaika. Jaani seegi ehk Püha Ristija Johannese hospitali keskaegne kompleks paiknes Tallinna linnamüürist poole kilomeetri kaugusel kagus, Härjapea jõe ning Vana-Tartu maantee ristumiskohal.

Jaani seegi kirik
Foto: Indrek Riigor

Seek rajati pidalitõbiste varjupaigana arvatavasti 1230. aastate teisel poolel. Esimest korda on seeki mainitud 1237. aastal, kui paavsti saadik Modena Guillelmus (1184–1251) lubas igal soovijal seal asunud pidalitõbila heaks annetusi teha. Ilmselt läänistati seegile juba varakult maavaldusi, et tagada sellele sissetulek. Püsivalt või ajutiselt pandituna kuulus seegile Harju- ja Virumaa külasid, näiteks Patika, Rummu, Limu, Pajupea. Esialgu võis seegi järelevaataja olla Tallinna piiskop või Taani asevalitseja, hiljem Tallinna raad. Raehärrade seast valiti eluks ajaks kaks seegi eestseisjat, kellele allusid seegi otsene ülevaataja, nn hoovimeister, ning seegile kuuluvate külade majandamisega tegelev maajunkur.

Hiljemalt 14. sajandist olid seegis peale pidalitõbiste ka vaesed ja vigased. Seegi hoonete hulka kuulusid 15. sajandi alguses kirik, elumaja, saun, käimla, tall, kartser ning veski. Liivi sõja ajal 1559. aastal kirik ilmselt julgeolekukaalutlustel lammutati. Keskaegne seek hävitati lõplikult 1570. aastal, kui Vene vägi hertsog Magnuse (1540–1583) juhtimisel Tallinna piiras.

Pärast Liivi sõda seek taastati. 1674. aastal oli seal 62 hoolealust, sh eestlasi, sakslasi, rootslasi ja soomlasi. Uusaegne Jaani seek oli siiski põhimõtteliselt teistsugune asutus kui keskaegne. Seegi majanduslik ja õiguslik iseseisvus vähenes, see hakkas täitma põhiliselt vaestemaja ja vanadekodu ülesandeid. Lõplikult suleti Jaani seegi kohal asunud hoolekandeaustus aga alles 1960. aastail.

Jaani seegi hoonetest on säilinud kirik (Tartu mnt 16), mis rajati ilmselt juba 13. sajandil, lammutati rae käsul 1559. aastal ning ehitati uuesti üles 1648. aastal. Tänapäevase ilme omandas kirik põhijoontes 1724. aastal, mil seda laiendati ja rajati uus torn. Praegu kuulub kirik armeenia kogudusele. Seegikiriku juures oli sajandeid kalmistu, kuhu katkuaegadel maeti ka linnakodanikke.

1990. aastate lõpul, kui rajati Tartu maantee läbimurret, tulid päevavalgele 13.–14. sajandi Jaani seegi kompleksi kuulunud hoonete (elumaja, sauna, käimla jt) hästi säilinud keldrid ning osa seegi kalmistust. 2001. aastal tehti alal arheoloogilised uuringud. 2004. aastal avati oletatava hospitali kohal paviljon, kus tutvustatakse Jaani seegi ja Kivisilla eeslinna ajalugu.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 235.

SULEV MÄEVÄLI, Ehitus- ja kunstimälestisi Tallinnas. Tallinn, 1986, lk 97–98.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 138–139.

Tallinna Linnamuuseum: <http://linnamuuseum.ee/jaaniseek/> (16.02.2013).

1. Mis on seek?

2. Millal rajati Jaani seek?

3. Mis ülesandeid on Jaani seek eri aegadel täitnud?

4. Kuidas majandas Jaani seek end keskajal?

5. Mis on Jaani seegi kunagisest hoonekompleksist praeguseni säilinud?

6. Uurige ise edasi. Pidalitõbe esineb tänapäeval Eestis väga harva, varem oli see aga vägagi levinud ja kardetud haigus.

6.1. Kuidas haigus avaldus?

6.2. Kuidas seda raviti?

6.2. Kuidas suhtus pidalitõbistesse ühiskond?

6.3. Kus on Eestis veel olnud pidalitõbiste varjupaiku?

Dominiiklaste klooster

Dominiiklaste ehk dominikaani ordu (ladina keeles *Ordo Fratrum Praedicatorum*, Jutlustajate Vendade Ordu) asutas 1215. aastal hispaania aadlik Dominicus. Ordu eesmärk oli tugevdada katoliku usku jutluste ja õpetusega. Dominikaani mungad olid haritud, tundsid hästi pühakirja ning oskasid vaidlustes osavalt katoliku usu tõdesid põhjendada. Tallinna saabusid dominiiklased 1229. aastal ja nende esimene elupaik asus Toompeal.

Dominiiklaste kloostri õu

Foto: Rasmus Merivoo

All-linna asusid dominiiklased 1260. aastatel, rajades Püha Katariina kloostri praeguste Vene ja Müürivahe tänavate vahele. Kruunt asus jutlustajamunkadele sobivalt rahvarohke turuplatsi ja sadama läheduses.

Kloostrit ehitati peaaegu kolmsada aastat. Esialgsete puitehitiste rajamise järel algasid 13. sajandi lõpul ja 14. sajandi algul ulatuslikud müüritööd. Nelinurkse hoovi ümber loodud hoonestikku suurendati ning rekonstrueeriti korduvalt, viimati 16. sajandi alguses. Enam-vähem lõpliku arhitektuurse ilme said munkade suletud eluruumid ehk klausuur uue kiriku valmimise ajal 1400. aasta paiku. See oli pikk lihtne kodakirik, mis vastas dominiiklaste jutluskiriku arhitektuuriideaalile. Kirikut ja klausuuri ühendasid ristikäigud. Kloostri suurim ruum oli klausuuri põhjatiivas paiknev uus refektoorium ehk söögisaal. Viimaseks suurruumiks kujunes idatiivas paiknev, 16. sajandi algul ümber ehitatud kapiitlisaal ehk koosolekusaal.

Reformatsioon lõpetas dominiiklaste kloostri tegevuse – rahvas rüüstas kiriku 1524. aastal. 1525. aastal võttis linn kloostri üle ning mungad pagendati Tallinnast. Vabaks jäänud suurtele saalidele anti ühiskondlikud funktsioonid. Teadmata põhjustel puhkenud tulekahju muutis kiriku 1531. aastal varemeiks. Püstijäänud seinte vahele ehitati hiljem puitelamud, keldris asunud linna relvaladu paigutati pärast tulekahju kloostri viljaaita. 19. sajandil varises kokku osa kiriku põhja- ja lõunaseinast. Põhjaseina täiteks ehitati kiviellamu, osa lõunaseinast asendati paemüüriega, kui kiriku lääneosa aidaks muudeti ja idaossa uued elamud rajati. 1840. aastail ehitati kloostri refektooriumi kohale neogooti stiilis roomakatoliku Peeter-Pauli kirik (neoklassitsistlik läänefassaad on 1920. aastaist), millega seoses lammutati kloostri läänetiiva ruumid. 1884. aastal ehitati kloostri kalmistu kohale elamu (Vene 22).

1950.–1960. aastail puhastati kloostri sisehoov ning ristikäigud rusu- ja mullakihist, konserveeriti ning restaureeriti säilinud müüriosi ja aknaavade ehisraamistikku. Aastail 1968–1994 oli kloostri idatiib koos sisehooviga Tallinna linnamuuseumi filiaal.

1990. aastail tulid dominiiklased Tallinna tagasi ning praegu tegutseb Müürivahe tänaval endise kloostri alal asuvates ruumides Püha Siena Katariina klooster.

Endise dominiiklaste kloostri hoonekompleksil on mitu omanikku ja rentnikku, eesmärk on kujundada kloostri alale mitmekülgne kultuurikeskus.

MAREK TAMM, Millal jõudsid dominiiklased Tallinna? Tuna, 2001, nr 1.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 268–271.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 190–192.

1. Millal asutati dominiiklaste ordu ja kes seda tegi?

Millal: _____

Asutaja: _____

2. Millal jõudsid dominiiklased Tallinna?

3. Miks sobis dominiiklastele kloostri asukohaks Vene ja Müürivahe tänava vaheline ala?

4. Millal ja miks lõppes kloostri tegevus?

Millal: _____

Miks: _____

5. Koostage lühike ülevaade kloostri ajaloost.

6. Kus oli Eestis peale Tallinna keskajal veel dominiiklaste kloostreid?

1) _____

2) _____

7. Milles seisnes dominiiklaste ja teiste keskajal Eestis tegutsenud vaimulike ordude tähtsus siinses kultuuriloos?

1) _____

2) _____

3) _____

Pirita klooster

Keskaegne Pirita klooster (Merivälja tee 18) on kunagine Vana-Liivimaa suurim nunnaklooster. See kuulus birgitiinide ordule (ladina keeles *Ordo Sanctissimi Salvatoris*, Pühima Päästja Ordu), mille asutas Rootsi aadlidaam Birgitta Gudmarsson (1303–1373). 1346. aastal kirjutas ta oma nägemuste põhjal uue vaimuliku ordu põhikirja ehk ordureegli, mille paavst 1370. aastal kinnitas. Birgitta nimest tuleb nii ordu kui ka Pirita nimi. Birgitiinide ordu eripäraks olid kaksikkloostrid, kus elasid nii naised kui ka mehed. Püha Birgitta reegli järgi võis ühel kaksikkloostri olla kõige rohkem 85 öde ning 25 venda (neist 13 preestrit, 4 diakonit ja 8 ilmikvenda).

Pirita klooster
Foto: Joosep Vaikma

Kloostri asutamise mõttele tulid Tallinna jõukad kaupmehed 1400. aasta paiku. 1407. aastal saabus kaks Vadstena emakloostri venda Rootsist uue pühapaiga rajajaid nõustama. Kloostrikompleksi rajamise alguseni kulus siiski veel kümmekond aastat, sest alles 1417. aastal saadi esimene paemuruluba. Ehituskruundi kinkis kloostri Liivi ordu.

Kloostri tähtsaim ehitis – kirik – pühitseti 1436. aastal. Lihtne mitme võlviga kodakirik oli tähelepanuväärselt suur (24 x 56 m, lääneviilu kõrgus 35 m). Vahevõre jagas kiriku kaheks võrdseks osaks – kloostri- ja rahvakirikuks. Eeskirja järgi pidi kirikus olema 13 altarit, mis kandsid apostlite nimesid, nii et igal preestril oli n-ö oma altar ja apostel. Peale selle oli kirikus mitu kõrvalaltarit, sh Püha Birgitta altar. Kiriku põhjaküljel asetsesid kinnise siseõue ümber nunnade eluruumid ehk klausuur, lõunaküljel oli kahetiivaline preestrite klausuur. Nii mees- kui ka naiskloostri viis kirikusse eraldi sissekäik ning kirikuski olid vendadel ja õdedel omaette palvepaigad. Kloostri ees kalmistul oli ainulaadne kuuetahtuline kabel. Pirita klooster oli rahvusvaheline palverännupaik.

Pirita kloostri õed kogunesid seitse korda päevas Jumalale kiitust laulma, iga nädal lauldi läbi kogu Taaveti laulude raamat. Õed lugesid ja mediteerisid ning tegid majapidamis- ja käsitööd. Vendadel oli lubatud käia jutlustamas muudeski kirikutes, õed ei lahkunud kloostri kunagi ning maeti pärast surma kloostrikirikusse. Pirita kloostri kiriku põrandas asetsenud 15 hauaplaati on tänapäeval kinnitatud kiriku varemetes seintele.

Viimased suuremad ehitustööd tehti kloostrikompleksis 16. sajandi algul. Kloostri hävingule aitas kaasa nii 1564. aasta kevadel kloostri majanduskeskust laastanud tulekahju kui ka Liivi sõda. Eriti rängalt rüüstasid kloostri Ivan IV (Vene tsaar 1547–1584) väed, kui nad 1577. aastal Tallinna piirasid.

Väljakaevamised Pirita kloostri alal algasid 1934. aastal. 1960. aastail ning 20. sajandi lõpul toimunud kaevamised andsid kunagise kloostri kohta rohkesti leide ja teavet.

1994. aastal naasid birgitiinid Tallinna ning avasid 2001. aastal vana kloostri varemete kõrval uue moodsa kloostrikompleksi.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 168–171.

Pirita klooster: <http://www.piritaklooster.ee/index.php?id=10579> (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 77–79.

1. Kust on tulnud Pirita nimi?

2. Mille poolest oli birgitiinide ordureegel omapärane?

3. Millal rajati Pirita klooster?

4. Mis osadest koosnes Pirita klooster?

1) _____

2) _____

3) _____

5. Millal ja miks hävis Pirita klooster?

Millal: _____

Mis põhjusel: _____

6. Nimetage veel keskajal Eestis tegutsenud kloostreid.

1) _____

2) _____

3) _____

7. Uurige ise edasi. Mille poolest erineb elu tänapäevases Pirita kloostris keskaegsest? Mis on erinev ja mis on jäänud samaks?

Keskaegne elamu – Tallinna Linnamuuseum

Tallinna keskaegne elamu on arenenud pika aja jooksul. Kivist elamuid hakati ehitama 15. sajandil.

Tänapäevani säilinud elamute põhitüübiks on kaheruumiline *diele-dornse*-tüüpi hoone, milles suurem ruum ehk eeskoda (sks *diele*) asus tänava ääres, väiksem elutuba (sks *dornse*) aga hoovi pool. *Diele* tagumises nurgas oli köögiroom, mida kattis mantelkorsten. Mantelkorstna vastas oli kivist trepp. *Dornse* oli keskaegse elamu ainus köetav ruum, kuhu talvel koondus kogu elutegevus. Köeti kaloriga, soe õhk pääses tuppa ahju peal oleva paeplaadi avade kaudu. Leidub muidugi elamuid, kus ruumide asetust on muudetud. Elamu suurus ja plaanilahendus sõltusid sellestki, kas omanik oli jõukas kaupmees või vaene käsitöeline. Aja jooksul täiendati keskaegset elamut mitme kõrvalruumiga, mistõttu tänapäeval on hoonete kunagist kaheruumilist jaotust raske jälgida. Külmad kõrvalkambrid võeti aktiivsemalt kasutusele 16. sajandil, kui hakkasid levima kahhelahjud. Keskaegse elamu ülemisi korruseid kasutati esialgu laoruumidena, 17. sajandi paiku hakati neid ümber ehitama eluruumideks. Hoogsalt ehitati keskaegseid maju ümber 19. sajandil, mil enamik neist kaotas algse fassaadi. Gooti stiilile omaselt olid keskaegsete elamute raidkivist ja puidust ehitusosad kapitaalised ning tugevad. Järgmised perioodid, eriti barokiaeg, asendasid vastupidavad raidkivikonstruktsioonid sageli vähem vastupidavatega, see-eest pöörati rohkem tähelepanu nende kaunistamisele.

Elamu oli tavaliselt niisama lai kui kinnistu. Tallinnas kehtinud Lübecki õiguse järgi pidi elamu kõrge viiluga otsafassaad olema pööratud tänava poole. Fassaadi keskel paiknes pidulik portaal, sellest kummalgi pool avarad aknad. Elamute ees olid kuni 19. sajandini kõrged platvormtrepid ehk etikud. Enam-vähem terviklikke gooti stiilis elamufassaade on säilinud kümmekond. Tuntud on hooned Kolm Õde Pikal ja Kolm Venda Laial tänaval. Kaupmehemaja näidisenä võib mainida hooned Lai 23 (praegu Linnateater), 29, 40, Raekoja plats 3, Vana Turg 6 jt.

Linnamuuseumi hoone (Vene 17) ajalugu ulatub 14. sajandisse. Keskajal asus samal kohal mitu hoonet: laokorrustega elamu ja aidad, mis koondati 18. sajandil ühe barokse kelpkatuse alla. Hoone on kuulunud nimekaile kodanikele – raehärradele, raesekretäridele ning kaupmeestele. Nagu teisi keskaegseid elamuid on ka linnamuuseumi hoonet mitu korda ümber ehitatud. Säilinud on 14.–15. sajandi keldrid, kust leiab keskaegseid detaile: paekiviga kaetud talalae, kalorifeerseadme jäänused, keldrikaev ning väike kamin. Hoones on jälgitav tüüpiline *diele-dornse* ruumijaotus. Eeskoja tagumises nurgas paiknes mantelkorstnaga köök. Baroki- ja rokokooajastu töid hoonesse maalingutega puitlaed ning ukсед, teise korruse saali rokokodekooriga stukklae ja *diele* barokse puittrepi.

Muuseumiks kohandati hoone 1963.–1965. aastal, praeguse ilme omandas see 1997.–2000. aasta ehitustööde ajal.

Keskaegne elamu – Tallinna Linnamuuseum

Foto: Indrek Riigor

1. Kirjeldage keskaegse elamu ruumijaotust ja *diele-dornse*-tüüpi plaanilahendust.

2. Kirjeldage keskaegse elamu fassaadi. Kuidas tõsteti kaubad laokorrustele?

3. Mis on etik? Uurige välja, millistel vanalinna majadel on need taastatud.

4. Kuidas köeti keskaegseid elamuid? Kuidas töötab kalorifeerahi?

5. Mis on mantelkorsten? Uurige välja, millistes avalikes kohtades seda tänapäeval Eestis näha võib.

6. Seletage mõisteid.

Lübecki õigus – _____

Kelpkatus – _____

Portaal – _____

Fassaad – _____

Kalorifeerseade – _____

Stukklagi – _____

Talalagi – _____

Suurgildi hoone

Keskajal koondusid kaupmehed ja käsitöölised spetsiaalsesse ametiühendustesse – gildidesse, mille liikmetel lasus vastastikuse abistamise ja hoolekande kohustus. Gildi juhtis oldermann, keda nõustas kaks kaasistajat. Suurt rõhku pandi ühistele söömaegadele (jõulu- ja vastlajoodud olid keskaegse Tallinna suurimad pidustused) ning kiriklikele talitustele. Gildi tegevuse põhimõtted ja sisekord olid sätestatud gildi statuudis ehk skraas, mis tuli kinnitada raes. Tallinna kolm suuremat gildi olid Suurgild, mis ühendas kaupmehi, ning Kanuti gild ja Oleviste gild, mis ühendasid käsitöölisi.

Suurgild eraldus Kanuti gildist (nime saanud katoliku pühaku Knut Lavardi järgi) arvatavasti 14. sajandi keskpaigas. Sajandi lõpus moodustasid vallalised kaupmehed Mustpeade Vennaskonna ning Suurgild jäi kohalike abielus olevate kaupmeeste organisatsiooniks. Suurgildi oldermann esindas gildi rae ees ja kogukonna asjades, talle kuulus gildimaja piires politseivõim ning ta valvas gildi vara ja dokumentide järele. 14. sajandist kuni rae tegevuse lõpetamiseni 1877. aastal moodustati Tallinna raad eranditult Suurgildi liikmetest. Suurgildil oli linnakogukonna esindamisel raes määrav sõnaõigus. Suurgild suleti koos teiste seisuslike organisatsioonidega 1920. aastal.

Tallinna kohalikule hilisgooti arhitektuurile iseloomulik, peaaegu stiilipuhtana säilinud Suurgildi hoone valmis 1410. aastal. Selle peafassaad on lihtne, sümmeetriliselt paiknevate teravkaarpetikutega liigendatud viilu tippu kroonib harjakivi, millel on näha seesama aastaarv – 1410. Peaukse mõlemal uksepoolel on stiliseeritud lõvimaskiga pronksist koputi 1430. aastast. Peaukse kohal asuv päikese- ja rosetimotiiviga latern pärineb 18. sajandist. 1890. aasta ümberehituse ajal muudeti Suurgildi hoone esialgu neljakandilised aknad teravkaarseks. Põhiplaanilt on hoone kaheruumiline: avarale kahe löövi ja kuue võlviga eeskojale järgneb kaheksa võlviga peasaal ehk gildituba. Aastail 1612–1613 poolitati eeskoda vaheseinaga, nii et tekkis väike gildisaal. 19. sajandi lõpus kujundati eeskoda neogooti stiilis. Keldri eesruumi kasutati mitu sajandit rikkastele kaupmeestele üüritud avaliku veinikeldrina (sks *das süsse Loch*).

Sajandite vältel on Suurgildi hoone etendanud linna elus silmapaistvat osa: siin toimusid suurkaupmeeste pidustused, siit algasid ning siin lõppesid linnakodanike pidulikud rongkäigud, gildisaale üüriti pulmapidudeks ja kohtuistungiteks. Pärast Oleviste kiriku põlemist 1820. aastal peeti siin paarkümmend aastat jumalateenistusi, teatrihoone tules hävimise järel 1855. aastal korraldati majas ka teatrietendusi. Gildihoone oli üks Tallinnas 1857. aastal peetud baltisaksa laulupeo toimumispaiku. Kuulsatest muusikutest on siin esinenud Ferenc Liszt (1811–1886). Kontserte ja näituse korraldati Suurgildi hoones veel 20. sajandi algupoolelgi. 1896. aastal näidati just gildihoone väikeses saalis esimest korda Eestis filmi.

1952. aastast on Suurgildi hoones tegutsenud Eesti Ajaloomuuseum.

Suurgildi hoone
Foto: Indrek Riigor

Eesti Ajaloomuuseum: <http://www.ajaloomuuseum.ee/et/eesti-ajaloomuuseum/suurgildi-hoone> (02.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 89–90, 150, 186.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 187–189.

1. Miks olid kaupmehed ja käsitöölised keskajal ühinenud spetsiaalsetesse ametiühendustesse?

2. Mille poolest erines Tallinnas kehtinud kaupmeeste ja käsitöölise ühenduste süsteem keskajal mujal levinud süsteemist (vajaduse korral kasutage lisaallikaid)?

3. Kui olulist rolli mängisid Suurgildi liikmed Tallinna valitsemises?

4. Võrrelge Suurgildi hoone ehitusdetalle Tallinna vanalinna teiste ehitiste omadega ja leidke sarnasusi. Mis järeldusi võib nende sarnasuste põhjal teha?

Sarnasused: _____

Järeldused: _____

5. Arutlege, mis on olnud Suurgildi hoone tähtsus Tallinna elus sajandite vältel.

Mustpeade Maja

Tallinna Mustpeade Vennaskond oli vallaliste kaupmeeste ja kaupmehesellide gilditaoline organisatsioon. Nime sai see neegrist kaitsepühaku Püha Mauritiuse järgi, kelle pea kujutis on vennaskonna embleem. Tallinna raad kinnitas Mustpeade Vennaskonna skraa 1407. aastal.

Vennaskonna tegevust juhtis vanem, abiellumise järel liikusid vennad edasi Suurgildi. Liivi sõja ajal paistis Mustpeade ratsaüksus silma Tallinna kaitsmisel, hiljem osales see rohkem kõrgete võimukandjate pidulikel vastuvõttudel, kui täitis sõjalisi ülesandeid. Mustpeade Vennaskonna eestvedamisel organiseeriti keskaegse Tallinna suurimaid pidustusi, mille lustlikemad osad olid maikrahviturniir ja papagoilaskmine iga aasta mais. Määratud päeval kihutas Suurest Rannavärvast välja paarisajast ratsanikust koosnev väesalk, igal mehel läikima küüritud turvis või rõngassärk seljas. Koguneti selleks otstarbeks ettevalmistatud platsil, kus mehed pidid näitama, kuidas nad ratsutamist ja muid rüütlikunste oskavad. Rootsi võimu ajal muutus vennaskond peamiselt seisuslikuks korporatsiooniks, kuhu astus nii Saksa kui ka Rootsi aadlikke.

Mustpeade Maja
Foto: Indrek Riigor

Vennaskonna tegevus edendas sajandeid Tallinna kunstielu: rahastati kirikute remondi- ja sisekujundustöid, vennaskonnal oli silmapaistvalt väärtuslik hõbeda- ja maalikogu (tänapäeval hoiatakse neid 15.–19. sajandist pärit kunstiteoseid Tallinna muuseumides). Aastail 1820–1940 tegutses vennaskond Mustpeade Klubina peamiselt kohalike sakslaste seltskonnaorganisatsioonina. 1940. aastal lahkusid vennaskonna liikmed enamasti Saksamaale, kus püüti tegevust jätkata. Seal registreeriti vennaskond ametlikult 1961. aastal Hamburgis, kus see tegutseb tänapäevani.

Ehituskunstiliselt tähelepanuväärne on Pikal tänaval asuv Mustpeade Vennaskonna hoone (Mustpeade Maja), mille vennaskond ostis 1531. aastal ja ehitas ümber ühiskondlikuks hooneks. 1597. aastal sai hoone Pika tänava poolne osa Madalmaade renessanss-stiilis fassaadi (arhitekt Arent Passer), mida katavad dekoratiivsed vahevööd ja raidfiguurid (Jeesus Kristus, allegoorilised Õiglus ja Rahu, turniiril võitlevad turvises ratsanikud, Brügge, Novgorodi, Londoni ning Bergeni hantsakontori vapp, Poola-Rootsi kuninga Zygmunt III ja tema abikaasa Anna portreeskulptuur ning Mustpeade Vennaskonna vapp). Portaali kõrvale on paigutatud etikukivid (1575). Ukse lünettplaati peetakse Hollandi puunikerdaja Berent Geistmanni tööks (1604), dekoratiivsete rosettnaeltega uks on aastast 1640.

1806. aastal ostis vennaskond naabermaja (ehitatud 15.–16. sajandil) ning endise Oleviste gildi kahe lööviga saali. Kõik kolm hoonet ehitati 1922. aastal ümber üheks klubihooneks (Pikk 24 ja 26), säilitades 1422. aastast pärit Oleviste gildi kahelöövilise saali.

Nõukogude ajal tegutses nendes ruumides kultuurikeskus, mida nimetati aastaid Jaan Tombi (1894–1924; Eesti töölisliikumise tegelane, kommunistliku partei liige) ja hiljem Jaan Kreuksi (1891–1923; Eesti revolutsioonilise liikumise tegelane, kommunistliku partei liige) nimeliseks noorsoo kultuuripaleeks. Majas askeldas aktiivselt mitu isetegevuskollektiivi, neist tuntumad on tantsuansambel Sõprus (juhendaja Ilma Adamson), segakoor Noorus, meesansambel Vanad Sõbrad ning tantsuklubi Hõbe-Must (juhendaja Ants Tael).

Mustpeade hoone renoveeriti 1980. aastail ning praegugi korraldatakse seal kultuuriüritusi. Eesti riik on Mustpeade Majas võõrustanud välisriikide riigipäid, muu hulgas Briti ja Jaapani monarhi (2006).

Mustpeade Maja: www.mustpeademaja.ee (02.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 355–357.

1. Leidke sarnasusi ja erinevusi Mustpeade Vennaskonna ning Suurgildi liikmete tegevuses.

Mustpeade Vennaskond	Sarnasused	Suurgild

2. Andke hinnang Mustpeade Vennaskonna rollile Tallinna elus. Miks võib väita, et vennaskond oli noorte meeste ettevalmistus tulevaseks eluks?

3. Tooge näiteid, milliste ehituskunstiliste detailide poolest on Mustpeade Maja Tallinnas unikaalne.

4. Seletage mõisteid.

Lünnettplaat – _____

Etikukivi – _____

Dekoratiivne vahevöö – _____

Rosettnael – _____

5. Leidke vastused.

5.1. Mida tehti keskaegsetel rüütliturniiridel? Võrrelge neid Mustpeade Vennaskonna organiseeritud üritustega.

5.2. Kus asuvad Mustpeade Vennaskonnale kuulunud kunstivarad? Pange näited töölehele kirja.

5.3. Mil moel tegutseb Mustpeade Vennaskond tänapäeval?

Pakkhoone

Pakkhoone (Vana turg 1) on võimas barokiaegne kaubandushoone Vanaturu kaela ja Vana turu nurgal Tallinna vanalinna südames. Vanaturu kael on Tallinna vanimaid tänavaid. Vanal turul asus keskajal tähtis kauplemiskoht, kus tegutsesid ka välismaised kaupmehed. Pakkhoone ehitatigi eelkõige importkaupade ladustamiseks ja müügiks.

Pakkhoone
Foto: Indrek Riigor

Pakkhoone kohal olid varem väikesed, osaliselt varisenud kiviaidad ja poed,

mis 17. sajandi keskel põhjalikult rekonstrueeriti ning ümber ehitati. Lõunapoolsete välismüüridena kasutati keskaegsete ehitiste osi, põhjapoolne kolmandik ehitati aga täiesti uus. Nii tekkis ühtses stiilis fassaadidega ja ühise kõrge viilkatusega suurejooneline ehitis. See on kolmekorruselise keldriga paekiviehitus, mille pööningul on veel mitu laokorrust. Hoone lihtsaid krohvitud seinapindu ilmestavad portaalid, akna- ja luugiavad. Vanaturu kaela poole jääb teravnurkne viil. Sellel küljel on kaks ümarkaarset raidkiviraamistuses portaali ning nende kõrval hilisgootikale omased kõrged aknad. Portaalide lukukive kaunistavad varabarokse ornamendiga lõvimaskid. Nende kohal raidtahvlitel on õiglust sümboliseerivad reljeefid. Pakkhoone arhitektuuris võib näha nii gootika tunnuseid (kõrge teravnurkne viil, vintskapid, luugiavad, tugipiilarid jm) kui ka põhjamaisele, alalhoidliku suunaga barokile viitavaid jooni (suhteliselt kõrged ümarkaarsed portaalid, eelkõige aga raidkivikaunistused).

1781. aastast on pärit andmed, et Pakkhoonet renditi laevnikele. 18. sajandi lõpus nimetati hoonet viljaaidaks. 19. sajandi lõpul hakati Pakkhoonet osade kaupa välja üürima ameti-, kaupluse- ja eluruumideks. Ilmselt 19. sajandi teisel veerandil rajati maja esimese korruse ette kaubaputkad. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul toimunud ümberehitustega muudeti mitmesuguseid ukse- ja aknaavasid, ehitati kaubaluugid akendeks, lammutati keldrikorruse võlvlaed ning ehitati hoonet poolitav trepikoda. Pakkhoone üldilme jäi siiski endiseks.

1980. aastate keskel töötasid Pakkhoones Poola restauraatorid. Hoones avati sisekujundaja Leila Pärtel poja kavandatud ning kunstnik Jüri Arraku maalidega kaunistatud kalapood.

1997. aasta detsembris avati Pakkhoones tänapäevani väga populaarne keskaja restoran Olde Hansa. Pakkhoone suurus ja arhailine ilme, keskne asukoht ning ümbruse keskajahõnguline olustik teevad sellest Tallinna vanalinna ühe meeldejäävama ehitise.

1. Mis ülesandeid täitis Pakkhoone valmimise järel?

2. Mis otstarvet on Pakkhoone täitnud hiljem?

1) _____

2) _____

3) _____

3. Mis stiilide elemente võib näha Pakkhoone arhitektuuris? Nimetage stiil ja tooge seda iseloomustav näide.*Stiil – näide*

1) _____

2) _____

4. Seletage mõisteid.

Vintskap – _____

Tugipiilar – _____

Reljeef – _____

5. Uurige ise edasi.**5.1. Mis kaupu toodi Lääne-Euroopast Eestisse kesk- ja varauusajal?**

1) _____

2) _____

3) _____

5.2. Mis kaupu veeti kesk- ja varauusajal Eestist välja?

1) _____

2) _____

3) _____

5.3. Restoran Olde Hansa järgib oma menüüs keskaegseid toiduvalmistamise põhimõtteid. Nimetage erinevusi kesk- ja nüüdisaegsete toitumistavade vahel.

Keskaeg	Tänapäev

Järeldus: Keskaegsed toitumistavad on tänapäevastega võrreldes ...

Tallinna bastionivöönd

16.–18. sajandi jooksul kavandati ning ehitati Tallinna kaitseks mitu bastioni ehk muldkehendiga kaitseehitist. Rootsi riigi kindlustuste ülema Erik Dahlbergi ja Tallinna komandandi Paul von Esseni koostatud ning 1686. aastal kuningas Karl XI (valitses 1660–1697) kinnitatud muldkindlustuste rajamise generaalplaan nägi ette Tallinna kindlustamise tohtu bastionide vööndiga, kuhu pidi kuuluma 11 bastioni, mis olid nimetatud Rootsi riigi provintside järgi. Valmis suudeti ehitada kolm: Skoone (Rannavärava mägi), Ingeri (Harjumägi) ning Rootsi bastion (Lindamägi).

Tallinna bastionivöönd ümber vanalinna
Foto: Arne Maasik

Vanalinna põhjaküljele Suure Rannavärava kaitseks mõeldud Skoone bastioni ehitusplaanide kohta on andmeid juba 1634. aastast. Ehitus algas 1683. aastal ning lõppes 1703.–1704. aastal. 19. sajandi keskel, pärast Krimmi sõda, kaotasid Tallinna bastionid sõjalise tähtsuse, Vene riik kustutas Tallinna maakindluste nimekirjast ning määras bastionide alad parkide rajamiseks. Skoone bastioni sai endale Tallinna linn, kes kujundas piirkonna pargimaastikuks. 19.–20. sajandi vahetusel töötas endisel muldkindlustusel lühikest aega restoran. 1932. aastal jagati Skoone bastion Rannamäe teega kaheks ning maa-alused kasemattkäigud kohandati varjendeiks. Kaitseministeerium ja sõjaväe peastaap Pagari tänaval kavandasid Rannavärava mäes oleva varjendini maa-aluse käigu. Tööd alustati 1940. aastal, kuid Nõukogude okupatsioon lõpetas ehitustegevuse. 1948. aastal avati ühel bastioniosal Nõukogude armeele kuuluv Madruste Klubi lõbustuspark ning Suveteater. Bastioni all asuvas varjendeis paiknes Eesti NSV tsiviilkaitse juhtimiskeskus. Kui Nõukogude armee oli Eestist lahkunud, läks ala mitme hämara taustaga omaniku valdusse. 1997. aastal põles maha Suveteater. Kui Tallinn oli 2011. aastal Euroopa kultuuripealinn, tegutses Skoone bastionil Põhuteater.

Ingeri bastioni ehitamist alustati 1672. aastal. Pärast Põhjasõda istutatud puudest kasvab piirkonnas veel praegugi viis põlist pärna. Kui Tallinn kaotas kindluslinna staatuse, tehti Harjumäel hulk uuendusi: läbi bastioni rajati Komandandi tee, bastion muudeti haljasalaks ning Harju värava juurest üles ehitati Mayeri trepp. 1865. aastal anti Ingeri bastion rendile Eestimaa Aiandusühingule. Ala korrastati avatud jalutuspargiks. Praegune Harjumäe kujundus pärineb 20. sajandi lõpust ja on inspireeritud 20. sajandi alguse kujundusest. 2008. aastal valmis Harjumäe serval Vabadussõja mälestusmärk.

Rootsi bastion asub Toompea lõunaküljel. Bastioni ehitati mitmes järgus ning lõplikult valmis see 1696. aastal. 1856. aastal kaevati Toomgildi oldermanni Hans Heinrich Falcki eestvõttel läbi Pika Hermann ja Rootsi bastioni vaheline ala ning rajati Toompuiestee ja Toompea vaheline ühendustee, mida nimetati Falgi teeks. Rootsi bastioni on nimetatud ka Lindamäeks, sest 1920. aastal paigutati sinna August Weizenbergi skulptuur „Linda”. Bastioni kaitsekäigud ehitati 1930. aastail ümber õhu- ja gaasikaitsevarjendeiks. Rootsi ning Ingeri bastioni kasemattkäigud avati 2007. aastal Tallinna Linnamuuseumi filiaalina.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 174–175.

TEELE TAMMEORG, Väljakaevamised Skoone bastionil paljastasid 18. sajandist pärit müürid. – Eesti Päevaleht, 07.07.2010.

VALDEKO VENDE, Ununenud Tallinn. Tallinn, 1990.

1. Mis on bastionid ja miks neid ehitati?

Mõiste seletus: _____

Otstarve: _____

2. Kes ja millal koostas ning kinnitas plaani, mille põhjal tuli Tallinn ümbritseda võimsate bastionide vööndiga?

Kes: _____

Millal: _____

3. Mis bastionid jõuti valmis ehitada?

1) _____

2) _____

3) _____

4. Kus need bastionid asuvad?

5. Miks kaotasid bastionid 19. sajandil sõjalise tähtsuse?

6. Mis sai Tallinna bastionidest sõjalise tähtsuse minetamise järel?

7. Kuidas kindlustati Tallinna linna keskajal? Nimetage Tallinnas säilinud keskaegseid linnakindlustusi.

1) _____

2) _____

3) _____

8. Uurige ise edasi.**8.1. Mida tähendab mõiste tsiviilkaitse?**

8.2. Miks pöörati nõukogude ajal tsiviilkaitsele eriti suurt tähelepanu?

Kadrioru loss ja park

Põhjasõjas läks Eesti ala Rootsi käest Venemaa võimu alla. Peeter I (valitses 1682–1725) pööras suurt tähelepanu uute alade kaitsele ning viibis korduvalt Tallinnas, kus keisri esimene elukoht oli tulevase Kadrioru pargi alal paiknenud suvemõis (praegu Peeter I Maja-museum). Juba enne sõja lõppu andis oma edusveendunud Peeter I käsu hakata rajama Kadrioru tulevast Eesti uhkeimat, barokset lossi- ja pargiansamblit (A. Weizenbergi 37).

Kadrioru loss ja Lilleaed
Foto: Joosep Vaikma

Itaaliapärase lossi kavandas arhitekt Niccolò Michetti (1675–1758). Nurgakivi pandi lossile 1720. aastal, viimistlustööd lõpetati 1729. aastal. Sümmeetrilise põhiplaaniga lossi keskosas asub vestibüül ja selle kohal läbi kahe korruse ulatuv kupliga peasaal. Rikkalikult kaunistatud õhuline saal paistab silma meisterliku stukkdekooriga. Saali külgseinte ääres on kaks külluslikult kaunistatud kaminat, nende kohal lopsakas raamistuses Peeter I ja Katariina I monogramm.

Peasaali laemaal kujutab kreeka mütoloogiast pärit Aktaioni ja Artemise lugu. Sümbolseelt Venemaa ja Rootsi Põhjasõja-aegset vastasseisu kujutav maal valmis keisrinna Jelizaveta Petrovna (valitses 1741–1762) külaskäiguks 1746. aastal. Aastast 1806 oli loss Eestimaa kubernerite suveresidents, kus on oma Tallinnas käikudel peatunud nii keiser Aleksander I, Nikolai I, Aleksander II kui ka Nikolai II.

Eesti Vabariigi algusaegadel tegutses lossis muuseum, 1929. aastast oli see Eesti riigivanema (hiljem presidendi) residents. 1930. aastail hoonet restaureeriti, tagafassaadile lisati banketisaal, vasaku tiiva peakorrusele kavandati kaks rahvuslikus stiilis tuba. Aastail 1946–1991 oli loss Eesti Kunstimuuseumi peahoone. 2000. aastal avas loss ukse Kadrioru Kunstimuuseumina. Kadrioru lossiansamblisse kuuluvad ka Kastellaanimaja (praegu E. Vilde muuseum) ning hulk abihooneid. Endises kõõgimajas on nüüd Mikkelu muuseum, endises vahimajas kunstimuuseumi maalide restaureerimise töökoda, ainsa puitehitisena säilinud kunagises lustlas Kadrioru pargi infopunkt.

Koos Kadrioru lossiga kavandati suurejooneline park. Lossi ees paiknenud Alumine aed oli ristkülikukujuline, kolme pikiallee ja nendega ristuvate alleedega. Lossitagune Ülemine aed ehk Lilleaed moodustas sisehoovi, mille külgi piirasid võrestikkäigud. Ülemise aeda rajati Miraaži tiik. Keisri soovil nähti parki ette Luigetiik, mis valmis 1741. aastal. Peeter I tahte kohaselt oli park rahvale avatud.

Pargi algne lahendus säilis 19. sajandi lõpuni. 1897. aastal koostas arhitekt Georg Kuphaldt (1853–1938) pargi uuendamise projekti. Inglise stiilist lähtudes eelistati vaba kujundust.

Eesti Vabariigi aegsed suuremad ümberkujundused tehti Ülemises aias: kaotati Miraaži tiik, rajati purskkaev ja Roosiaed. Haljastustöödeks toodi mulda pargi kirdeosast, süvendisse kujundati Kirdetiik. Rajati kõlakoda, Lastepark ning kiviktaimla.

Lossi taasavamisel 2000. aastal avati ka lossitagune Lilleaed purskkaevudega. Taastati kontserdiväljak, kiviktaimla asemele loodi roosiaed, korrastati Luigetiigi ümbrus ja Noortepark.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 280–281.

Kadrioru Kunstimuuseum: <http://www.kadriorumuuseum.ee/et/muuseumist/kadrioru-los> (15.02.2013).

Kadrioru park: <http://www.kadriorupark.ee/pargist/loodus-park/> (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 159–164.

1. Miks vajas Peeter I residentsi Tallinnas?

2. Kes kavandas Kadrioru lossi?

3. Milles poolest on silmapaistev Kadrioru lossi interjäär?

4. Kuidas kujundati Kadrioru park Peeter I ajal?

5. Nimetage lossis ja pargis leiduvaid barokkarhitektuuri jooni. Tooge näiteid.

1) _____

2) _____

3) _____

6. Seletage mõisteid.

Võrestikkäik – _____

Stukkdekoor – _____

Allee – _____

7. Mis üritusi korraldatakse Kadrioru pargis?

8. Mis asub Kadrioru lossis tänapäeval?

9. Leidke vastused.

9.1. Millest räägib kreeka mütoloogiast pärit Aktaioni ja Artemise (Diana) lugu, mida on kujutatud Kadrioru lossi peasaali laemaalil?

9.2. Kes oli see Eestis käinud monarh, kes istutas 1929. aastal Kadrioru lossi aeda tammepuu?

Rüütelkonna hoone

Toompea südames asuv kinnistu koos praeguse hoonega (Kiriku plats 1 / Kohtu 1 / Toom-Rüütli 1) kuulus Eestimaa rüütelkonnale juba 17. sajandi keskel. Seal asunud esialgne Rüütelkonna hoone hävis Toompea suurtulekahjus 1684. aastal.

Uus barokkstiilis kivihoone rajati Kohtu tänava äärde 18. sajandi esimesel poolel. See on

Rüütelkonna hoone
Foto: Joosep Vaikma

kahekorruseline murdkelpkatusega ehitise, mille fassaadi kaunistavad pilastrid. Aastail 1846–1852 ehitati hoonele Kiriku platsi äärde juurdeehitis. Seda alustati arhitekt August Gableri projekti järgi, fassaadilahendus pärineb aga arhitekt Georg Winterhalterilt. Juurdeehitis on neorenessanss-stiilis. Hoone keskosa rõhutab pidulik portaal, mille kohal on rõdu. Renessansipäraseks muudavad ehitise akende laiad ehisraamistused ja fassaadi liigendav krohvrustika. Esindusruumid olid teisel korrusel.

Eestimaa rüütelkond oli üks kolmest Eesti alal tegutsenud territoriaalseisuslikust aadlike omavalitsusest (olid veel Liivimaa ja Saaremaa rüütelkond). Eestimaa rüütelkond loodi 1584. aastal ning see tegutses 1920. aastani. Niisugune aadliomavalitsus toimis riigivõimu kõrval.

Rüütelkonna kõrgeim organ oli iga kolme aasta tagant kogunev maapäev, millest võtsid osa kõik mõisate valdajad. Maapäeval valiti kolmeks aastaks ametisse rüütelkonna peamees. Rüütelkonda kuulusid ainult aadlimatriklisse kantud isikud. Maapäeval arutati näiteks kohalike maksude määramist, kiriku- ja kooliolude korraldamist, mitmesuguseid riigivõimu ettepanekuid, aadlike huvide kaitsmist riigivõimu ees jm. Eestimaa rüütelkonna tegevuses olid väga tähtsad aadlike ajaloolised privileegid ning omandiõigusdokumendid, mida väga hoolsalt säilitati. Eestimaa rüütelkond lõpetas tegevuse 1920. aastal seisuste kaotamise seadusega, mille võttis vastu Asutav Kogu.

Esindusliku ehitise ajaloolises võimukeskuses Toompeal võttis seejärel kasutusele noor Eesti Vabariik. Aastail 1920–1940 paiknes Rüütelkonna hoones Välisministeerium, aastail 1948–1992 rahvusraamatukogu, aastail 1993–2005 (kuni Kumu valmimiseni) oli see Eesti Kunstimuuseumi ajutine peahoone. 2009. aasta sügisest alustas Rüütelkonna hoones õppetegevust Eesti Kunstiakadeemia vabade kunstide teaduskond ning suurem osa kinnistust on kunstiakadeemia kasutuses tänapäevani.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 78.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 159.

1. Millal Rüütelkonna hoone ehitati?

2. Mis on rüütelkond ja mis on aadlimatrikkel?

Rüütelkond: _____

Aadlimatrikkel: _____

3. Mis ajal Eestimaa rüütelkond tegutses?

4. Kuidas toimis ja millega tegeles Eestimaa rüütelkond?

5 Kuidas hindate rüütelkonna rolli Eesti ajaloos?

6. Kuidas nimetatakse arhitektuurisuunda, mis jälgendab vanu stiile?

7. Mis asutused on tegutsenud Rüütelkonna hoones 20. sajandil?

1) _____

2) _____

3) _____

8. Seletage mõisteid.

Murdkelpkatus – _____

Pilaster – _____

Krohvrustika – _____

Ehisraamistus – _____

Portaal – _____

8. Uurige välja, kus paiknevad Liivimaa rüütelkonna ja Saaremaa rüütelkonna peahoone.

Stenbocki maja

Stenbocki maja (Rahukohtu 3), kus alates 2000. aastast asuvad Eesti valitsus ja riigikantselei, on Toompea esinduslikumaid klassitsistlikke ansambleid.

Hoone ehituslugu on seotud asehalduskorra sisseadmisega. Riigivõim planeeris ja toetas rahaga kroonuehitiste rajamist. Tallinna plaaniti ehitada uus hoone kohtuasutuste jaoks. Plaani koostas 1784. aastal kubermanguarhitekt Johann Caspar Mohr. Vähempakkumise tulemusena nõustus ehitustööd tegema Rootsi päritolu Hiiumaa mõisnik krahv Jakob Pontus Stenbock. Riikliku toetuse lõppemisel ehitustööd katkesid ning pooleliolev maja läks Stenbocki omandisse. Krahv viis ehituse lõpule. Peahoone ja kaarjalt selle ette paigutatud madalamad tiibhooned said 1792. aastal krahv Stenbocki linnapaleeks. 1828. aastast kuulus kompleks haagikohtunik Paul von Benckendorffile.

1855. aastast oli hoones Toomkooli pansion. 1873. aastal müüdi maja Eestimaa rüütelkonnale. 1891. aastal võttis Eestimaa kubermanguvalitsus ehitise esimest korda kasutusele kohtuhoonena.

1924. aastal läks kompleks Eesti riigile. Majja asus rahukohus, mille järgi tänav nimegi sai. Nõukogude ajal olid Stenbocki majas Tallinna juriidiline kool, Eesti NSV ülemkohus, mitmesugused jaoskonnakohtud, apteekide peavalitsus, notariaalkontor jm. 1987. aasta novembrini tegutsesid hoones Oktoobri- ja Kalinini rajooni rahvakohus. Kaarekujulises kõrvalhoones on olnud ka eluruumid, viimased elanikud kolisid sealt välja alles 1980. aastate lõpul.

1996. aastal hakati kehvast seisust maja taastama valitsuse ja riigikantselei hooneks. Esimese istungi Stenbocki majas pidas valitsus 8. augustil 2000. aastal.

Stenbocki maja arhitektuurne ilme on lihtne ja lakooniline, sest see ei ole ehitatud linnapaleeks, vaid ametiasutuste tarbeks, ning sedagi suure rahapuuduse olukorras. Kolmekorruselisest kivist peahoone iseloomustab range klassitsism. Peahoone fassaad avaneb tiibhoonetega suletud hoovi, kuhu pääseb kõrge võlvitud kangialuse kaudu. Nii hoone siseõue- kui ka merepoolne fassaad on lihtne ja korrapärane, neid kaunistavad astmeline aknaraamistus, hammaslõikega katusekarniis ning teise korruse akende kohal viil- ja servsimid. Merepoolsel fassaadil toetavad kuus dooria sammast teise korruse rõdu, mis 1891. aasta ümberehituste ajal lammutati, kuid taastati hoone esialgsete plaanide ja kirjelduste järgi.

Stenbocki maja praeguses sisekujunduses on lähtunud põhjamaisusest, lihtsusest ning heledatest ja külmadest toonidest. Peahoone läänetiivas asub maja suurim ruum, kus valitsus peab neljapäeviti elektroonse istungisüsteemiga istungeid. Istungisaali ees olevat ruumi kutsutakse kaheksa riigivanema portree järgi riigivanemate saaliks. Peakorpuse idatiivas on peaministri töökabinet, puhkeruum, esindussalong (roheline tuba) ja nõupidamisruum (sinine tuba). Kaarjates kõrvalhoonetes on kabinetid peaministri büroo, valitsuse kommunikatsioonibüroo ning teiste riigikantselei ametnike tarvis.

Stenbocki maja
Foto: Indrek Riigor

1. Mis eesmärgil hakati Stenbocki maja ehitama?

2. Millal Stenbocki maja valmis? _____

3. Mis stiilis on Stenbocki maja? _____

4. Nimetage kolm sellele stiilile iseloomulikku tunnust.

1) _____

2) _____

3) _____

5. Kust pärineb hoone nimetus?

6. Seletage mõisteid.

Astmeline aknaraamistus – _____

Hammaslõikega katusekarniis – _____

Viil- ja servsimsid – _____

Dooriamass – _____

7. Mis võimu esindab valitsus: seadusandlikku, täidesaatvat või kohtuvõimu?

8. Nimetage kolm valitsuse ülesannet. Otsige vajaduse korral abi põhiseadusest.

1) _____

2) _____

3) _____

9. Kes on praegu Eesti Vabariigi peaminister? Mis erakonda ta kuulub?

10. Nimetage kolm praegu ametis olevat ministrit. Lisage, mis ministeeriume nad juhivad.

1) _____

2) _____

3) _____

Eesti Draamateater

Praegune Eesti Draamateater (Pärnu mnt 5), säilinutest vanim Eesti teatrihoone, avati 1910. aasta septembris Tallinna Saksa Teatrina. 1906. aastal korraldatud suure rahvusvahelise arhitektuurivõistluse võitsid Peterburi arhitektid Aleksei Bubõr (1876–1919) ja Nikolai Vassiljev (1875–1941). Paar aastat hiljem said samad arhitektid teise koha Estonia teatri- ja kontserdihoone arhitektuurikonkursil, tol korral eelistas žürii aga soomlaste projekti.

Eesti Draamateater
Foto: Joosep Vaikma

Tallinna Saksa Teater oli Eesti esimene kutseline teater, mis tegutses aastail 1795–1939. Repertuaaris oli põhirõhk muusikalavastustel, kuid algusest peale pöörati tähelepanu ka eestikeelse näitemängu arendamisele. 1938. aastal müüs Saksa Teatri Ühing hoone Eesti Draamateatrile, mis seni oli hoones ruume rentinud. Draamateater on majas tegutsenud tänapäevani.

Draamateater kasvas välja Eesti esimesest teatrikoolist, 1920. aastal asutatud Paul Sepa erastuudiost. Aegade jooksul on teater tegutsenud mitme nimetuse all, 1989. aastast on see taas Eesti Draamateater, suurim sõnateater, mis annab aasta jooksul ligi 500 etendust, kus käib üle 100 000 vaataja. Draamateater on meie rahvusteater, mis on algusaegadest praeguseni pööranud tähelepanu nii maailmaklassikale kui ka eri maade nüüdisaegsele näitekirjandusele.

Draamateatri hoone esindab juugendstiili omapärast haru – põhjamaist juugendit ehk põhjamaist rahvusromantismi. Linnapildis silmapaistval kohal paikneva hoone kõik fassaadid on kujundatud ilmekalt ja plastiliselt. Ehitise liigenduses on hästi jälgitav juugendstiilile omane seest väljapoole kavandamise põhimõte. Eenduvaid trepikodasid katavad pehmevormilised katused. Teatrimajale annab võimsa üldilme seinu kattev krobeline paekivi, millega on kontrastis siledad krohvipinnad ja väikeseruudulised aknad. Teatri kolmikaknaga esikülge kaunistavad figuraalsed reljeefid, nende kohal on barokses raamistuses Tallinna vapp.

Teatri suures saalis on praegu 426 kohta. 1960. aastail ehitati juurde 170-kohaline väike saal ning 2004. aastal avati 70 kohaga Maalisaal. Teatri peasaali lagi on kumer, seda kaunistab ajastuomane ornament. Mööbli kavandas teatrisse arhitekt Aleksei Bubõr.

Draamateatri hoonet on selle saja-aastase ajaloo jooksul üsna vähe muudetud. 1983. aastal lõppenud kapitaalremondiga taastati osaliselt juugendstiilis interjäär. 21. sajandi esimestel aastatel tehtud põhjaliku remondiga sai teater uue pöördlava, digitaalselt juhitud lavatorniseadmed ja moodsad tõstukid, ehitati uus proovisaal ning uuendati juugendlikku sisekujundust.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 174–175.

Eesti Draamateater: <http://www.draamateater.ee/teatri-ajalugu> (15.02.2013).

LEO GENS, Rahvusromantism Tallinnasse Peterburi kaudu. – Sirp, 28.01.2000: <http://www.sirp.ee/archive/2000/28.01.00/Kunst/kunst1-6.html> (15.02.2013).

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 28–31.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 46–47.

1. Mis arhitektuurstiili esindab draamateatri hoone? Tooge iseloomulikke näiteid.

2. Mille poolest on Tallinna Saksa Teater oluline Eesti kultuuriloos?

3. Mis osa on Eesti Draamateatril Eesti kultuuriloos?

4. Millal läks teatrihoone Eesti Draamateatri valdusesse?

5. Mitu saali on draamateatris? Nimetage need.

6. Uurige ise edasi.

6.1. Millised tuntud hooned on arhitektid Aleksei Bubõr ja Nikolai Vassiljev veel Tallinna projekteerinud?

1) _____

2) _____

6.2. Kes eesti luuletajatest on kirjutanud järgmised read?

*See maja seisab keset Süüdalinna –
Ei kaitse ingel teda, vaid kultuur!
Vassiljev ja Bubõr ta tegid sinna.
Kõik, mis ta sees, on kordumatult suur.*

6.3. Milline on luuletaja seos draamateatriga?

6.4. Mitu etendust on praegu draamateatri mängukavas? Mitut olete ise vaadanud? Mis neist jättis kõige sügavama mulje? Kes draamateatri näitlejaist on teie lemmiknäitleja?

Estonia teatri- ja kontserdihoone

1865. aasta sügisel asutas rühm Tallinna elanikke Viru tänaval kaupmees Johannes Trummeri majas laulu- ja mänguseltsi Estonia. Teatritegemisest kui traditsioonist võib rääkida alates 1895. aastast, mil seltsis hakati lavastama laulumänge, rahvatükke ning naljamänge enamasti laulu ja tantsuga.

1906. aastal loodi seltsi baasil lavastajate ja näitlejate Paul Pinna ning Theodor Altermanni toel kutseline teater Estonia, mis jäi seltsiga seotuks 1940. aastani, mil selts saadeti laiali ning teater natsionaliseeriti.

Estonia teatri- ja kontserdihoone
Foto: Joosep Vaikma

Nagu teisedki Tallinna seltsid hakkas ka Estonia Selts 20. sajandi algul aktiivselt tegutsema uue teatri- ja kontserdimaja ehitamise nimel. Sobiva hoone saamiseks kuulutati välja rahvusvaheline arhitektuurikonkurss, mille võitis Soome arhitektide Armas Lindgreni (1874–1929) ja Wivi Lönni (1872–1966) projekt.

Estonia teatri- ja kontserdihoonest (Estonia pst 4), mille ehitamiseks korraldati korjandus, sai 20. sajandi alguse Tallinna silmapaistvamaid hooneid. Lindgren ja Lönn lahendasid hoone kolmeosalisena: kaht monumentaalset saalikorpust ühendas madalam tagasiastuv keskosa, mille ees oli sarnasportikusega piiratud siseõu (1991. aastal ehitati ümber talveaiaks). Saalikorpuste jõuliselt eenduvad kumerused, mitmeosalised haritornidega kuppelkatused, külgfassaadidel etteulatuvad trepikojad ja muud hooneosad muutsid ehitise juugendlikult plastiliseks. Samas viitasid sümmeetria, kõrge sokliga allkorrus, urnidega postamendid, hammasfriis, kannelüüridega poolsambad ja paljud muud arhitektuursed detailid neoklassitsismile.

Peale 874-kohalise teatrisaali ja 1200-kohalise kontserdisaali ning teiste teatrile vajalike ruumide olid hoones esialgu ka kauplused, piljardisaaliga restoran ja teisel korrusel kasiino Punase ning Valge saaliga. Ruumide pidulikkust rõhutasid tumeda seinafooniga kontrastsed sambad ja pilastrid, rohked allegoorilised reljeefkaunistused, vanikud, laekassetid, mitmesuguse kujuga kroonlüht-rid jne.

Estonia avati pidulikul 24. augustil 1913. aastal. Esimene etendus oli William Shakespeare'i „Hamlet”. Estonia kontserdisaalis tuli 1919. aastal kokku esimene Eesti parlament – Asutav Kogu. 1944. aastal ööl vastu 9. märtsi toimunud Nõukogude lennuväe pommirünnakus sai hoone tabamuse ning süttis. Teatrihoone taastati pärast sõda arhitekt Alar Kotli projekti järgi. Rohkem on säilitanud endise ilme Estonia puiestee poolne külg, ülejäänud fassaadide ilme on muutunud klassitsistlikumaks. Teatrisaal on kaunistatud Evald Okase, Elmar Kitse ja Richard Sagritsa laemaliga.

2003. aastal valmis teatris polüfunktsionaalne kammersaal, 2004. aastal sai teatrisaal ajakohase lavakonstruktsiooni, teatri sajandaks aastapäevaks 2006. aastal renoveeriti suur saal ning publiku jalutusruumid, valmisid uued kohvikud ja baarid.

Draamanäidendeid etendati Estonias 1949. aastani, siis lõpetas draamatrupp tegevuse ning Estoniast sai üksnes muusikateater. Estonia teatril on olnud aja jooksul palju nimetusi, aastast 1998 kannab see nimetust Rahvusooper Estonia.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 58–60.

„Estonia” teatri- ja kontserdihoone ajalugu. Koostanud H. PEETS. Tallinn, 1938.

Rahvusooper Estonia: <http://www.opera.ee/estonia-teater/> (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 71–73.

1. Millal ja kelle algatusel asutati teater Estonia?

Millal: _____

Kes: _____

2. Millal ja mis etendusega avati Estonia teater?

Aasta: _____

Etendus: _____

3. Kes kavandasid Estonia teatri- ja kontserdihoone? Mis teatrihoone Eestis on üks neist arhitektidest veel projekteerinud?

4. Kelle projekti järgi taastati Estonia 1944. aasta pommitamise purustustest? Mis hooneid on ta veel projekteerinud?

5. Mis stiilidest lähtub Estonia teatri- ja kontserdihoone arhitektuur? Tooge iseloomulikke näiteid.

6. Mille poolest on Eesti ajaloos tähtis 1919. aastal Estonia teatris kokku tulnud Asutav Kogu?

7. Kuidas hindate Estonia teatri tähtsust ja tähendust eesti kultuuriloos?

8. Uurige ise edasi.

8.1. Mis oli esimene eesti ooper? Kes on selle autor? Millal jõudis see Estonia lavale?

8.2. Mis oli esimene eesti ballett? Kes on selle autor? Millal jõudis see Estonia lavale?

8.3. Mitu etendust on praegu Estonia mängukavas? Mitut olete ise vaadanud? Mis neist jättis kõige sügavama mulje? Kes Estonia artistidest on teie lemmik?

Glehni loss ja park

Nõmmele kolimise plaan tärkas Jälgimäe mõisnikul Nikolai von Glehnil (1841–1923) arvatavasti Tallinna-Paldiski raudteeliini ning Nõmmele teivasjaama avamise aegu. Glehn hakkas ehitama Mustamäele oma lossi (Vana-Mustamäe tee 48), mis valmis 1886. aastal. Joonised valmistas ta enamasti ise, kujundades maja keskaegse rüütlinnuseks, mida ilmestasid rasked krohvimata paekivimüürid, sakmikrinnatised ja tornid. Mõjuvate üldmuljele aitas kaasa hoone asukoht kõrge järsaku kohal: lääneküljel tundub ehitis üsna madal, sest peasissekäik on poolenisti pinnase alla mattunud soklikorruusel, idaküljel kerkib see aga neljakorrukseliseks. Lossi siseplaneering on ebasümmeetriline, seal leidub võlvitud ruume, müüritreppede jms.

Glehni loss
Foto: Indrek Riigor

Samal ajal lossiehitusega alustati pargi kujundamist. Mõneti on Glehni aianduselemendid huvitavamadki kui tema arhitektuurilised katsetused. Park oli täis eri liiki puid ja põõsaid, teid ning radu, ent ka mitmesuguseid pargiehitisi, monumente, deviise ja mõttesalme. Viimased olid eestikeelsed ning enamasti keelavad (nt „Vaata, teed on siin ja seal – ära talle muru peal!”). Park oli jagatud selgelt eristuvateks tsoonideks. Nõlvaku peal oli kõik hele ja päikeseline, nõlvaku all tume ning varjuline. Veeru jalamilt väljavoolavaile allikaile ehitas Glehn ulatusliku kahe saarega tiikide süsteemi. Ühele saarele rajas ta pärast abikaasa surma perekonnakalmistu.

Pargirajatiste valmistamiseks kasutas Glehn omapärast tehnoloogiat, vormides need betoonist ja graniidikildudest, püüdes niiviisi järele aimata loodusvorme. Niisuguse tehnoloogiaga on rajatud nii palmimaja kui ka skulptuurid. Viimastest valmis esimesena ligi 8 meetrit kõrge „Kalevipoeg”, mida rahvas hakkas kuju peas olevate sarvede tõttu kutsuma Glehni kuradiks. Seetõttu olevat Glehn pannud kuju juurde sildi: „Kalevipoeg on mu nimi ja hind, lollid kutsuvad kuradiks mind.” Teine Glehni kuju pidi olema „Põhjakonn” (mõningail andmeil lohe), aga rahvas ei tundnud ka seda ära ja nimetas ta krokodilliks.

1910. aastal alustas Glehn enam kui 30 meetri kõrguse vaatetorni ehitamist. Nagu paljudel teistel rajatistel puudus tornilgi funktsioon ning pärijaile vastas Glehn, et torn on püstitatud selleks, et „... rahvale piiksilmaga Helsingit näidata”.

Torn jäigi viimaseks ehitiseks. Alanud Esimene maailmasõda tõi kaasa hulganisti ebameeldivusi: torni aknad kästi kinni müürida, et neist ei saaks Saksa laevadele teed näidata, ning „Kalevipoeg” tõmmati pikali, kus ta lamab siiani. 1990. aastal valmistas skulptor Mati Karmin sinna kõrvale kooptia, mis on küll rohkem mälestusmärk Glehnile kui Nõmme rajajale. Nikolai von Glehn ise rändas Brasiiliasse, kus ta 1923. aastal suri. Tühjaks jäänud loss hakkas kiiresti lagunema.

Aastail 1967–1977 rekonstrueeriti loss Tallinna Polütehnilise Instituudi (Tallinna Tehnikaülikooli) taitlejate majaks.

1. Mis ehitised rajas Nikolai von Glehn oma lossi lähistele?

- 1) _____
2) _____

2. Mis skulptuurid valmistas Glehn pargi jaoks?

- 1) _____
2) _____

3. Mis tehnoloogiat kasutas Glehn skulptuuride valmistamiseks?

4. Kuidas nimetatakse arhitektuurstiili, mis jälgendab ning segab omavahel vanu, ajaloolisi stiile? Tooge Glehni lossist ja pargist iseloomulikke näiteid.

5. Jalutage võimaluse korral pargis ja koostage lisalehele pargi plaan. Mis jättis teile pargis (ja/või lossis) kõige sügavama mulje?

6. Nikolai von Glehnile on rajatud mälestusmärk Nõmmel. Kus see asub, millal see avati ja kes on selle autorid?

Asukoht: _____

Millal avati: _____

Autorid: _____

7. Mida kõnelevad loss ja park Nikolai von Glehni kohta?

8. Uurige ise edasi.

8.1. Kes oli Nikolai von Glehn? Milline oli tema elu ja tegevus enne ning pärast eluperioodi Nõmmel?

8.2. Millal sai Nõmme iseseisvaks linnaks? _____

8.3. Millal liideti Nõmme Tallinnaga? _____

Kaarli kirik

Toompea Kaarli koguduse ajalugu algas 17. sajandil, kui kunagise Antoniuse kabeli (siit ka nimi Tõnismäe) kohale rajati 1670. aastal uus, kreeka risti kujuline pühakoda. Nime sai pühakoda Rootsi kuninga Karl XI järgi (valitses 1660–1697). Kirik põletati Põhjasõja ajal, et linna piiranud Vene vägedel poleks ulualust. Hoolimata kodukiriku hävimisest tegutses kogudus edasi 1739. aastani, siis lahkus viimane õpetaja ning ühineti Tallinna Pühavaimu kogudusega.

19. sajandi keskpaigaks jäi aga Pühavaimu kirik Tallinnas ja selle lähiumbruses elavatele eestlastele kitsaks ning tekkis vajadus uue pühakoja järele. Ühel ajal hakati ehitama kaht uut eestlaste kirikut: Jaani ja Kaarli kirikut. Raha hakati kirikute ehitamiseks korjama 1851. aastal. 1862. aastal jagati eesti kiriku ehitamiseks ühiselt korjatud raha kaheks ning 18. oktoobril pandi Kaarli kirikule nurgakivi. Uues Kaarli kirikus, Eesti suurimas sakraalehitises (1500 istekohta), peeti esimene jumalateenistus 20. detsembril 1870. aastal, täpselt kakssada aastat pärast esimese kiriku pühitsemist.

Kaarli kiriku (Toompea 10) projekteerimisel oli eeskujuks romaani stiil, mida Eestis pole kunagi olnud. Projekti valmistas Eesti juurtega Peterburi arhitekt Otto Pius Hippius (1826–1883) tasuta, sest teda huvitas protestantlikule kirikule sobiva ruumitüübiga kiriku väljatöötamise idee. Hippius selgitas, et kui katoliiklik kirik on orienteeritud sakramendile, siis protestantlik kirik sõnale ning protestantliku jumalateenistuse eesmärk on eelkõige palvus ja hingekosutus. Kantsel ja altar kui jumalateenistuse keskpunktid pidid kõigilt kiriku istekohtadelt nähtavad olema. Erinevalt kesk-aegsetest kirikutest sai Kaarli kirik laia ning avara vahetugedeta saali. Kaarli kiriku materjaliks on Põhja-Eestile iseloomulik paekivi, mille eri värvide süsteemitu kasutamine annab sümmeetrilisele hoonele elegantset lohakust ja toetab arhailist meeleolu. Romaani kirikuehituses oli tähtis koht tornidel – Kaarli kirik ehitati Eestis haruldase kahe kõrge läänetorniga. Kaarli kiriku läänefassaadile peaportaali kohale kavandas Hippius romaani ja gooti arhitektuuris levinud suure roosakna. Idee paigutada kiriku fassaadile kella numbrilaud pärines arvatavasti Hippiuselt endalt. Tegelikult paigutati idafassaadi viilu ülaossa ning läänefassaadi roosakna keskossa elektriliselt valgustatud numbrilaud tõenäoliselt alles 1910. aastal.

Kiriku interjööri kauneim osa on apsiidimaalidega kaetud altaripiirkond. Pühakoja väärtuslik ehe on Johann Köleri (1826–1899) kutsuvat Kristust kujutav freskotehnikas altarimaal „Tulge minu juurde kõik, kes Te vaevatud ja koormatud olete, mina tahan teile hingamist saata”. Altari alaosas on baltisaksa kunstniku Sally von Kügelgeni (1860–1928) maalid Kristuse elust. Kiriku orel on Eesti suurim. Kahest tornikellast üks pärineb vanast Kaarli kirikust.

Kaarli kirik
Foto: Joosep Vaikma

EELK Tallinna Toompea Kaarli kogudus: <http://www.kaarlikogudus.eu/ajalugu.php?leht=Ajalugu> (15.02.2013).

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 247–248.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 154–155.

1. Kust tuleneb Kaarli kiriku nimi?

2. Millal valmis ja millal hävis Tõnismäel vana, puust pühakoda?

Valmis: _____

Hävis: _____

3. Millal peeti esimene jumalateenistus praeguses Kaarli kirikus? Miks valiti just see päev?

4. Nimetage romaani stiili jooni ja leidke neid Kaarli kiriku arhitektuuris.

5. Miks ei leidu Eestis romaani stiilis hooneid?

6. Mis on Kaarli kirikus teie arvates kõige erilisem või väärtuslikum? Tooge neli näidet.

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

7. Kes oli Johann Köler? Kuidas on ta seotud Kaarli kirikuga ning rahvusliku liikumisega?

Johann Köler – _____

Seotus Kaarli kirikuga – _____

Seotus rahvusliku liikumisega – _____

8. Seletage mõisteid.

Roosaken – _____

Apsiidimaal – _____

Fresko – _____

9. Uurige ise edasi.

9.1. Millal valmis Tallinna Jaani kirik? _____

9.2. Mis stiili see esindab? _____

Büroohoone Pärnu maanteel

Büroohoone Pärnu maanteel
Foto: Joosep Vaikma

Büroo- ja üürimaja Pärnu maantee 10 (Saarineni maja) valmis 1912. aastal. Parima projekti saamiseks korraldati rahvusvaheline arhitektuurikonkurss, mille võitis nimekas Soome arhitekt Eliel Saarinen (1873–1950). Linna uut ärikeskust kujundava hoone ehitas Tallinna Vastastikune Krediid Ühisus.

Monumentaalse viiekorruselise hoone esifassaad on sümmeetriline, selle keskelge rõhutavad läbi kahe korruse ulatuv kõrge kaarava, suur trepp, pikad kitsad vertikaalärklid ning kaarjas viil. Sujuv katus, mis esialgu oli kivist, ja kumerad nurgad muudavad hoone silueti juugendlikult pehmejooneliseks. Ärklid, akendevahelised liseenid ning ornamendiribad ühtlustavad õnnestunult hoone vertikaalset rütmi. Alumise korruse massiivsust rõhutab graniitvooder. Suured vitriinaknad toovad esile raudbetoonkonstruktsiooni. Algupäraselt kaunistasid hoonet Jaan Koorti (1883–1935) egiptusepäraseid skulptuurid (kõrvaldati 1921. aastal). Trapetsikujulise põhiplaani hoone keskel on kolmel tasandil siseõu, mis on panduste ehk kaldteede süsteemiga ühendatud mõlema külg-tänavaga. Kaht ülemist hoovi ühendab ovaalne valgusava, ülemisele hoovile annavad mõjusa ilme sambad ning jõuliselt eenduv trepikojatorn.

Nii nagu oli suursugune hoone välimus, oli luksuslik ka sisemus. Teisel korrusel Suur-Karja tänava pool asusid stiilse tammevoodri ja tammemööbliga pangaruumid, samal korrusel paiknesid ka era-bürood ning Laenu-Hoiu Ühisuse ruumid. Ülakorrustel olid tänava pool parkettpõrandad, vannide, gaasipliitide, õhupuhastusseadmete ja telefonidega kuuetoalised esinduskorterid. Hoovi poole jäid natuke lihtsamad, kuid oma aja kohta igati moodsad nelja- ja kahetoalised korterid. Majas oli kesk-küte ning kolm lifti.

Nõukogude ajal tunti hoonet seal asuvate kirjastuste tõttu kirjastuste majana. Tänapäeval tegutsevad hoone allkorrusel kauplused, millest kõige kauem on selles paigas olnud raamatupood Rahva Raamat. Maja ülemistel korrustel on ametiruumid. Seal asub ka Kultuuriministerium.

1. Mis arhitektuurstiiliga võib seostada hoonet Pärnu mnt 10? Mis tunnused hoones sellele viitavad?

2. Millised oma aja kohta tähelepanuväärsed mugavused olid Pärnu mnt 10 korterites?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____

3. Kuidas nimetati hoonet Pärnu mnt 10 nõukogude ajal?

4. Mis ehitisi on Eliel Saarineni projekti järgi veel ehitatud?

Tallinnas: _____

Tartus: _____

5. Mis asutused on aegade jooksul hoones tegutsenud?

6. Uurige ise edasi.

6.1. Mis asutused tegutsevad Pärnu mnt 10 hoones tänapäeval?

6.2. Arhitekt Eliel Saarinen on end Eesti arhitektuuri ajalukku jäädvustanud ka nn Suur-Tallinna projektiga. Selgitage, mis see on ja millal valmis. Kuidas oleks Tallinn välja näinud, kui see projekt oleks teostunud?

Maiasmoka kohvik ja Tallinna kohvikukultuur

Esimene kohvik avati Tallinnas 1702. aastal, järgmised 18. sajandi teisel poolel. 19. sajandil tegutses Tallinnas 5–6 peamiselt Šveitsist või Saksamaalt tulnud kohvikupidajat. Suviti avati linnalähedastes puhkekohtades, laadaplatsidel või parkides ajutisi kohvikuid. Kohvikud asusid niisugustel rahvarohketel tänavatel nagu Pikk, Nunne, Viru ja Harju tänav.

Üks tuntumaid oli vanalinnas Pikal tänaval Stude kondiitriäri juures asunud kohvik, tänapäeval kohvik Maiasmokk (Pikk 16). Saia- ja kondiitrite tegutses samas kohas asunud hoones juba 17. sajandil. 1806. aastal asutatud kondiitriäri läks 19. sajandi keskel perekond Stude kätte. Seal valmistatud tooted, eriti martsipankujud, olid tuntud kogu Venemaal ja välismaalgi. Aastani 1918 tegutses kondiitrikoja kõrval kohvik.

1940. aastal Stude kondiitriäri riigistati ning liideti kompveki- ja kondiitrite vabrikuga Kawe. Pärast Teist maailmasõda paiknes samas kohas kondiitritööstusettevõtte. Aastail 1977–1984 kohandati endised Stude äri ruumid kohvikuks-kondiitrikojaks Maiasmokk. Taastati biidermeierlik interjäär: vitraažiga lagi, puitpaneelid, peeglid ja müügiletid. Maiasmokkast sai hubane, stiilne ning populaarne kohvik. Maiasmokk paikneb kolmekorruselises neorenessanss-stiilis hoones, mis ehitati ümber keskaegsest majast 1876. aastal.

Maiasmoka kohvik
Foto: Indrek Riigor

1920.–1930. aastad olid Tallinnas euroopaliku kohviku- ja restoranikultuuri kuldaeg. 1920. aastail olid tuntumad kohvikud Linden Narva maanteel, Café Kirstein Harju tänaval jt. Aastail 1917–1929 tegutsenud Linden oli esimestel aastatel loomeinimeste kogunemiskoht, kus püsiklient oli näiteks luuletaja Henrik Visnapuu. 1930. aastail avatuist said tuntumaks Heinmanni kohvikud Pikal ja Suur-Karja tänaval, Marcelle Raekoja platsil, Corso Vabaduse väljakul jt.

1936. aastal tegutses Tallinnas 13 kohvikut. Legendaarseiks said Tallinna esinduskohvikud Feischner Harju tänaval ja Kultas Vabaduse väljaku ääres. Aastail 1937–1944 tegutsenud Kultasest on jäänud värvikad mälestused. Kohvikus valmis 70 sorti torte, kohviliike oli 12. Klientide käsutuses olid Euroopa riikide tähtsamad ajalehed, võimalik oli saata kirju ja telegramme. Sai lasta isegi ülikonda pressida, sel puhul varustati klient vahepeal hommikumantliga. Kohvikus peeti kirjandusõhtuid ning muid kultuuriüritusi.

1940. aastal kõik kohvikud natsionaliseeriti, neist said tavalised toitlustusettevõtted. Kuulsamates neist elas siiski veel pikka aega endisaegne vaim. Feischner jätkas pärast sõda Tallinna nime all. See oli luuletaja Artur Alliksaare meeliskoht. Armastatud ajaveetmiskoht oli ka Moskva nime all tegutsev endine Kultas. Paljude külastajate jaoks ilmestas Moskva kohviku meeleolu salongimuusikaansambel. Üldiselt käis nõukogude ajal kohvikukultuur alla. Omapärase õhkkonna või muu eripära tõttu väärivad nõukogudeaegseist kohvikulist nimetamist veel näiteks boheemlaslik Pegasus, moodne Tuljak ning kolme saaliga Päril.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 150–151.

ANDRES KLEMET, Tallinna vanad kohvikud. – Kultuur ja Elu, 2009, 4: http://kultuur.elu.ee/ke498_kohvikud.htm (10.03.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 223.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 184.

1. Millal avati Tallinnas esimene kohvik? _____

2. Mille poolest oli kuulus Stude kondiitriäri?

3. Mis ajal tegutses hoones Pikk tänav 16 kohvik? _____

4. Nimetage kuulsaid eestiaegseid kohvikuid.

1) _____

2) _____

3) _____

5. Iseloomustage biidermeierlikku interjööri.

6. Missugune oli eestiaegne kohvikukultuur? Millega võis kohvikus tegelda? Mis teenuseid oli võimalik kasutada?

7. Mis nime kannab praegu endine Kultase kohvik? _____

8. Mis omadused peavad teie arvates tänapäevasel kohvikul olema, et sellest saaks populaarne koht?

1) _____

2) _____

3) _____

9. Mis on teie arvates praegu kõige populaarsem kohvik Tallinnas, Tartus, teie kodukohas? Põhjendage, miks.

Tallinnas: _____

Tartus: _____

Kodukohas: _____

Põhjendus: _____

10. Uurige välja, kus ja millal avati Euroopa vanimad kohvikud.

Aleksander Nevski katedraal

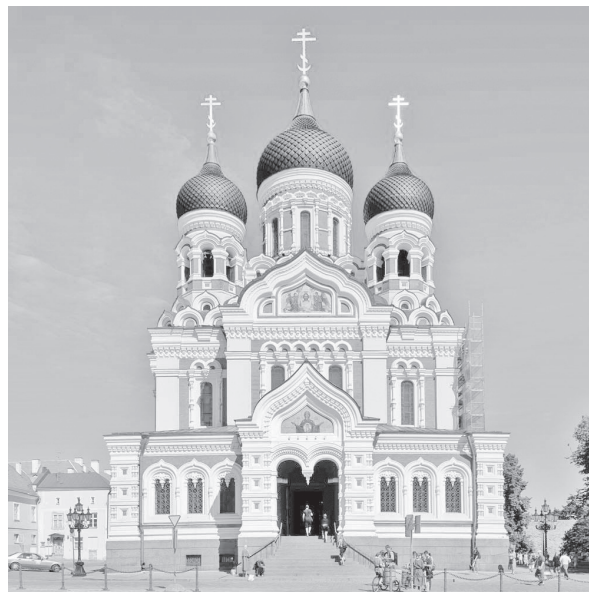
Aleksander Nevski peakirik (Lossi plats 10) on ilmekas näide arhitektuuri ärakasutamise kohta poliitilistel eesmärkidel. 19. sajandi lõpu venestusperioodil hakati kavandama võimsat vene õigeusu kirikut Toompea südamesse, traditsioonilisse võimukeskusesse. Tallinna linnavalitsus pakkus tasuta ehitusplatsi eeslinnas, kuid Eestimaa kuberner Sergei Šahhovskoi (1852–1894) mõjutusel andis tsaar ukaasi püstitada kirik Toompea lossi vastu. Katedraal kui riigivõimu sümbol pidi olema kaugele nähtav nii maalt kui ka merelt.

Kiriku projekteeris arhitekt Mihhail Preobraženski (1854–1930; kavandas Eestisse ka Kuremäe kloostri), järgides vene stiili historitsistliku suuna hilist etappi. Täpsemalt on tema eeskujuks olnud Moskva ja Jaroslavl 17. sajandi kirikud. Sümbolne poliitiline akt oli katedraali nimetamine Aleksander Nevski järgi, kes on ajalukku läinud Saksa ristirüütlite tagasitõrjumisega Jäälahingus 1242. aastal. Poliitilist sõnumit kandsid mosaiigid ja muud kaunistused, mis jutustavad tšuudide ehk eestlaste vastu edukaid sõjakäike teinud Vene vürstidest. Kiriku võõrapärane ilme oli vastuolus keskaegse hansalinna stiiliga.

Kirik ehitati aastail 1894–1900. See on avar ja sümmeetriline ruudukujulise põhiplaaniga ning viie kupliga kirik, mis pidi mahutama 1500 inimest. Fassaadi ehivad suuremõtmelised mosaiikpannood, interjööri kaunistavad tuntud vene kunstnike maalid ja vitraažid. Kiriku peasissepääsu juures on mälestustahvlid Vene-Jaapani sõjas langenud meremeestele. Nurgatornis asub Tallinna suurim kirikukell (15 664 kg). Kiriku vasakus löövis on Püha Vürst Vladimiri altar ning paremas Püha Radoneži Sergiuse altar. Kolmeosaline ikonostaas on valmistatud kullatud tammepuust.

Eesti Vabariigi ajal plaaniti Aleksander Nevski katedraal kui venestamise sümbol lammutada või ümber ehitada. 1928. aasta oktoobris esitas neli Riigikogu liiget parlamendi juhatusele katedraali likvideerimise eelnõu. Lammutamist toetas ka Tallinna linnavalitsus. Eesti valitsus, avaliku elu tegelased ning kultuurirahvas polnud aga kiriku hävitamise suhtes üksmeelsed. Kirjanik August Gailit arvas, et „mida rutem need sibulad Toompealt kaovad, seda parem”, luuletaja Gustav Suits pidas aga lammutamist mõttetuks raharaiskamiseks ja vandalismiks. Kirjanik Eduard Vilde soovitas katedraali ümber ehitada kunstihooneks. Kiriku lammutamise plaanide ilmsikstulek vallandas mõistagi Eesti arvukate õigeusklike protestilaine. Mahalõhkumise plaanid jäid soiku 1929. aastal, sest ees olid Riigikogu valimised ning poliitikud kartsid kaotada õigeusklike ehk viiendiku valijate hääli.

Aleksander Nevski katedraalis tegutseb tänapäeval Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku kogudus.

Aleksander Nevski katedraal

Foto: Arne Maasik

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 121–122.

PEKKA EREL, Kuidas Toompealt Vene õigeusu katedraali taheti ära koristada. – Eesti Ekspress, 20.11.2011: <http://www.ekspress.ee/news/paevauudised/ajalugu/kuidas-toompealt-vene-oigeusu-katedraali-taheti-ara-koristada.d?id=61763284> (10.03.2013).

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 23.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 17–18.

1. Miks ehitati Aleksander Nevski katedraal ning miks valiti selle asukohaks Toompea?

2. Kirjeldage kiriku sisemust teabeteksti põhjal. Käige võimaluse korral kirikus ja täiendage oma kirjeldust.

3. Mida kujutas endast venestamisaeg? Tooge näiteid venestamispoliitika elluviimise kohta Eestis.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

4. Millal eraldus õigeusu kirik roomakatoliku kirikust?

5. Kuidas hindate plaani lammutada Aleksander Nevski katedraal Eesti Vabariigi algusaegadel? Põhjendage oma arvamust.

6. Nimetage Tallinnas asuvaid õigeusu kirikuid.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

7. Otsige lisamaterjali Aleksander Nevski kohta. Milles seisneb tema tähtsus Venemaa ajaloos?

Lutheri villa

Elamu Pärnu mnt 67 on Eesti stiilsemaid juugendstiilis vil-lasid. See kuulus nimekale baltisaksa töösturile Chris-tian Lutherile. Lutherite pere-firma Tallinnas sai alguse juba 18. sajandi keskel. 19. sajandi viimaseil kümnendeil pani Ale-xander Martin Luther aluse mööblitootmisele. Tema pojad Christian ja Carl said tehnilise hariduse ning viisid end kurssi puidutööstuse rahvusvaheliste arengusuundadega. Vendade juhtida jäänud perefirma juu-rutas murrangulisi uuendusi vineeri tootmise tehnoloogias ning firma äriedu enne Esimest maailmasõda oli muljetavaldav.

Lutheri villa – Önnepalee
Foto: Joosep Vaikma

Lutheri ettevõtte jätkas edukalt tegutsemist kuni natsionaliseerimiseni 1940. aastal.

Peterburi arhitektide Aleksei Bubõri (1876–1919) ja Nikolai Vassiljevi (1875–1941) 1906. aasta konkursiprojekti järgi 1910. aastal valminud põhjamaiselt rahvusromantiline Tallinna Saksa Teater (praegu Eesti Draamateater) meeldis ilmselt siinsetele sakslastele. Igatahes telliti neilt veel mitu samalaadse arhitektuurikeelega ehitist. Saksa Teatriseltsi liige Christian Luther laskis aastail 1909–1910 Aleksei Bubõril ja Nikolai Vassiljevil ehitada tehase kõrvale oma villa. Peale selle ehtasid samad arhitektid 1912.–1913. aastal klubi kõrvale Vana-Lõuna tänavale veel uue vabrikuhuone.

Lutheri villa on avaral krundil asuv kolmekorruseline hoone, mille muudab ilmekaks klombitud paekivi ning klombitud graniidi kontrast krohvipinnaga. Arhitektuuriliselt on võimas juugendvil-ladele iseloomulik kellukja kupli ja stiliseeritud poolsammastega ümartorn. Esikülgi ilmestavad pehmejoonelised katusekaared ning tagasihoidlik ornament. Villa põhiplaan on juugendstiilile omaselt hästi läbi mõeldud, seest väljapoole kasvav. Keskel on avar trepikojahall, mille ümber koondusid ülejäänud ruumid (esik, kabinet, salong, talveaed, söögituba). Ülakorrusel asusid laste- ja magamistoas. Hoone hoovipoolsesse ossa jäi omaette trepikojaga köögikompleks. Villa esikülge ümbritses omal ajal skulptuuridega terrass ning looklevate jalutusteede ja vestluspaviljonidega park.

Nõukogude ajal oli Lutheri villas lastepoliiklinnik. 1982. aastal sai räämas poliiklinnikust perekonna-seisuosakond (praegu Tallinna Perekonnaseisusamet). Selleks ehitati välja hoone katuse- ja keldri-korrus ning muudeti ruumide otstarvet. Uue sisekujunduse detailid – freskod, vitraažid, valgustid – rõhutasid hoone pidulikkust.

Rahvasuus Önnepaleeks kutsutud hoone on ehitismälestisena kaunis nii väljast kui ka seest, suu-rem osa seal korraldatavaist toiminguid on helged ja meeliülendavad.

1. Mis arhitektuurstiili esindab Lutheri villa? Nimetage kolm sellele stiilile iseloomulikku tunnust.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

2. Kes on Lutheri villa arhitektid?

3. Nimetage veel kaks ehitist Tallinnas, mille on kavandanud Lutheri villa arhitektid.

- 1) _____
- 2) _____

4. Kirjeldage Lutheri villa sisemust. Kuidas olid ruumid hoones planeeritud?

5. Otsige lisamaterjali Lutheri vabriku tegevuse kohta 20. sajandi esimesel poolel. Mis oli Lutheri vabriku kaubamärk ja mis olid kuulsaimad tooted?

6. Uurige välja, mis juriidilisi toiminguid perekonnaseisumetis tehakse.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

Mälestussammas „Russalka”

Kadriorus asuv mälestussammas „Russalka”, mis on pühendatud 1893. aastal uppunud samanimelisele Vene soomuslaevale, on Tallinna tuntumaid ja armastatumaid monumente. Selle on kavandanud nimekas eesti skulptor Amandus Adamson (1855–1929).

Peterburis ehitatud Russalka (‘näkingid’) lasti vette 1867. aastal. 7. septembril 1893. aastal

Russalka mälestusmärk

Foto: Indrek Riigor

asusid soomuslaev Russalka ning seda saatev suurtükipaat Tutša teele Tallinnast Helsingisse. Ilmastikuolud olid halvad, tuul tugev, laine kõrge ja nähtavus olematu. Varem teele asunud Tutša ei oodanud Russalkat järele, nagu oleks pidanud. Russalka kadus ning selle hukkimispaik jäi pikaks ajaks teadmata. Oletati, et Russalka hukkimise põhjustas vee pääsemine luukide kaudu laeva sisse, mida võis põhjustada masina, rooli või roolitrossi rike. Hukkusid kõik pardal olnud 177 meremeest, neli neist olid eestlased. Russalka vrakki otsiti kaua. See leiti alles 110 aastat hiljem, aastal 2003. Vrakki seisab uppunud laevade jaoks tavatus asendis – peaaegu püstloodis, vööripidi 30 meetri sügavuselt põhjamudas.

Laevahuku mälestusmärgi rajamiseks korraldati rahva hulgas korjandus. 16 000 korjanduslehte töid kokku 61 000 rubla. Monument valmis 1902. aastal enne laevahuku aastapäeva, asetsedes Kadrioru lossist lähtuva promenaadi tipus mere ääres. Mälestusmärgi kavandanud Amandus Adamson oli eesti esimesi professionaalseid kujureid, kes Peterburi kunstiakadeemia kasvandikuna järgis uusbarokset realismimõjulist suunda. Laevaninakujulisel graniitalusel, mille tahumata kivid meenutavad laineid, seisab graniitsammas ja sellel Samothrake Niket meenutav pronksist inglikuju, käes õigeusu rist. Inglisele on olnud modelliks kunstniku majapidajanna, 17aastane Juliana Rootsi (kelle lapselaps on ühiskonnategelane Tiit Made). Väikest väljakut ümbritsevatel postidel on metallplaadid hukkunute nimedega. Monumendi valmistamiseks kulunud graniit toodi Soomest, sambal olev reljeef ja muud pronksdetailid valati Peterburis ning laternad valmistati Tallinnas Wiegandi tehases.

„Russalka” 103. aastapäevaks uuendati ning korrastati 2005. aastal mälestusmärgi ümbrust: taastati võimsad, kunstiliselt kõrgetasemelised ja teostuselt keerukad viie laternaga valgustuspostid (valmistati Peterburis) ning vahetati välja monumenti ümbritsev terratsoplaadidest ringvöö ehk ilma-kaari tähistavad plaadid.

„Russalka” on väga populaarne paik pruutpaaride jaoks – selle juures peatuvad pulmarongid ja vastabiellunud tavadevad lasta end seal pildistada.

Soomuslaev sai mälestusmärgi üheksa aastat pärast hukku. – Postimees, 20.07.2005: <http://blog.postimees.ee/200705/esileht/siseuudised/tallinn/171806.php> (10.03.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 157.

1. Mis sündmuse meenutuseks on rajatud monument „Russalka“?

2. Mitu aastat tagasi monument valmis?

3. Tutvuge Amandus Adamsoni elu ja loominguga. Nimetage tema töid.

1) _____

2) _____

3) _____

4. Tallinnas on veel üks traagilisele laevahukule pühendatud monument.

4.1. Mis laevale see on pühendatud?

4.2. Mis aastal see laevaõnnetus toimus?

4.3. Mitu inimest hukkus?

4.4. Kus see monument asub?

5. Vaadake „Russalkat” või selle fotot. Miks peetakse „Russalkat” kunstiliselt hästi õnnestunuks?

1) _____

2) _____

3) _____

6. Kas teile meeldib see monument? Põhjendage oma arvamust.

Patarei vangla

Patarei vangla ehk Keskvangla asub Kalamajas (Kalaranna 2 ja 2a) mere ääres. Tegemist on Tallinna merepoolse kaitse tugevdamiseks aastail 1829–1840 tsaar Nikolai I (valitses 1825–1855) käsul ehitatud kindlustusrajatisega (tuntud ka kui Kaitse- ehk Patareikasarm).

Võimas paekiviehitus koosnes mere poole pööratud 247 meetri pikkusest kolmekorruselisest kaarjast kindlusehitisest, kahest tiivast, tiibade liitumiskohtade ees olevast suurtükipatareist ja muldvallidest.

Kindluse tulelöögid olid mõeldud peamiselt Tallinna lahele. Kindlusehitise korrused moodustusid risti läbi maja ulatuvatest lahingukambritest. 1,8 meetri paksustes välisseintes asetsesid laskeavad, õuepoolses seinas olid aknad. Kui Tallinn 19. sajandi keskel kindluslinnade nimistust kustutati, rekonstrueeriti kaitsekasarm tavaliseks kasarmuks, muldpatareid lammutati ning tiibadele ehitati peale kolmas korrus.

1920. aastal ehitati Vene keisririigi sõjaväe kaitsekasarm ümber vanglaks, mis nimetati Tallinna Keskvangimajaks. 1920. aastate keskel tehti vanglas ümberehitusi. Seal hoiti kinni 1924. aasta 1. detsembri kommunistlikust riigipöördekatsest osavõtnuid ja teisi kommunistliku tegevuse eest süüdimõistetuid. 1930. aastail lisati vanglale kaks uut korpust. Neis hoiti eluaegseid süüdimõistetuid ning vapside juhte. Keskvanglal oli oma roll ka 1940. aasta juunipöörde päevil. Punaarmee toel nõudsid meelevaldajad vanglas kinnipeetavate poliitvangide vabastamist. Vanglaülem pidas nõu kohtuministriga ning seejärel vabastati 30 inimest.

Esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal reorganiseeriti Eesti kinnipidamisasutused Nõukogude Liidu eeskujul. Patarei vangla jätkas vanglana ka Saksa okupatsiooni ajal ja Nõukogude okupatsiooni aastakümnetel. Juba 1945. aasta kevadel oli seal üle 3600 kinnipeetava.

Patarei jäi kogu Nõukogude okupatsiooni ajaks Eesti keskvanglaks. Ehkki see kandis erinevaid nimetusi, sai argikeeles endiselt Patareiks nimetatud vanglast eestlastele ülekohtuse kinnipidamise sümbol. Nõukogude ajal muutus mõnevõrra Patarei välisilme: vanglat ümbritsev traataed asendati müüriga, kerkisid vahitornid, siseõu ehitati täis suletud jalutusbokse. 1960. aastate sula ajal vabastati suurem osa poliitilistest vangidest, trellide taha jäid üksnes kriminaalkurjategijad. Kuid 1970. aastail algasid Nõukogude Liidus taas poliitilised protsessid dissidentide üle. Enne edasisaatmist kaugematesse vanglatesse jõudsid Patareisse ka Eesti teisitimõtlejad Lagle Parek, Enn Tarto, Mart Niklus jt. Kui Eesti iseseisvus taastati, jätkas Patarei tööd kinnipidamisasutusena. Patarei tegevus vanglana lõppes alles 2002. aasta detsembris.

Patarei võimsale hoonekompleksile on pikalt otsitud rakendust. Ehitis sobiks muuseumiks, kuid selle renoveerimine ja ülalpidamine on kulukas. 2013. aasta seisuga on Patareis kultuuripark, mis pakub ekskursioone ning võimalust korraldada üritusi.

Patarei vangla

Foto: Joosep Vaikma

1. Millal ja mis otstarbel on Patarei ehitatud?

Millal: _____

Otstarve: _____

2. Millal ja kuidas muutus Patarei algne otstarve?_____
_____**3. Millal sai Patareist vangla?**

4. Kuidas on Patareid eri aegadel kasutatud?

Saksa okupatsiooni ajal: _____

Nõukogude ajal: _____

Tänapäeval: _____

5. Miks on Patareist saanud eestlaste teadvuses ülekohtuse kinnipidamise sümbol?_____
_____**6. Keda nimetati nõukogude ajal dissidentideks ehk teisitimõtlejateks?**_____
_____**7. Otsige lisaandmeid ühe tekstis nimetatud Eesti tuntud teisitimõtleja kohta.****7.1. Mille eest ja kuidas teda karistati?**_____
_____**7.2. Mis osa oli tal Eesti iseseisvuse taastamises?**_____
_____**7.3. Mis sai temast iseseisvuse taastanud Eestis?**_____

Lennusadam ja vesilennukite angaarid

Esimese maailmasõja algul rajatud Lennusadam asub Kalamajaraannas Peetri sadamast idas (Küti 17). 1916.–1917. aastal ehitati sinna osana Peeter Suure merekindlusest vesilennukite angaarid, mis olid mõeldud vesilennukite hoidmiseks. Vesilennuk on lennuk, mis on kohandatud õhkutõusmiseks

Lennusadama vesilennukite angaarid

Foto: Indrek Riigor

veekogult ning maandumiseks veekogule. Vesilennuki telikul on rattad asendatud suusalaadsete ujukitega, mis tagavad lennuki ujuvuse ja liikuvuse veepinnal.

Maailma arhitektuuriajaloo on Tallinna angaarid tähelepanuväärsed selle poolest, et esimest korda on siin püstitatud niisuguses mahus monoliitsed raudbetoonist kuplid ilma igasuguste sisemiste tugipostideta. Ainulaadsed, 50 x 100 meetri suuruse põhiplaaniga angaarid on projekteeritud Taani firmas Christiani ja Nielsen. Koorikonstruktsioonide harjal on kooriku paksus 8 cm, tugede juures kuni 12 cm. Kuppel toetub tugelele ainult nurkades.

1919. aasta jaanuari alguses võttis Eesti kaitsevägi Lennusadama üle ning sama aasta märtsis loodi siin Merelennurühm. 1920. aastate keskpaigaks oli sadam koos hoonete ja angaaridega lõplikult valmis ehitatud.

1940. aasta juuni lõpus läks ala Punalipulise Balti laevastiku käsutusse ning pärast sõda toimetati siin nii sadama abilaevastik kui ka Balti laevastiku ehitusvalitsus. 1989. aastal moodustati Eesti NSV ehituskomitee juurde riiklik väikeettevõtte Sek, kellele anti üle territoorium, kus paiknesid ka angaarid. Alguse said aastaid kestnud varade kantimised ja võõrandamised, mida ei peatanud valitsuse 1993. aasta korralduski, millega sõjaväelinnak anti Kaitseministeeriumile. Lõplik riigi võit Lennusadama ebaseaduslike valdajate üle saavutati alles Riigikohtu otsuse järgi 2006. aasta juulis.

Alates 2004. aastast paiknevad Lennusadamas allaveelaev Lembit ja jäämurdja Suur Tõll.

Lennusadama angaaride rekonstrueerimist alustati 2010. aastal. See oli tõeline täppistöö, sest kuplites oli traageldamist vajavaid pragusid ligi neli kilomeetrit. Kuplite taastamine oli sõna otseses mõttes käsitöö, mida tehti sentimeeterhaaval.

2012. aasta maikuu avati unikaalsetes angaarides suurejooneliselt Eesti Meremuuseumi filiaal Lennusadamas.

Lennusadam: <http://www.lennusadam.eu/et/> (10.03.2013).

Meremuuseum: <http://www.meremuuseum.ee/?op=body&id=35> (10.03.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 284–285.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 327.

1. Mis on vesilennuk?

2. Mille poolest on arhitektuuri ajaloos Tallinna vesilennukite angaavid tähelepanuväärsed? Iseloomustage angaavid ehitust.

3. Mis sai Lennusadamast Eesti Vabariigi ajal, nõukogude ajal ning pärast Eesti iseseisvuse taastamist?

Eesti Vabariik – _____

Nõukogude aeg – _____

Iseseisvuse taastanud Eesti – _____

4. Käige Lennusadamas. Mis on kõige huvitavam eksponaat? Mis oli muuseumis kõige elamuslikum?

5. Uurige ise edasi.**5.1. Mis on Peeter Suure merekindlus?**

5.2. Mille poolest on kuulsad allaveelaev Lembit ning jäämurdja Suur Tõll?

5.3. Mis võis olla põhjuseks, et Lennusadamas toimus enne 2006. aastat ebaseaduslik tegevus?

Tallinna tuletornid

Tallinnas Lasnamäel paiknevad kaks vana sihttuletorni – punast värvi majakas Valgel tänaval ja valget värvi majakas Punase tänaval lähedal. Tuletornid moodustavad Tallinna sihi, mis võimaldab põhja poolt Soome lahest ohutut sissesõitu Tallinna reidile, aidates hoiduda Tallinna lahe madalatest osadest.

Lasnamäe serval Valge tänaval ääres paiknevat Valget majakat tuntakse ka kui alumist tuletorni ja Põhjatuletorni (vana nimetus Jekaterinentali majakas). 1805. aastal otsustas Admiraliteedi Departemang ehitada tuletorni Kadrioru pargi tagusele kõrgele paeastangule. Torn rajati 1806. aastal kahekorruselise krohvitud kivihoonena, mille teise korruse otsaaknast paistab plinktuli. Esialgne valgusseade koosnes viiest õlilambist ning reflektorist, mis suunasid valguskiired vastasseinas oleva aknaava kaudu merele. Tuli on maapinnast 18 meetri ja merepinnast 49 meetri kõrgusel. 1839. aastal ehitati hoone merepoolsesse otsa kaheksatahuline punane püramiid. Tornikiiver, mis varem oli olnud valge, värviti 1914. aastal oranžiks, 1922. aastal kollaseks ja 1928. aastal rohelineks. 1932. aastal värviti kogu tuletorn punaseks.

Hoone tipus on metallvarras, mille küljes on ilmakaari ja tuule suunda näitavad vahendid. Sellisena püsib tuletorn tänapäevani ning töötab ööpäeva ringi. Tuli paistab hoone rõdu taga asuvast laternaruumist järgmise tsükliga: 1,9 sekundit tuli põleb ning 3,1 sekundiks on see varjutatud. Tuli on liitsihi ülemise torniga sünkroniseeritud ning mõlema tuletorni tule tsükli pikkus on viis sekundit. Tuli paistab kahes sektoris erineva intensiivsuse ja värviga. Esimeses sektoris paistab valge tuli 12 meremiili, teises sektoris aga roheline tuli 6 meremiili kaugusele. 2000. aastal tehti majakas restaureerimistöid ning vahetati välja kõik seadmed peale laterna. Siiani on kasutusel unikaalne firma Barbier & Fenestre Constructeurs 1886. aastal Pariisis toodetud optiline lääts.

Eelmisest umbes ühe kilomeetri kaugusel lõuna pool Peterburi maantee ja Pae tänaval vahel asub teine tuletorn – ülemine tuletorn ehk Lõunatuletorn (vana nimetus Punane majakas). Juba 1832. aastal kavandati proovituletorni ehitamist alumisest tuletornist lõunasse, sest alumise meremärgi tulesektor oli kaptenite sõnul merelt raskesti loetav ega taganud põhja poolt turvalist sissesõitu Tallinna lahte. 1835. aastal ehitati punane kaheksatahuline 35 meetri kõrgune tüvipüramiidikujuline puitsõrestiktorn. 1896. aastal asendati see praeguse, 40 meetri kõrguse, ümmarguse, laternaruumi ja rõduga paekivist torniga. Selle kõrgus merepinnast on 80 meetrit. Torni alumine osa on valge, ülemine kolmandik musta värvi. Majaka tuli on nähtav 12,6 meremiili kaugusele. Tuletorn töötab ööpäeva ringi. 2010. aastal uuendati tuleseadmeid. Laternaruumis töötavad veel reservseadmena Pariisi firmas Sautter Harle & Co 1895. aastal valmistatud unikaalsed optilised läätsed.

Lasnamäe ülemine majakas.
Foto: Indrek Riigor

Lasnamäe alumine majakas
Foto: Indrek Riigor

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 147.

Eesti Tuletorni Selts: <http://www.etts.ee/EE/tuletornid/tuletornide-ajalugu> (08.03.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 19.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 345.

1. Võrrelge tuletorne.

	Alumine	Ülemine
Valmimise aasta		
Kõrgus maast/merepinnast		
Torni kõrgus		
Tule nähtavuskaugus		

2. Mis oli nende tuletornide rajamise eesmärk?

3. Miks valiti tuletornide asupaigaks just Lasnamäe nõlv?

4. Kui kaugele (miilides) tuletornide tuli paistab? Mitu kilomeetrit see on?

Ülemine tuletorn: _____

Alumine tuletorn: _____

5. Nimetage veel Eesti kuulsaid tuletorne.

1) _____

2) _____

3) _____

6. Uurige edasi.

6.1. Kus ja millal rajati maailma teadaolevalt vanim tuletorn?

6.2. Mis on vanim tuletorn Eestis? Millal on see rajatud?

Tallinna ajaloolised linnaosad

Vabaduse väljakul 2009. aastal korraldatud arheoloogiliste väljakaevamiste tulemusena peetakse Tallinna piirkonna asustuse algusajaks kiviaega umbes 5000 aastat tagasi. 10.–11. sajandil rajasid muistsed eestlased Toompeale linnuse, 13. sajandil ehitas Mõõgavendade ordu sinna kivilinnuse, mille ümber kujunes linn. See vanalinn, mis koosneb Toompeast ja all-linnast, ongi Tallinna süda.

Ajaloolised linnaosad Kalamaja (tagaplaanil) ja Pelgulinn (esiplaanil)
Foto: Arne Maasik

Vanalinna piiras linnamüür, ent juba keskajal kuulus Tallinnale maid ka väljaspool all-linna. See oli nn linnasaras, mille piirid püsisid muutumatuna 14.–19. sajandini. Linnasarase piire tähistasid Pirita jõgi, Varsaallika, Nehatu, Vao, Lagedi ja Rae mõisa maad, Ülemiste järv, Mustamäe nõlv, Harku järv ning Tiskre oja. Tallinna lahe poolt piirasid sarast Tallinna reid, Paljassaare ja Kopliläht. Linnale kuulusid ka Suur ja Väike Paljassaare, Aegna ning Naissaar.

Mere ääres tihenes aja jooksul teede- ja tööstussõlmedes asustus, kujunesid puithoonetega eeslinnad ehk agulid: Härmapõllu, Härjapea, Pleekmäe, Kõismäe, Kalaranna ja Kalamaja. Liivi sõjas põletati enamik eeslinna maha, ent Rootsi ajal need taastusid ning laienesid. Mitmele poole, näiteks Lasnamäe alla ja Kristiine heinamaale, rajati linnakodanike suvemõisad. Põhjasõja ajal põletati ning lammutati taas enamik eeslinnade hooneist.

Vene võimu ajal sai Tallinnast kubermangulinn, tähtis maa- ja merekindlus. Linnaelu elavnes, ehitustegevus hoogustus ning taastus ka sarase hoonestus. Agulitest kujunesid Narva, Tartu ja Pärnu maantee, Toompea eeslinn ning Kalamaja-Kõismäe linnaosad. 18. sajandi algul rajati Kadriorgu lossi- ja pargiansambel, 19. sajandil sai Kadriorust eeslinn ning armastatud suvitus- ja jalutuspaik.

Suurte tööstusettevõtete ehitamisega 19. sajandi teisel poolel kasvas Tallinn kiiresti ning kujunesid uued hoonestusalad: Pelgulinn, Lilleküla, Kelmiküla, Torupilli, Sikupilli jt. Äärealadele tekkisid väljasõidukohad, näiteks Nõmme ja Pirita. Tsaariaja lõpus oli Tallinnas kuus linnajagu: Balti vaksali tagune, Narva, Tartu, Pärnu, Paldiski ja kesklinn.

Eesti Vabariigi väljakuulutamise saai Tallinnast pealinn. 1921. aastal koostati linna esimene arengukava, hoogustus ehitustegevus, korrastati teid ja parke. Äärealadest kujunesid väikeelamute rajoonid, millest suurim oli Nõmme, mis sai 1926. aastal iseseisvaks linnaks, kuid liideti Tallinnaga taas 1940. aastal. 1924. aastal alustati uue aedlinna rajamist ning jaotati kruntideks Merivälja, hoonestus laiendus Pirital ja Kosel.

1945. aastal liideti Tallinnaga Pirita, Merivälja, Kose ja Iru, 1958. aastal Mõigu ning Rocca al Mare piirkond.

Tänapäeval koosneb Tallinn kaheksast linnaosast: Kesklinn, Põhja-Tallinn, Mustamäe, Kristiine, Haabersti, Lasnamäe, Nõmme ja Pirita. Miljööväärtuslikeks piirkondadeks, kus on rohkelt säilinud endisaegset arhitektuuripärandit ning ajaloolist hõngu, on Tallinnas tunnustatud Kadrioru, Kalamaja, Kassisaba, Kitseküla, Laevastiku, Nõmme ja Pelgulinn ning Raua, Tatari, Torupilli, Uue Maailma, Veerenni, Merivälja, Maarjamäe ja Sikupilli asum.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 11–16.
Tallinna ajalugu: http://et.wikipedia.org/wiki/Tallinna_ajalugu (15.02.2013).

1. Kui vana on teadaolevalt inimasustus Tallinnas?

2. Mis on linnasaras?

3. Miks on eeslinnade ehitised võrreldes vanalinnaga palju halvemini säilinud?

4. Mille poolest on eriti tuntud sellised Tallinna piirkonnad nagu Kadriorg ja Pirita?

5. Seletage mõisteid.

Agul – _____

Suvemõis – _____

Aedlinn – _____

6. Mõtisklege Tallinna linnaosade üle.

6.1. Mitu linnaosa on Tallinnal tänapäeval? _____

6.2. Mis linnaosa on kõige vanem? _____

6.3. Mis linnaosa on kõige suurem? _____

6.4. Kus on kõige enam miljööväärtuslikku keskkonda? _____

6.5. Mis linnaosas te elate? Mis on viimasel ajal teie kodulinnaosas kõige enam muutunud?

7. Arutlege.

7.1. Linn on elav ja kasvav organism. Ka tänane päev on peagi minevik. Mida peaks nüüdisaegsest arhitektuurist ja miljööst säilitama tulevastele põlvedele?

7.2. Linnarahvastiku osakaal suureneb kogu maailmas. Mis on linnastumise positiivsed ja negatiivsed küljed?

Positiivne: _____

Negatiivne: _____

Nõmme

19. sajandi keskpaigani oli Nõmme peaaegu asustamata. Hõreda männimetsaga kaetud ala läbisid Viljandisse ja Pärnusse suunduv tee ning metsatee Saku mõisa. Aastail 1821–1919 kuulusid Nõmme maa-alad Jälgimäe mõisale, mille omanik oli Glehnide perekond.

1870. aastail valminud Balti raudtee ahvatles suvitajaid avastama uusi väljasõidukohti. Nii jõuti Mustamäe nõlvadele, mida hüüti Sinisteks mägedeks. Uus suvituskoht osutus tallinlaste seas niivõrd populaarseks, et 1872. aastal ilmus sõiduplaani uus raudteepeatuse: Peatus Seitsmendal Verstal. Alates 1874. aastast kandis raudteepeatuse juba Nõmme nime. Mõistes regulaarsest raudteeühendusest tulenevaid loendamatu võimalusi, hakkas Nikolai von Glehn (1841–1923) raudteepeatuse ümbruses maid välja rentima. Esimene rentnik oli 1873. aastal Tallinna kooliõpetaja Johan Pihelmann. Rahva jutu järgi olevat von Glehn pärast tehingu tegemist lausunud: „Seie saagu lenn.” Nikolai von Glehn pühendus edaspidi Nõmme arendamisele, rajades siia mitu ehitist (Glehni loss, palmimaja, postkontor) ja kivi-betoonkulptuuri („Kalevipoeg”, „Põhjakonn”). Ta asutas ka Nõmme Heakorra Seltsi.

1893. aastal oli Nõmmel 50 maja, sajandivahetusel juba 300. Püüasustuse tekkega hakkasid Nõmmel välja kujunema piirkonnad, mis arvestasid rahvuslikke ja seisuslikke vahesid. Raudteest põhja pool Vana-Nõmmel elasid peamiselt rikkad eestlased ja kadakasakslased, lõuna pool raudteed ehk Uus-Nõmmel põhiliselt sakslased, Põhjakaare ja Harku tänava ümbruses aga lihtrahvas. Piirkonna arengut soodustas Peeter Suure merekindluse ehitamine aastail 1912–1918, kui rajati kaks kitsarööpmelist raudteed.

1914. aastal sai Nõmme suvituskohta, 1917. aastal alevi õigused. 1923. aastal liideti Nõmmega Peetri aedlinn Pääskülas, Liiva raudteejaama ning Valdeku tänava piirkond. 1924. aastal elektrifitseeriti raudtee Tallinnast Pääskülani. Uute peatuste – Rahumäe, Hiiu ja Kivimäe – juures algas hoogne ehitustegevus. 1926. aastal anti Nõmmele linnaõigused.

Nõmmest kujunes tüüpiline aedlinn suurte kruntide ning kõrghaljastusega. 1930. aastail ehitati Nõmmele linnavalitsuse hoone, kino, turuhoone, suusahüppetorn, ujula ja arvukalt elamuid, sh rohkesti eramuid. Kogu linna alale loodi heakorrastatud tänavavõrk. Ühendust Tallinnaga hõlbus-tas 1927. aastal avatud, osaliselt endise kindlusraudtee tammile rajatud Vabaduse puiestee. 1930. aastate lõpus oli Nõmme linnas 3350 elumaja ning 29 ühiskondlikku hoonet, neist 8 kooli. Elanikke oli ligi 20 000.

1940. aastal liideti Nõmme linn Tallinnaga, nõukogude perioodil kandis see pealinna ühe rajoonina mitut nime. Nõmme aedlinlik olemus säilis hoolimata sellest, et Männikule, Hiiule ja Pääskülla ehitati suured tööstusettevõtted. Hiiu piirkonda koondus mitu raviasutust. 1962. aastal rajati uus suusahüppetorn.

Eesti iseseisvuse taastamise järel sai Nõmme 1992. aastal linnaosa õigused. Tänapäeva Nõmme on tänu rohulusele ja rahulikule aedlinnamiljööle hinnatud elurajoon.

Nõmme

Foto: Arne Maasik

1. Millal sai Nõmmest suvituskoht, alev, linn, linnaosa?

Suvituskoht: _____

Alev: _____

Linn: _____

Linnaosa: _____

2. Kui palju oli/on Nõmmel elanikke?

1893. aastal: _____

Sajandivahetusel: _____

Tänapäeval: _____

3. Mis asjaolud soodustasid Nõmme arengut?

1) _____

2) _____

4. Mis roll on Nikolai von Glehnil Nõmme ajaloo?_____
_____**5. Seletage aedlinna mõistet. Kus Tallinnas ja mujal Eestis võib veel näha aedlinna?**_____

_____**6. Mis on tänapäeval Nõmmel tähelepanuväärset?**

1) _____

2) _____

3) _____

7. Kas Nõmme peaks olema teie arvates iseseisev linn või Tallinna osa? Põhjendage oma arvamust._____

Riigikogu hoone

Riigikogu hoone (Lossi plats 1a), kus töötab Eesti Vabariigi parlament, kavandasid arhitektid Herbert Johanson (1884–1964) ja Eugen Habermann (1884–1944). 1922. aastal valminud hoone on originaalse arhitektuurse lahendusega ning on sõdadevahelise Eesti ehituskunsti silmapaistvamaid saavutusi. See on neljatiivaline siseõuega ehitus, mille fassaad avaneb Toompea lossi sisehoovi. Riigikogu hoone arhitektuuris valitseb kaks stiili: raskepärane liigendamata hoone punasest kivist kelpkatusega järgib traditsionalismi; esikülje heleda pinnaga kontrastis olevad tumedad reljeefsed aknapiirded ja tagurpidi püramiidid katusejoone all viitavad ekspressionismile.

Riigikogu hoone ekspressionistlik sisekujundus oli oma aja kohta moodne ning uudne. Riigikogu hoone oli Tallinna esimene avalik hoone, millesse projekteeriti elektrivalgustus; valgusrežiiri tõi esile nii vestibüüli kui ka istungisaali jõulised vormid. Esimese korruse vestibüüli põnevaim osa on betoonist õõnespüramiididest lagi. Tähtsaim ruum on teise korruse istungisaal, mille julget vormi- ja värvilahendust ei kiitnud esialgu kaugeltki kõik. Ekspressionistliku kujundusega saali seinad on sügavsinised, kumer vagudega lagi sidrunkollane ning sakmelised avade küljed roostepruunid. Seinte ja lae ühenduskohas on valge, saehambaid meenutavate sakmete rida. Kui arhitekt Eugen Habermannilt nende otstarbe kohta päriti, vastas too, et nende vastu saavad rahvaesindajad oma vaimu teritada. Rahutu siksaki ja kolmnurga motiiv läbib kogu hoonet. Sidet keskaegse linnusega rõhutavad 16. sajandi algusest pärit, ajakirjanike fuajee seina müüritud aknaniši põsekivid, mis kujutavad seemne- ja viljarikast ohakat ning viinamarja.

Arhitektid kavandasid Riigikogu hoonele ka mööblit. Istungitesaali heledast kasest sisustust sidus ruumiga must geomeetiline intarsiaornament ning istmete mustjassinine samet.

Aastail 1920–1940 töötas Riigikogu hoones kuus Riigikogu koosseisu, lisaks 1937. aastal Rahvuskogu. Nõukogude okupatsiooni aastail kasutas hoonet Eesti NSV Ülemnõukogu, kes lisas kujundusse nõukogulikku sümbolikat. Perestroikaajal, 1990. aastal toimusid ülemnõukogu valimised juba põhimõtteliselt demokraatlikel alustel. Kui 1990. aasta mais nimetati Eesti NSV ümber Eesti Vabariigiks, muutus ka parlament Eesti Vabariigi Ülemnõukoguks. 20. augustil 1991. aastal kuulutas ülemnõukogu Eesti taas iseseisvaks. 1992. aasta septembris valiti samal aastal rahvahääletusel vastu võetud põhiseaduse alusel VII Riigikogu. 2011. aastal tuli kokku Riigikogu XII koosseis.

Eesti uuestisünniaastail on Riigikogu hoonet põhjalikult renoveeritud. Kõigis tähtsamates ruumides on taastatud endisaegsed värvi- ja valgustuslahendused.

Riigikogu hoone Toompea linnuse- ja lossikompleksis
Foto: Arne Maasik

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 119.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 75–79.

Riigikogu: <http://www.riigikogu.ee/index.php?id=31565> (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 141.

1. Mis arhitektuurstiilid kajastuvad Riigikogu hoone kujunduses? Tooge iseloomulikke näiteid.

1) _____

2) _____

2. Tutvuge Riigikogu hoone istungisaali interjööri kas kohapeal, Riigikogu kodulehe vahendusel või fotode järgi. Kas teie arvates mõjutab saali kujundus seal töötavaid inimesi? Põhjendage oma arvamust.

Mõjutab

Ei mõjuta

Põhjendus: _____

3. Mis võib olla põhjus, et Riigikogu hoone asub just Toompeal?

4. Nimetage Riigikogu tähtsamad ülesanded. Toetuge vajaduse korral Eesti Vabariigi põhiseadusele.

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5. Tutvuge Riigikogu töökorraldusega. Mis osa parlamendi tööst toimub istungisaalis?

6. Kuidas on nimetatud Eesti rahvaesindust Eesti ajaloos eri aegadel?

Eesti Vabariigis 1920–1940 – _____

Nõukogude Eestis – _____

7. Uurige ise edasi. Mis hooneid on arhitektid Herbert Johanson ja Eugen Habermann veel projekteerinud?

Tallinna 21. Kool

1924. aastal valminud koolimaja (Raua 6), stiililt juugendlik uusklassitsism, on üks arhitekt Artur Perna (1881–1940) loominguid ilusmaid näiteid. Hoone esikülge kaunistavad kolmnurkviil ning joonia stiilis pilastrid. Juugendstiilile viitavad suur mansardkatus ning esimese korruse püstised ovaalaknad. Hoone valmides paiknesid keldrikorrusel riidehoiud, käsitööklassid, köök, söögisaal ja ametikorterid. Esimesel korrusel olid klassiruumid, õpetajate toad, raamatukogu ning direktori korter, teisel ja kolmandal korrusel saal-aula lavaga, rõdud ja klassid ning mansardkorrusel joonistusklassid ja korter. 1960. aastail lisati koolimajale moodsad juurdeehitised: õppekorpus ning võimla-ujula. Koolimaja renoveeriti aastail 2002–2003, mil lisati ka uus osa.

Tallinna 21. Kool
Foto: Joosep Vaikma

Praegu Tallinna 21. Kooli nimetust kandev õppeasutus asutati 1903. aastal. Esialgu tegutseti kooliks kohandatud üürimajas, ent 15. oktoobril 1922. aastal pandi nurgakivi uuele koolihoonele. Eesti Vabariigi esimene riiklikest vahendeist ehitatav koolimaja pidi valmima 1. septembriks 1923, ent ehitustööd venisid, sest pehme pinnase tõttu tekkisid hoone fassaadi ja seintesse praod. Vaidlused süüdlase üle kestsid kolmekümnendate aastateni, kooli hüüti pikka aega pragukooliks.

Õpet alustati majas 1923. aasta 3. oktoobril, mida hakati tähistama kooli sünnipäevana. 1933. aastal oli 1200 õpilasega Tallinna 21. algkool Eesti suurim kool.

Koolimaja mängis tähtsat rolli 1940. aasta juunisündmustes, kui Punaarmee okupeeris Eesti ja lavastati vabatahtlik Nõukogude Liitu astumine. Ehkki Eesti alistus kahjuks peaaegu hääletult, leidis siiski aset vähemalt üks relvastatud vastupanukatse: 1940. aasta 21. juunil hakkasid Eesti sõjaväelased Tallinna 21. algkooli juures Punaarmeele relvadega vastu. Nimelt keeldus Sidepataljon relvi ära andmast, kuni koolimajale suunati raskekuulipilduja toru. Kui siis uus võim relvad konfiskeeris, leidsid Eesti sõdurid maja õue peidetud mobilisatsioonirelvad. Kui kommunistid tulid enne keskööd valvet üle võtma, ei läinud see neil korda. Maja ümber hargnes tõsine lahing, mis kestis, kuni jõudis kohale Vares-Barbaruse valitsuse sõjaminister Tõnis Rotberg ning kuus soomusautot. Lahingus langesid allohvitser Aleksei Männikus ja reamees Johannes Mandre, kes on nende vähestest Eesti sõdurite seas, kes hukkusid Teises maailmasõjas Eesti vormis ning Eesti lipu all. Iga aasta 21. juunil viib Staabi- ja Sidepataljon pärja Raua tänava koolimaja juurde, et mälestada sõdureid, kes punaväelaste ja Sidepataljoni sõdurite vahel peetud lahingus langesid.

Tänapäeval on 21. kool Tallinna mainekamaid õppeasutusi.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 203.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 118.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 166–167.

Tallinna 21. Kool: <http://www.21k.ee/page.php?id=76> (15.02.2013).

1. Mis arhitektuurstiili esindab Raua tänava koolimaja? Nimetage koolihoone kirjelduse põhjal stiilile iseloomulikke tunnuseid.

2. Pange kirja veel kolm Artur Perna projekteeritud ehitist.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

3. Millega paistis Tallinna 21. algkool silma 1930. aastate algul?

4. Mille poolest on märkimisväärne 21. juunil 1940. aastal Raua tänava koolimaja juures aset leidnud relvastatud kokkupõrge? Kuidas hinnata niisuguste väljaastumiste tähtsust ajaloos?

5. Uurige kooli kodulehelt ise edasi (<http://21k.ee/>).

5.1. Kui palju on Tallinna 21. Koolis õpilasi sel õppeaastal?

5.2. Kas Tallinna 21. Kool on suur või väike võrreldes teiste Eesti gümnaasiumidega?

5.3. Mis võimalusi pakub kool õpilastele?

Põhikoolis: _____

Gümnaasiumis: _____

5.4. Mida võib kooli ajaloo põhjal kooli kohta öelda (<http://21k.ee/yldinfo/ajalugu/ajatelg/>)? Koostage lühike (kuni 10 lauset) ülevaade, mis tutvustaks kooli õpilasele, kel seisab ees koolivalik.

Tallinna Prantsuse Lütseum

Selle ilusa ja stiilse eestiaegse funktsionalistliku koolimaja (Hariduse 3) on kavandanud nimekas arhitekt Herbert Johanson (1884–1964), kes on projekteerinud teisigi koole. 1921. aastal asutatud Prantsuse Lütseum oli jõukas erakool, mis võis endale lubada mitmesuguseid eriotstarbelisi ruume: koolil olid laborid, lugemistoaga raamatukogu, lasketiir, arstituba ning rattaruum.

Tallinna Prantsuse Lütseum
Foto: Joosep Vaikma

Koolihoone nurgakivi pandi 19. detsembril 1936. aastal ja sellest kujunes suur tseremoonia, alguse sai traditsiooniline rongkäik läbi linna. Nurgakivisse pandi õpetajate ja õpilaste nimekirjad, käibel olevat metallraha, ajalehti ning eesti- ja prantsuskeelne akt nurgakivi paneku kohta. Viimane lõppes sõnadega: „Olgu see hariduse tempel Eesti ja Prantsuse riikide sõpruse ja kultuurilise ühenduse embleemiks ja paistku siit valgus kaugele eesti rahva hulka.” Uue koolimaja valmimine venis ning õpet alustati seal alles 20. septembril 1937. aastal. Koolimaja pühitseti 9. oktoobril 1937. aastal.

Funktsionalistlikule stiilile omaselt koosneb koolimaja eri suuruse ja kõrgusega mahtudest, eriti iseloomulik funktsionalismile on ümaralt eenduv fassaadiosa. Eestis oli tavaks muidu lihtsatele ja kaunistusi vältivatele funktsionalistlikele hoonetele lisada tagasihoidlikke ilustusi. Prantsuse lütseumi majal on näha üht arhitekt Johansonile lemmikmotiivi: saali akende kohal toetuvad väljalatuvatele kolmnurksetele alustele väikesed kuulid. Hoone esikülj järgib kaarduvat tänavajoont. Klassitiib ulatub krundi sügavusse, sellele ehitati 1970. aastail lisakorrus. Hoone sulandub hästi ümbritsevate samaaegsete hoonete hulka.

Erakoolid, sh prantsuse lütseumi sulges nõukogude võim kohe 1940. aastal. Koolimajas tegutses Nõukogude okupatsiooni ajal inglise keele süvaõppega 7. keskkool. Kui Eesti iseseisvus taastati, taasavati ka prantsuse lütseum, mis sai Hariduse tänaval asuva koolimaja enda kasutusse 1997. aastal.

Tänapäeval on prantsuse lütseum prantsuse, inglise ja vene keele süvaõppega mainekas õppeasutus, mille algklasside käsutuses on hoone Hariduse tänav 8. Kooli moto on „*Probi estote per totam vitam*” („Olgem väarikad kogu elu”).

1. Millal valmis prantsuse lütseumi hoone?

2. Nimetage funktsionalismile omaseid jooni prantsuse lütseumi hoone näitel.

1) _____

2) _____

3) _____

3. Mis rolli mängis prantsuse lütseum sõjaeelse Eesti kultuurielus?

4. Nimetage teisi funktsionalistlikus stiilis ehitatud koolimaju Tallinnas või mujal Eestis. Mis detailid või stiilile iseloomulikud jooned on neil sama laadi kui prantsuse lütseumi hoonel?

1) _____

2) _____

5. Arutlege.

5.1. Mis keeli tuleb osata tänapäeval, et väljaspool Eestit hakkama saada?

5.2. Milline on prantsuse keele roll tänapäeva Euroopas? Miks vajab Eesti prantsuse keele ja kultuuri spetsialiste?

5.3. Mis keelte ja kultuuride mõju kasvab tänapäeva maailmas eriti kiiresti? Mis võib olla selle põhjus?

5.4. Mis on erahariduse (erakooli) plussid, mis miinused?

Plussid: _____

Miinused: _____

Tallinna Ülikooli peahoone

Et valmistada Eesti Vabariigile ette hästi inglise keelt ja kultuuri tundvaid noori, kes suhtleksid vabalt inglise keelt kõnelevate maade ning rahvastega, asutati 1936. aastal riigivanem Konstantin Pätsi (1874–1956) algatusel Riiklik Õppeasutus

Tallinna Ülikooli peahoone

Foto: Joosep Vaikma

inglise Kolledž. Lühem vorm nimetusest oli Riiklik Inglise Kolledž (RIK), mis hiljem muudeti lihtsalt Riiklikuks Kolledžiks. Ehkki kool jõudis tegutseda ainult neli aastat, kuni Nõukogude okupatsioonini, on see jätnud Eesti kultuurilukku ereda jälje. RIK oli paremate erakoolide tasemele vastav riiklik kool, kus õppis rohkesti sõjaväelaste ja riigiametnike lapsi, kellest mõnestki sai hiljem oma eriala tuntud tegija. Riiklikule kolledžile hakati 1938. aastal projekteerima uut, tolle aja kohta suurt ja uhket koolihoonet, mis valmis 1940. aastal. Arhitektid olid tolleaegsete tähtsate riiklike hoonete kavandaja Alar Kotli (1904–1963) ning Eesti esimesi naisarhitekte Erika Nõva (1905–1987).

Koolihoone (Narva mnt 25) arhitektuurne üldilme on funktsionalistlik, kuid paljud detailid viitavad Eestis 1930. aastate teisel poolel levinud nn esindustraditsionalismile. See on suund, mis annab ehitisele mitmesuguste ajaloost laenatud detailidega pidulikuma ilme. Narva maantee äärde jääb rangeilmeline klassiruumide plokk, tagaküljele sellega ristuv saaliosa: all võimla, üleval aula. Hoovikülje ümar trepitorn ja esikülje suur, kolme korruse kõrgune klaasekraan on funktsionalistlikud. Klassitsistlikust stiilist laenatud detailid ning võtted on soklikorruse paekivimüüritis, fassaadi katmine Vasalemma marmorist plaatidega, dekoratiivsed lukukivid ülakorruse akende kohal ja hammasfriis karniisil.

Õpe jätkus Narva maantee majas ka nõukogude võimu aastail ning on kestnud tänapäevani. 1940. aastal kolis majja 1919. aastal asutatud Tallinna Õpetajate Seminar. Aastail 1947–1952 töötas õppeasutus Tallinna Õpetajate Instituudina ja 1952–1992 Tallinna Pedagoogilise Instituudina. Aastail 1992–2005 nimetati majas tegutsenud kõrgkooli Tallinna Pedagoogikaülikooliks, praegu töötab seal avalik-õiguslik Tallinna Ülikool, mis loodi 18. märtsil 2005. aastal Riigikogu otsusega mitme Tallinnas asuva ülikooli ja akadeemilise asutuse ühinemise tulemusena.

Tallinna ülikoolis oli 2012. aastal 19 instituuti ja 5 kolledžit, kus tehakse õppe- ja teadustööd seitsmes valdkonnas: haridus, humanitaaria, kunstid, loodusteadused, sotsiaalteadused, tervis ning õigusteadus. Eesti Vabariigi suuruselt kolmandas ülikoolis õpib bakalaureuse-, magistri- ja doktoriõppes üle 9500 üliõpilase ning üle 12 000 inimese osaleb aastas avatud ülikooli täienduskoolitustes ja avatud tasemeõppes.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 137.

Eesti funktsionalism. Koostanud MART KALM. Tallinn, 1998, lk 77.

HELLAR GRABBI, Vabariigi laps. Tartu, 2008, lk 112–115.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 193.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 53.

Tallinna Ülikool: <http://www.tlu.ee/?LangID=1&CatID=1740> (15.02.2013).

1. Mis rolli on mänginud Riiklik Kolledž Eesti kultuuriloos?

2. Mis õppeasutused on tegutsenud hoones Narva maantee 25?

3. Millise riiklikult tähtsa, esindustraditsionalismi mõiste alla mahtuva hoone kavandas arhitekt Alar Kotli Kadriorgu (valmis 1938)?

4. Tutvuge arhitekt Erika Nõva elu ja loominguga. Tooge näiteid tema projekteeritud ehitiste kohta.

5. Nimetage veel Tallinnas asuvaid kõrgkoole.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

6. Kas Eestis peab olema mitu kõrgkooli või tuleks kõrgharidus koondada ühte kõrgkooli? Põhjendage oma seisukohta. Tooge esile mõlema valiku tugevused ja nõrkused.

7. Uurige ise edasi.

7.1. Kes on praegu Tallinna ülikooli rektor? Kes ja mis valdkonna teadlased on olnud rektorid varasemal ajal?

7.2. Koostage lühike reklaamiv tutvustus (kuni 10 lauset) Tallinna ülikooli (TLÜ) kohta, mis kutsuks üliõpilaskandidaate seal oma haridust omandama. Toetuge TLÜ kodulehel olevale infole (www.tlu.ee).

Vabrik Rauaniit

Trikoootööstuse AS Rauaniit vabrikahoone Põhja puiesteel (Põhja puiestee 7) on eestiaegse tööstusarhitektuuri ilus näide. Selle kavandas 1920. aastate keskel toleaege Eesti Vabariigi juhtivaid arhitekte, palju silmapaistvaid hooneid projekteerinud Eugen Habermann (1884–1944). 1932. aastal valminud neljakorruseline hoone on paigutatud kolmnurksele krundile. Hoones võib leida jooni 1920. aastail valitsenud traditsionalismist ja ekspressionismist, samas on tunda moodsa arhitektuuri mõjusid. Fassaadi ilmestavad kitsad, kolmekauparühmitatud aknad ja murtud nurkadega avad, mis moodustavad soklikorrusel kaaristu. Kitsast nurgafassaadi ehib omapärase kujuga akende püstrida. Aknarea all on kolmnurkse ülaserivaga, stiilsete kassettahvlite ja käepidemetega välisuks. Korruseid läbib keerdtrepp. Hiljem ehitatud viies korrus moonutab ehitise üldilmet. 1920. aastate tööstusarhitektuuri lihtsus ning asjalikkus valmistas ette pinda funktsionalismi tulekuks ja laialdaseks levikuks 1930. aastail.

Rauaniidi vabriku ajalugu algas 1919. aastal, kui Ephraim Lerenmann rajas toona tuntud tööstuspiirkonnas Kalamajas Põhja puiestee ja Kotzebue tänava nurgal paiknevas kahekorruselises kivimajas oma ettevõtte. Selle esimene toodang olid mitmesugused paelad ja nõõrid. 1925. aastaks oli ettevõtte sedavõrd laienenud, et sortimendis olid juba sokid, sukad, sukkpüksid ning trikootooted. 1926. aastal töötas vabrikus üle 200 inimese. Rauaniidi tooted olid mitmekesised ja kvaliteetsed ning suurenev tootmismahd sundis ehitama uut, oma vabrikuhoonet.

1940. aastal aktsiaseltsi tootmisüksused ja vara natsionaliseeriti ning alates 1944. aastast töötas tekstiilivabrik juba Punase Koiduna. Jätkati küll sukade-sokkidega, kuid alustati ka siidriide ja tekstiilgalanterii tootmist. Sukkade-sokkide tootmises oli vabrik endisel Nõukogude Liidu terriitoriumil pikka aega üks väljapaistvamaid.

Alates 1991. aastast jätkati riikliku aktsiaseltsina Suva. 1993. aastal vabrik erastati ning moodustati 100% kodumaisel kapitalil tegutsev aktsiaselts Suva Sukavabrik, mis on praegu suurim Eestis. Sõna *Suva* on tuletatud sõnadest *SUKa VABrik*.

Tänapäeval valmistab Suva mitmesuguseid trikootooteid meestele, naistele ja lastele – sokke, sukki, sukkpükse, põlvikuid jne. Suva toodete kvaliteet vastab Euroopa standardeile ning üle poole toodangust müüakse Põhjamaades ja teistes Euroopa riikides.

Vabrik Rauaniit
Foto: Joosep Vaikma

AS Suva Sukavabrik: http://www.suva.ee/index.php?emd=firm_est (15.02.2013).

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 173.

Eesti funktsionalism. Koostanud MART KALM. Tallinn, 1998, 22.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 127.

ROBERT NERMAN, Mitme nimega Suva sokivabrik: <http://www.postimees.ee/020606/esileht/siseuudised/tallinn/204088.php> (15.02.2013).

1. Mis arhitektuurstiilid kajastuvad vabriku Rauaniit hoones? Tooge näiteid.

2. Mis toodanguga alustas oma tegevust AS Rauaniit?

3. Mida tähendab mõiste natsionaliseerimine? Miks oli seda nõukogude võimu seisukohast vaja?

4. Mis nime kandis vabrik Rauaniit nõukogude ajal? Kuidas võiks sellist nime lahti mõtestada?

5. Tutvuge ASi Suva toodanguga kodulehe vahendusel www.suva.ee. Hinnake ettevõtte edukust. Põhjendage oma arvamust näidetega. Mis on ASi Suva toodangus teie arvates parim müügiartikkel? Miks?

6. Uurige ise edasi. Nimetage 19. sajandi või 20. sajandi esimese poole Tallinna tööstusettevõtteid, mis tegutsevad ka tänapäeval. Kirjeldage nende tegevust: toodang, turud jms. Hinnake nende edukust.

Metsakalmistu ja Metsakalmistu kabel

Mändide all laiuv Metsakalmistu Kloostrimetsas on Eesti tuntumaid surnuaedu. Kalmistu rajati 1933. aastal avaliku linnakalmistuna ning avati ametlikult pärast ala planeerimist 1939. aastal. Esimesena maeti Metsakalmistule 30. detsembril 1933. aastal kirjanik Eduard Vilde.

Esialgu oli kalmistu pindala 24 hektarit, ent praeguseks on see laienenud rohkem kui 48 hektarini. Kalmistu kujundusidee oli säilitada loodusliku metsa ilme. Esialgu keelati ka ristide, piirdeaedade ja rantide paigaldamine; kalmukivi ei tohtinud olla suurem kui 80 x 50 cm. Hiljem on kasutatud looduslikke piire, nagu murupiirded, samblavaip ja lilledega ääristus. Kalmistu eripära on seegi, et seal ei ole suurejoonelisi hauasambaid.

1936. aastal kerkis Metsakalmistule arhitekt Herbert Johanson (1884–1964) projekteeritud kabel (Kloostrimetsa tee 36), mille stiilimääratlus on paefunktsionalism. Arhailine, tume ja klombitud paekivi sobib väljendama igavikulisust ning leinameeleolu iseäranis hästi. Varem, 1935. aastal oli kerkinud Johanson projekti järgi Liiva kalmistu kabel.

Metsakalmistu kabel esindab moodsat arhitektuuri ainult tingimisi, sest hoones on järgitud kristliku sakraalarhitektuuri traditsioonilisi lahendusi. Kabel koosneb kahest osast: kuubikujulisest püramiidkatusega ärasaatmisruumist ning madalamast viilkatusega eeskojast, kus paiknevad surnukamber ja kirikuõpetaja ruum. Kabeli välisseinal on tahvel kreeka tähestiku esimese ja viimase tähega – alfa ning oomega –, mis sümboliseerivad algust ja lõppu. Leinaruumi valgustavad ümaraknad ning tagumisel küljel poolümaralt eenduv klaasist apsiid. Eeskoja portaali kohal on väike ümaraken ja katusel väike kellatorn. Kabeli istepingid on barokse joonega. 1995. aastal laastas kabelit tulekahju, kuid seejärel on sisustus uuendatud.

Võib öelda, et Metsakalmistu on omamoodi Eesti panteon. 1946. aastal toodi siia Kroonlinnast luuletaja Lydia Koidula (1843–1886) põrm. Metsakalmistule on reserveeritud hauaplatsid loominguiliste liitude liikmeile – kirjanikele, kunstnikele, heliloojaile, arhitektidele, näitlejaile, ajakirjanikele jt, samuti Memento liikmeile, soomepoistele, teadlastele ning teistele avaliku elu tegelastele. Metsakalmistul on Konstantin Pätsi perekonna rahula. Venemaal surnud presidendi säilmed maeti Eesti Muinsuskaitse Seltsi organiseerimisel ümber Metsakalmistule 21. oktoobril 1990. aastal.

Eesti aja- ja kultuuriloos tuntud tegelastest on Metsakalmistule maetud näiteks Anton Hansen Tammsaare, Paul Keres, Raimond Valgre, Johannes Kotkas, Georg Ots, Otto Tief, Alfons Rebane, Lennart Meri jpt.

2006. aastal rajati Metsakalmistule tuhaurnide hoidmiseks kolumbaarium, mis kujutab endast madalat paekivimüüri, kus on ühe- ja kahekohalised õõnsused, mis on pealt kaetud graniitplaadiga.

Metsakalmistu kabel
Foto: Joosep Vaikma

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 80.

Eesti funktsionalism. Koostanud MART KALM. Tallinn, 1998, lk 71.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 203–204.

ROBERT NERMAN, Jalutaja teejuht. Pirita. Tallinn, 2008, lk 125.

1. Mille poolest on Metsakalmistu eriline Tallinna ja Eesti teiste kalmistute seas? Kas peate niisugust kalmistut põhjendatuks või peaksid kõik inimesed leidma viimse puhkepaiga oma kodukohas? Põhjendage oma arvamust.

2. Kes ja millal maeti esimesena Metsakalmistule?

3. Seletage mõisteid.

Sakraalarhitektuur – _____

Portaal – _____

Panteon – _____

Kolumbaarium – _____

Apsiid – _____

4. Valige viis viimases lõigus mainitud tegelast ning uurige välja, millega nad on ajalukku läinud.

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

5. Arutlege, mida võiks Metsakalmistu kujundus ja üldilme rääkida välismaalastele Eesti kultuurist ning vaimulaadist.

Kunstihoone

Kunstihoone (Vabaduse väljak 8) on Eesti arhitektuuris funktsionalistliku stiili tähtteoseid ning sealne näitusesaal meie esinduslikumaid. Hoone valmis 1934. aastal nimekate arhitektide Edgar Johan Kuusiku (1888–1974) ja Anton Soansi (1885–1966) kavandi järgi ning Kultuurkapitali Kujutavate Kunstide Sihtkapitali Valitsuse eestvõttel ja rahastamisel. Hoone oli esialgu viiekorruseline; 1960. aastail ehitati peale veel üks korrus, et maja oleks niisama kõrge kui hiljem ehitatud naaberhoone, Kunstifondi maja. Esikülje keskne kujund on ekraanitaoline klaaspind, mis mõjus omas ajas väga julgelt ja uudsel. Et hoone liiga moodsat ilmet pisut mahendada, asetati fassaadi teise korruse niššidesse skulptor Juhan Raudsepa kujud „Töö” ja „Ilu”. Kunstihoone seisis enne kõrvalhoone – Majaomanike Panga – valmimist Vabaduse väljaku põhjaküljel üsna üksikuna ning rahvas kutsus seda kunstikummutiks.

Kunstihoone
Foto: Joosep Vaikma

Kunstihoone esimesel korrusel on kaupluse- ja kohvikuruumid, teisel näituseruumid, kõrgematel korrustel kunstnike ateljeed-korterid. Kunstihoone keldrikorrusel tegutseb legendaarne kunstnike restoran KuKu Klubi. Kunstnik Heinz Valk on kirjutanud klubi ajaloost (tsiteeritud kärbetega): „KuKu Klubi (Kujutavate Kunstide Klubi) asutati 1935. aastal boheemlasliku ööklubina, mis avas ukсед alles öhtul ning kustkohast viimased härrad lahkusid sageli alles hommikutundidel. KuKu vaimuse määras 1930. aastate elegantselt nautlev boheemlus oma glamuurse seltskonnaeluga. KuKu igapäevaelu vürtsitasid regulaarsed ballid, mis äratasid suurt tähelepanu kogu Eesti seltskonnas ja milles avalduv kunstirahva vaimukus ning sundimatus kujunes ihaldatavaks etaloniks ka teiste suurballide korraldajatele.

Tollane KuKu oli unelmate paigaks ka jõukale eesti kodanlusele ning välisriikide diplomaatidele, kes nautisid KuKu balle ja andsid sellega omapoolse sära KuKu lummavale kuulsusele. Hiljem, nõukogude võimu vaimse surve all sai KuKust kõigile loovinimestele omalaadne pelgupaik, mille kaitsvate seinte varjus ja ustavate sõprade seltsis sai võõrvõimu üle lõõpida. Tuleb tunnistada KuKu õhustiku erakordset rolli kogu loovharitlaskonna nõukogudevastase opositsioonilisuse kujunemises.”

1990. aastate keskel restaureeriti nõukogude ajal üsna viletsasse seisukorda jõudnud Kunstihoone näitusesaalid ja fassaad Šveitsi kunstniku George Steinmanni projekti „Ruumi naasmine” järgi.

Tänapäeval korraldatakse Kunstihoones aastas kümme korda Eesti nüüdiskunsti või rahvusvahelist näitust. Toimuvad esitlused, infopäevad ja kohtumised kunstnikega ning korraldatakse kodanikuharidusprogramme. Kunstihoone haldab mahukat Eesti kunsti kogu.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 260.

Eesti funktsionalism. Koostanud MART KALM. Tallinn, 1998, lk 62.

KuKu Klubi: http://www.kukuklubi.ee/index.php?teema_id=2 (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 253–254.

VALDEKO VENDE, Ununenud Tallinn. Tallinn, 1990, lk 93.

1. Kes on Kunstihoone arhitektid?

2. Kus ja millal tekkis arhitektuuristiil funktsionalism? Nimetage funktsionalistliku stiili iseloomulikke jooni.

Kus: _____ Millal: _____

Iseloomulikud jooned:

1) _____

2) _____

3) _____

3. Selgitage, mis rolli mängis KuKu klubi nõukogudeaegse haritlaskonna elus. Näiteid ürituste kohta KuKu klubis leiate kirjanike loomingust ning mälestustest. Tooge mõni näide.

4. Nimetage tänapäeva Eesti kunstnikke ja tooge nende loomingu näiteid.

1) _____

2) _____

3) _____

5. Mis kunstinäitusel ja kus käisite viimati? Kirjeldage oma muljeid.

6. Uurige ise edasi.**6.1. Mida on Kunstihoone arhitektid veel projekteerinud?**

6.2. Mis näitus on Kunstihoones praegu avatud? Kuidas on kriitikud seda hinnanud? Tooge näiteid.

Vabariigi Presidendi Kantselei

Pärast Eesti Vabariigi süüdi 1918. aastal tuli asuda looma riigi esindusasutusi. Huvitava arhitektuuriga Riigikogu hoone valmis juba 1922. aastal, ent riigipea residentsiga oli asi keerulisem.

Esialgu kohendati riigivanema koduks aadlielamu Toompeal (Lossi plats 7). 1929. aastal võeti riigivanema residentsina kasutusele Kadrioru loss. 1934.

aasta riigipöörde järel kindlus- tus pikaks ajaks Konstantin Pätsi (1874–1956) võim ning sündis mõte ehitada Kadrioru lossi taha eraldi haldushoone. Seda toetas ka riigipea muutunud tähendus – 1938. aastast kehtima hakanud põhiseaduse järgi pidi riigipeaks olema suurema võimuga president, kelleks saigi Päts.

Omaaegne Kadrioru haldushoone (Weizenbergi 39) valmis 1938. aastal ja selle kavandas arhitekt Alar Kotli (1904–1963). Stiililiselt kuulub see esindustraditsionalismi suunda. Peale presidendi tööruumide paiknes uues avaras hoones veel õiguskantsleri kantselei; hoone tiibades asusid kantselei direktori, vanemkäsundusohvitseri, pearaamatupidaja ning autojuhi ametikorter.

Uus hoone tuli sobitada barokkstiilis Kadrioru lossi ja pargiga. Nii loss kui ka kantseleihoone paiknevad ühel teljel. Kantseleihoone lossipoolne külg on tagasihoidlikum, esikülg aga rikkalikuma kujundusega. Kahjuks läksid hiljem kaduma 1939. aastal peasissepääsu ette paigutatud pronksist leopardid, Eesti vapilooma esimesed ümarplastilised figuurid. Ümber kujundati kaht hoonet ühendav aed, rajati terrass ja piklik basseini. Aedagi on kasutatud esindusotstarbeks, näiteks parimate koolilõpetajate vastuvõtuks.

Presidendi esindusruumides pidi kajastuma Eesti riigi võimsus ja väärikus, samaaegu tuli rõhutada eestipärasust. Sisekujunduse kavandas Alar Kotli, ainult presidendi kabineti kujundas arhitekt Olev Siinmaa (1881–1948). Vestibüüli seinu kattis poleeritud Vasalemma marmor. Koosolekuruumi kaunistasid Richard Wunderlichi kavandatud ampiiristiilile viitav mööbel, Günther Reinendorffi intarsiatehnikas uksepealsed ning Adamson-Ericu vapileopardidega damasttapeedid. Ruumi efektsim kujunduselement oli kunstnik Arne Mõttuse kavandatud gobelään, mis kujutas lepingu sõlmimist viikingite saadiku ja eesti vanemate vahel. Okupatsioonide ajal läks vaip kaduma, kuid taastati fotode põhjal 2003. aastal.

Pärast 1940. aasta riigipööret kolis kõnealusesse hoonesse juba juulikuus uue valitsuse peaminister ja hilisem ülemnõukogu presiidiumi esimees Johannes Vares-Barbarus. 1944. aastal sai majast taas ülemnõukogu presiidiumi hoone, kus Vares-Barbarus 1946. aasta novembri lõpus hämaratel asjaoludel suri. Ruumidesse lisati nõukogulikku sümbolikat. Endisaegne mööbel ja interjäär üldjoontes siiski säilisid ning Eesti iseseisvuse taastamise järel on hoone olnud Eesti Vabariigi presidendi ametlik residents.

Vabariigi Presidendi Kantselei

Foto: Indrek Riigor

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 282–283.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 171–174.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 89–90.

Vabariigi Presidendi Kantselei: <http://www.kadriorg.ee/residentsid/?gid=81924> (15.02.2013).

1. Kus asusid Eesti Vabariigi riigipea töö- ja eluruumid enne uue haldushoone valmimist?

2. Kes arhitektidest ja kunstnikest olid kaasatud haldushoone ruumide kujundamisse? Lisage ka näide, mille kaudu.

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

3. Kuidas tõlgendaksite koosolekusaali gobeläänile valitud stseeni?

4. Seletage mõisteid.

Intarsiatehnika – _____

Esindustraditsionalism – _____

Ampiirstiil – _____

5. Koostage kokkuvõtlik ülevaade tähelepanuväärsetest sündmustest hoone ajaloos.

6. Tutvuge kodulehega <http://www.kadriorg.ee/residentsid/>. Mis on hoone kujunduses teie arvates kõige esinduslikum, mõjuvam, huvitavam? Põhjendage, miks.

7. Mis on presidendi kantselei peamine ülesanne tänapäeval?

Konstantin Pätsi Vabaõhukool

20. sajandi alguse Prantsusmaal sündis vabaõhukasvatuse idee, seal rajati ka esimene vabaõhukool. Tervist edendavate õppeasutuste liikumine haaras seejärel kogu Euroopat. Eestis toetas niisuguse kooli asutamist aktiivselt riigivanem Konstantin Päts (1874–1956), kes pakkus selle asukohaks oma talu lähistel üle Pirita jõe asuvat metsaala. Tallinna linn eraldaski sealt koolile viis hektarit maad, hiljem kinkis Konstantin Päts kooli aia rajamiseks veel 2,5 hektarit.

Konstantin Pätsi Vabaõhukool
Foto: Rasmus Merivoo

Ehituse eel kuulutati välja arhitektuuri võistlus, mille võitis funktsionalistliku projektiga Eesti esimene naisarhitekt, tol ajal Pariisis elanud Paula Delacherie-Ilves (1903–2003). Tema kavandi põhjal pidid koolihooned ja vabaõhuklassid paiknema hajali metsa all. Sama põhimõtet järgis ka lõplikus, muudetud projektis arhitekt Konstantin Bölau (1899–1959).

Vabaõhukool koosnes suurest kahekordsest tiibehitustega peahoonest, kolmest klassihoonest ja majandushoonest. Peahoone ees oli kahe lipumastiga avar väljak. Peahoone kõrvale jäi eraldushoone, kus asusid haigestunud laste ruumid, arstikabinet ning õe ja koolijuhataja korter. Internadihoones olid saun, pesuköök ja käsitööklass ning teisel korrusel lahtiste rõdudega magamistoad. Kolm klassihoonet seisis künkjal reas ja neid ühendas pikk käik. Klassitubadest avanes lõõtsatoline sein kõrval olevale terrassile, nii sai ilusate ilmadega korraldada õpet vabas õhus. Kooli ümbrusse rajati park teede, mitmesuguste mängu- ja spordiplatside, kiikede, liumägede ning muude võimlemisvahenditega, et lapsed saaksid vabal ajal ennast kehaliselt arendada. Suvevaheajal töötas koolis suvekodu, kus lapsed said tervist kosutada.

Arhitektuuriliselt ilmelt esindas vabaõhukooli hoonekompleks esindustraditsionalismi, mis vastuks funktsionalismi lihtsusele ja ühenäolisusele rõhutas kohalikke traditsioone ning piirkonna omapära. Siin võis näha viiteid eesti rahvuslikkusele (nt klasside pilliroost kelpkatused), ent ka baroki ja muude Lääne-Euroopa stiilide mõju.

Koolihoonete ehitust alustati 1935. aastal ja õpe algas 1938. aastal 50 nõrga tervisega õpilasega, kelle oli välja valinud arst. Õpe oli koolis tasuta, kuid internaadi eest tuli maksta.

Kool oli mõeldud sajale õpilasele, 1939/1940. õppeaastal oli neid 89. Tulevikuplaanid olid suured: rajada puu- ja köögiviljaaed, vabaõhuteater jm, kuid need ei teostunud.

Vabaõhukooli tegevuse katkestas Teine maailmasõda. 1941. aastal kohandati hooned ümber Saksa sõjaväehaiglaks ning 1944. aasta lõpul Nõukogude mereväehospitaliks.

1. septembril 1948. aastal alustati taas tööd Kose-Lükati Sanatoorse Metsakoolina. Esialgu võeti vastu tuberkuloosihageid, hiljem teistegi hingamisteede haigustega õpilasi. 1994. aastal taastati kooli endine nimetus – Tallinna Konstantin Pätsi Vabaõhukool.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 261.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 191–193.

ROBERT NERMAN, Jalutaja teejuht. Pirita. Tallinn, 2008, lk 45–48.

Tallinna Konstantin Pätsi Vabaõhukool: http://www.vabakool.edu.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=3&lang=et (05.05.2012).

1. Miks oli vabaõhukool Konstantin Pätsi nimeline?

2. Milles seisnes vabaõhukasvatuse idee? Kellele olid ja on praegu niisugused koolid mõeldud?

3. Tooge näiteid, kuidas oli Kose-Lükati vabaõhukoolis tagatud tervist edendav kasvukeskkond?

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

4. Miks ei teostunud kooli edasise väljaehitamise plaanid?

5. Kooli esialgses nimetuses oli mainitud Eesti Punast Risti. Mis organisatsiooniga on tegemist? Mida teeb Eesti Punane Rist tänapäeval?

6. Arutlege, kuidas võiks meie päevil koolikeskkonda tervislikumaks muuta.

Tuletõrjehoone

Eesti esimene tuletõrjemäärus anti välja juba 16. sajandil, vanim tuletõrjeorganisatsioon loodi 1787. aastal. 1862. aastal asutati kogu linna hõlmav Tallinna Vabatahtliku Tuletõrje Selts, mis oli esimene omataoline kogu Vene impeeriumis. 1919. aastal alustas tööd Tallinna linna ülalpidamisel olev kutseline tuletõrjekomando. 1873. aastal valmis tuletõrjehoone, omaaegse nimetusega pritsimaja Tallinnas Vana-Viru tänaval. Eesti Vabariigi ajal rajati neid veel mitu.

Üks neist, Tallinna kesklinnas (Raua 2) asuv pritsimaja moodustab omaette väikese kvartali. See kujutab Eesti paefunktsionalismi üht peateost. Tuletõrjehoone on kavandanud arhitekt Herbert Johanson (1884–1964), kelle omapäraseim panus Eesti arhitektuuri ajalukku on paefunktsionalism – suund, kus on ühendatud moodsa funktsionalismi lihtsus ja selged vormid ning traditsioonilise paekivi arhailisus ja raskepärusus.

Võrdhaarse kolmnurga kujulisel maatükil on tuletõrjemaja peahoone kõige pikemal tiival, vastu Raua tänavat. Madalamad tiivad jäävad kolmnurga kaatetele, Gonsiori ja Pronksi tänava äärde, ning torn nende tänavate ristmikule. Tuletõrjehoone ehitati aastail 1936–1938, torn valmis 1939. Hoones asusid tuletõrjeüksuse ruumid – garaažid ja meeskonnaruumid. Garaažid avanesid siseõue, nii et autodel tuli tänavale jõudmiseks läbida väravad. Sealsamas olid tuletõrjeliidu ruumid, muuseum, kauplus, klassid ning võimla. Majas asus veel seitse korterit. Kogu kompleksi uhkeim osa on kõrge voolikute kuivatamise torn, mille elegantset sihvakust rõhutavad vertikaalsed aknad, ülakorruse klaasgalerii ja rõdu. Huvitavad detailid on veel peakorpuse ümmargused aknad ning sepistatud väravalaternad. Paekivi krobelisus annab kogu hoonekompleksile tõsise ja väärika ilme, vaheldusrikkust lisab paekivi erinev töötlus.

Nõukogude okupatsiooni ajal korraldati ümber kogu tuletõrje- ja päästevaldkond. 1980. aastate lõpus eksisteeris nõukogude tuletõrjesüsteemis kaks iseseisvat tegevusvaldkonda: tuletõrje ja tsiviilkaitse. Kui Eesti iseseisvus taastati, algasid taas organisatsioonilised muutused. Päästeamet selle praeguses tähenduses moodustati 1992. aastal, kui ühendati kodanikukaitse ning tuletõrje- ja päästetööd.

Raua tänava 2 tuletõrjehoones asub tänapäeval Päästeameti allüksus Põhja päästekeskus, üks neljast regionaalsest päästekeskusest. Samas hoones paikneb ka Eesti Tuletõrjemuuseum, mille püsiväljapanek tutvustab Eesti tuletõrje ajalugu ammu möödunud aegadest kuni lähiminevikuni. Ekspositsioonis on kustutusvahendeid alates endisaja nahkämbrist ja putkpritsist kuni nüüdisaegade mootorpumpade ning tuletõrjeautodeni.

Tuletõrjehoone
Foto: Indrek Riigor

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 202–203.

Eesti funktsionalism. Koostanud MART KALM. Tallinn, 1998, lk 69.

Eesti Tuletõrjemuuseum: <http://www.tuletoorjemuuseum.ee/> (15.02.2013).

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 204–205.

Päästeamet: <http://www.rescue.ee/> (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 269.

1. Mille poolest on Raua tänava tuletõrjehooned tähtis Eesti arhitektuuri ajaloos?

2. Seletage mõistet paefunktsionalism.

3. Otsige lisamaterjali ja tooge veel näiteid arhitekt Herbert Johansonini loomingu kohta.

1) _____

2) _____

3) _____

4. Mis asutused paiknevad tänapäeval Raua tänav 2 hoones?

5. Koostage lühike Eesti tuletõrje ajalugu. Otsige lisamaterjali internetist, sh aadressilt www.tuletoorjemuuseum.ee.

16. sajand – esimene tuletõrjemäärus ... _____

6. Uurige ise edasi.

6.1. Mis oli Eesti vanim, 1787. aastal asutatud tuletõrjeorganisatsioon?

6.2. Kuidas tõrjuti tuld varasemal ajal? Mis töövahendeid kasutatakse tuletõrjes tänapäeval?

6.3. Vaadake Päästeameti kodulehte www.rescue.ee. Kuidas tuleb käituda, kuid märkate tulekahju puhkemist?

Endine EEKS-maja

Eesti Vabariigi ajal püüti Vabaduse väljakust kujundada Tallinna esindusväljakut. Väljaku planeerimiseks ja sinna Vabadussõja monumendi rajamiseks korraldati konkursse, ent laekunud projekte ellu ei viidud ning väljaku arhitektuuriline ilme sai ebaühtlane.

Väljaku lõunaküljele kerkis 1920. aastate keskel luksuskino Gloria Palace (praegu Vene Teater), selle kõrvale 1932. aastal nn EKA-maja (praegu Tallinna linnavalitsus). Põhjaküljele ehitati 1934. aastal Kunstihoone, mis jäi esialgu naaberhooneteta.

1937. aastal lisandus Vabaduse väljaku kummalegi küljele kaks suurt hoonet, mõlema arhitekt oli Elmar Lohk (1901–1963): Vene Teatri kõrvale hotell Palace, Kunstihoone kõrvale nn EEKS-maja (Vabaduse väljak 10).

Endine EEKS-maja
Foto: Joosep Vaikma

Seitsmekorruseline EEKS-maja valmis Majaomanike Panga tellimusel. See on Tallinna esinduslikumaid funktsionalistlikke ehitisi. Hoones asusid panga-, kohviku-, äri- ja eluruumid. Nime andis majale seal asunud Esimene Eesti Kinnituse Selts (EEKS). Monoliitset raudbetoonist hoone on põhiolemuselt funktsionalistlikult lihtne, väarikust annavad hinnalised Saaremaa dolomiit ning poleeritud graniit. Omapära lisab akende rühmitamine vertikaalsetesse niššidesse, katusealune friis ja esimese korruse eenduv varjualune.

EEKS-majas paiknes 1930. aastate lõpul Baltikumi moodsamaid kohvikuid – legendaarne Kultas. Noor ärimees Nikolai Kultas (1908–1995) avas 1937. aastal kohviku, olles enne käinud tutvumas Berliini ja Pariisi kohvikukultuuriga. Peet Areni kavandatud siseruumid pälvisid ajakirjanduses laialdast tähelepanu. Kohvik paiknes kahel korrusel, mida ühendas lai trepp. Ülemise korruse avarust rõhutasid otsaseinte peeglid, mugavust lisasid pehmed istmed ning samme summutav vaipkate. Alumise korruse kohvikuruum oli funktsionalistlikult lihtne. Kohvikus oli nn Eesti nurk Eesti ajaloo teemalise tammepuust bareljeefiga. Kohvik oli kuulus oma esimese korruse akende poolest, mis käisid pööranda sisse, võimaldades ühendada siseruumi tänavaga ühtseks suvekohvikuks. Nii oli 1930. aastate lõpul Vabaduse väljaku piirkonnas kolm kuulsat kohvikut: Kultase kõrval Corso EKA-majas ja Feischner Harju tänaval. Igaühel neist kujunes välja oma kindel külastajaskond. Ühiskonna- ja majanduselu koorekiht käis Kultases, riigiametnikud Corsos ning kunstiinimesed Feischneris.

1940. aastal Kultase kohvik natsionaliseeriti, Nikolai Kultas vahistati ja küüditati.

Nõukogude ajal tegutses Kultase ruumides menukas kohvik Moskva. Eesti iseseisvuse taastamise järel on kohvikuruumides mitme nimetuse ja ettevõtja käe all jätkunud toitlustamine ja meelelahutus, kuid endine sisekujundus on hävinud ning omaaegne maine kadunud. Hoones paiknevad ka mitmesugused äriettevõtted ja mitu Tallinna linnavalitsuse ametit.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 261.

KALERVO HOVI, „Kuld Lõvi” ja „Kultase” ajal. Tallinna restoranikultuuri ajalugu 1918–1940. Tallinn, 2003, lk 238–240.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 180.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 344.

1. Mis hooned ehitati 1920.–1930. aastail Vabaduse väljaku äärde? Mis oli nende hoonete funktsioon?

hoone – funktsioon;

2. Mis võtetega on arhitekt muutnud funktsionalistlikult lihtsa EEKS-maja esinduslikumaks? Tooge näiteid.

3. Mille poolest oli kuulus kohvik Kultas? Mis sai kohvikust nõukogude ajal? Mis juhtus kohvikuga pärast Eesti iseseisvuse taastamist?

4. Uurige välja, mis nimetusi on kandnud praegune Vabaduse väljak.

5. Millal rajati Vabaduse väljakule klaasist Vabadussõja mälestussammas? Kuidas hindate selle kunstilist lahendust?

6. Arutlege, kas ja kuidas täidab Vabaduse väljak tänapäeval Tallinna esindusväljaku rolli. Mis teile seal meeldib, mis ei meeldi? Mis võiks teisiti olla ja kuidas?

Vabadussõjas langenud õpilaste ja õpetajate mälestussammas

Vabadussõjas langes umbes 5000 Eesti sõdurit. Mõte rajada langenud õpetajatele ja koolipoistele väärikas monument sündis juba siis, kui lahingud veel käisid. Konkreetse idee käis 1923. aastal välja Tallinna Õpetajate Selts. Esialgu pidi mälestusmärgis põlistuma kõigi langenud kooliõpetajate ja õppurite mälestus, hiljem otsustati see pühendada üksnes Tallinna õpilastele. Tegelikult sai Reaali poisist (Estonia pst 6), nagu monumenti hellitavalt kutsuma hakati, kõigile Vabadussõjas langenuile püstitatud mälestusmärk. Reaali poiss kandis Vabadussamba tähendust, oli Eesti Vabariigi esindusmonument kuni uue klaasristikujulise Vabadussõja võidusamba valmimiseni 2009. aastal.

Reaalkooli õpilastest hukkusid Vabadussõjas Harald Triegel, Gunnar Dobka, Eugen Seeberg ja Artur Sisask ning õpetaja Anton Õunapuu, Eesti skaudiliikumise algataja.

Pronksist mälestussamba kavandas skulptor Ferdi Sannamees (1895–1963), Soome graniidist alus valmis A. E. Jürgensi kivitööstusettevõttes. Tähed valmistas kunstnik Günther Reindorff (1899–1974), ala planeeris arhitekt Anton Soans (1885–1966). Mälestusmärk kujutab ühele põlvele toetuvat meest, kes hoiab ühes käes mõõka, teine käsi on üles tõstetud. Mälestussammas Tallinna reaalkooli ees (tänapäeval ümberehituste tõttu kõrval) avati 13. novembril 1927. aastal. Monumendi avas riigivanem Jaan Teemant. Esindatud olid kõik Tallinna koolid, kohal viibisid Vabadussõja veteranid.

1928.–1940. aastani tähistasid Tallinna koolid Vabadussõja monumendi juures pidulikult Eesti Vabariigi sünnipäeva. Vabadussõjas langenud õpetajate ja õpilaste mälestussammas hävitati Nõukogude okupatsiooni ajal kaks korda. Esimest korda lõhuti monument 23. septembril 1940. aastal. Järgmisel päeval pärast monumendi äraviimist tulid reaalkooli poisid mälestusmärgi asukohast mööda, kergitades austuse märgiks mütsi ning pälvides sellega võimude meelepaha. Rahutused levisid kõigisse koolidesse, neisse saadeti rahustamiseks kõnelema partei- ja võimuesindajaid. 1941. aasta augustis, Saksa võimu ajal, mälestusmärk taastati. Leiti üles nii kuju kui ka selle alus ning rajati uus vundament. Teist korda lõhuti monument 29. märtsil 1948. aastal, seekord see ilmselt hävitati.

Eesti iseseisvuse taastamise järel taastati paljud okupatsiooniajal purustatud Vabadussõja monumendid. Mälestussammas reaalkooli juures avati taas 23. veebruaril 1993. aastal. Kunagiste kavandite põhjal taastasid selle skulptorid Vambola Mets ja Arseni Mölder ning arhitekt Rein Heiduk.

Eesti Vabariigi 80. aastapäeval elustas reaalkooli vilistlaskogu vana traditsiooni. Iga aasta 24. veebruaril asetavad ühise pärja monumendi jalamile õpilased ja õpetajad kolmest praegu tegutsevast koolist – Gustav Adolfi Gümnaasiumist, Jakob Westholmi Gümnaasiumist ja Tallinna Reaalkoolist –, mille õpilasi langes Vabadussõjas.

Vabadussõjas langenud õpilaste ja õpetajate mälestussammas
Foto: Joosep Vaikma

1. Miks on Vabadussõjas langenud Tallinna õpetajate ja õpilaste mälestussammas olnud Eesti jaoks nii tähtis?

2. Millal mälestussammas rajati, millal hävitati ning millal taastati?

3. Miks pidas nõukogude võim vajalikuks hävitada Vabadussõja monumendid?

4. Kas teie arvates on õige hävitada varasematel ajalooperioodidel püstitatud monumente? Mis juhtudel võiks see olla õigustatud?

5. Milles seisneb Vabadussõja eriline tähtsus Eesti ajaloos?

6. Millise Vabadussõja võidusamba kavandaksite teie? Kirjeldage seda või joonistage see.

Vene Teater

Vabaduse väljaku lõunaküljel, Tallinna linnavalituse maja ja hotelli Palace vahel seisab Vene Teatri hoone, mis esialgu ehitati kinoks. Tallinna esindusväljakut – Vabaduse väljakut – tänapäeval ümbritsevatest ehitistest on Vene Teatri hoone vanim (kui Jaani kirik kõrvale jätta).

Vene Teater

Foto: Joosep Vaikma

Vene Teatri maja ehitati aastail 1925–1926 aktsiaseltsi Royal-Film luksuskinona Gloria Palace. Selle projekteeris läti arhitekt Frīdrihs Skujiņš (1890–1957) Riias äsja valminud samalaadse ehitise eeskujul. Hoone paistab silma oma külluslike historitsistlike kaunistustega ning mõjub silmatorkavalt erinevalt võrreldes peamiselt 1930. aastail kerkinud ja funktsionalismist lähtuvate majadega. Ehitise toredust rõhutasid portikusetaoline sissepääs, kuulireaga sakmestik katuse servas ning baroksed katusetornid. Stiilikontrasti tõttu on hoone arhitektuuri valmimise järel halvakski peetud, kuid selline rikkalik kujunduslaad sobis toleaeegsesse kinohoonesse.

Gloria Palace sai kohe Tallinna esinduskinoks. Rikkaliku dekooriga saalis oli koos rõdude ja loožidega 850 istekohta. Saali kattis rohke kullatise ja maalingutega võlve jäljendav ripplagi, rõdul oli kolm uhket baldahhiinlooži. Ainsana Tallinna kinodest oli Gloria Palace'is garderoob. Kino kolm fuajeed olid igaüks kujundatud eri stiilis ning sisustatud vastava mööbliga. Tummfilme näidates mängis kaasa 25-liikmeline sümfooniaorkester. Just Gloria Palace'is näidati 1929. aastal esimest korda Tallinnas helifilmi „Laulev narr”. Kinohoone keldrikorrusel asus öölokaal Dancing Gloria. Nõukogude korra ajal 1940. aastal kino natsionaliseeriti. 1940. aastate teisel poolel tegutses hoones teater Estonia, hiljem anti maja vene draamateatri käsutusse.

Vene teater Eestis asutati 1948. aastal. Aastail 1948–2005 kandis see nimetust Riiklik Vene Draamateater, alates 2005. aastast tegutsetakse Vene Teatrina. See on ainus kutseline venekeelne teater Eestis. Teatris on rohkem kui 60aastase tegutsemise jooksul välja toodud üle 500 lavastuse ning mängitud on ka paljudes Venemaa linnades. Koostööd on tehtud nii kuulsate vene (Andrei Tarkovski) kui ka eesti lavastajatega (Voldemar Panso).

Hoone keldrikorrusel asub tänapäeval ööklubi Astoria Palace.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 259.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 179.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 92.

Vene Teater: http://et.wikipedia.org/wiki/Vene_Teater (15.02.2013).

1. Millal valmis Vene Teatri hoone? Mis otstarbel see maja ehitati?

2. Kirjeldage kokkuvõtlikult Gloria Palace'i sisekujundust.

3. Millal muutus hoone Vabaduse väljak 5 kinost teatriks? Mis asjaoludel?

4. Mis hooned paiknevad Vabaduse väljaku vastasküljel? Joonistage lisalehele Vabaduse väljaku plaan. Kasutage teisigi Vabaduse väljaku hoonete kohta koostatud teabetekste. Nimetage need.

5. Uurige välja, kus ja millal valmis esimene kinoks ehitatud maja Eestis. Kus sai 20. sajandi algul Tallinnas filme vaadata?

6. Arutlege, kas ja kuidas saaks Vene Teater aidata kaasa vene kultuuri tutvustamisele Eestis ning rahvussuhete paranemisele.

Siselinna kalmistu, Kaitseväe kalmistu

Tallinna Siselinna kalmistu (Toonela tee 3) koosneb kolmest ajaloolisest osast.

Toonela teelt pääseb 1883. aastal valminud värava kaudu Vana-Kaarli kalmistule, kuhu on maetud näiteks helilooja Peeter Süda, näitleja ja lavastaja Theodor Altermann ning riigimees Otto Strandmann.

Herne tänavalt saab minna 18. sajandi lõpus rajatud ja praegu tegutsevaist Tallinna kalmistuist vanimale, Aleksander Nevski kalmistule. Sinna on maetud riigimehi (Jaan Poska) ja kultuuritegelasi (vene luuletaja Igor Severjanin). Nevski kalmistul asub ka märtsipommitamise ohvrite mälestusmärk.

Vabadussõjas langenute mälestusehitis
Kaitseväe kalmistul
Foto: Indrek Riigor

Siselinna kalmistu kolmas ajalooline osa on Kaitseväe kalmistu. Sinna on saja kahekümne aasta jooksul maetud viis tuhat eri rahvusest sõdurit. Tsaari-Venemaa mattis sinna Esimeses maailmasõjas langenuid, Saksa okupatsioonivõim omi sõdureid. Vabadussõja ajal maeti kalmistule Eesti sõdureid, Vene valgekaartlasi ja sõjavange, samuti Briti langenud mereväelasi. Nõukogude ajal hakati kalmistul eestiaegsetele haudadele Vene sõjaväelasi peale matma ja vanu hauatähiseid lõhkuma. Nüüdseks on taastatud eestiaegsed ning vahepeal hävitatud, arhitekt Edgar Johan Kuusiku kavandite järgi rajatud Vabadussõja mälestusehitis ja Vabadussõja väejuhtide mälestusmärk ning Vabadusristi kavaleride mälestusmärk. Nõukogude aja elasid ainsana puutumatuks üle Männiku lõhkemoonaladudes toimunud plahvatuse ohvrite monument, mis avati 1937. aastal, ja nende ühishaud.

Kaitseväe kalmistul asub ka rahvasuus Pronkssõduriks nimetatud monument. Sellest kunstiliselt kõrgetasemelisest ja ideoloogiliselt mitmetähenduslikust mälestusmärgist sai Eesti lähiminevikus omamoodi sümbol, mida on kasutanud oma huvides mitmesugused poliitilised jõud.

Monumendi saaga ulatub juuripidi 1945. aasta aprilli, mil Tõnismäe haljasalale maeti kaksteist väidetavalt Tallinna hõivamisel langenud sõjaväelast. Haljasala nimetati Vabastajate väljakuks. Vabastajate monument koos vennashauaga oli iga Nõukogude Liidu liiduvabariigi pealinnas kohustuslik arhitektuuriline element. Monumendi, mis avati 1947. aasta septembris, kavandasid maastikuarhitekt Arnold Alas ja skulptor Enn Roos. Ametlikult nimetati seda Tallinna vabastamisel langenud Nõukogude armee võitlejate mälestussambaks.

Iseseisvuse taastamise järel hakkas monument põhjustama pingeid eesti rahvuslaste ja Punaarmee võidelnute ning nende omaste vahel. 2007. aasta jaanuaris vastu võetud sõjahaudade kaitse seadus andis õiguse ümber matta nii ebasobivatesse kohtadesse (siin trollipeatusse) maetute säilmed kui ka teisaldada nendega seotud mälestusmärgid. Valitsuse algatusel viidi Pronkssõduri skulptuur 2007. aasta 27. aprilli öösel oma asukohalt ära ja paigutati 30. aprillil Kaitseväe kalmistule. Pronkssõduri teisaldamisega kaasnesid Tallinnas massilised rahutused, lõhkumised ning röövimised. Tänapäeval mälestab monument kõiki Teises maailmasõjas langenud sõjaväelasi.

Kaitseväe kalmistu: http://et.wikipedia.org/wiki/Kaitsev%C3%A4e_kalmistu (15.02.2013).

Siselinna kalmistu: http://et.wikipedia.org/wiki/Siselinna_kalmistu (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 276–277.

1. Mis osadest koosneb Tallinna Siselinna kalmistu? Mille tõttu kalmistu sel moel jaguneb?

2. Valige kolm Siselinna kalmistule maetud tuntud tegelast ning uurige lähemalt nende elukäiku. Kirjutage kokkuvõttev kirjeldus nende tähtsusest ja tähendusest Eesti ajaloos.

3. Kuidas nimetati Pronkssõduri monumenti selle valmimise järel?

4. Mis tähendus on nõukogude ajalookäsitluses Tallinna vabastamisel 1944. aasta septembris? Kuidas võib kõnealust sündmust veel mõtestada ja nimetada? Miks on see sündmus loonud ühiskonnas pingeid?

5. Kas teie arvates oli õige Pronkssõdur kesklinnast Kaitseväe kalmistule viia? Põhjendage oma arvamust.

6. Arutlege.

6.1. Mis eesmärgiga monumente püstitatakse?

6.2. Tooge näiteid monumentide kohta, mille tähendus on võrreldes nende rajamise ajaga teisenenud. Kas teate oma kodukandis mõnd kultusmonumenti? Kui jah, tooge näiteid ja selgitage nende tähendust.

6.3. Kas riigivõim peaks ajaloolisi monumente teisaldama? Põhjendage oma arvamust ning tooge konkreetseid näiteid.

1944. aasta märtsipommitamise jäljed

1944. aasta 9.–10. märtsil toimunud Nõukogude lennuväe rünnak Tallinnale pole võrreldav ühegi varasema sõjasündmusega linna pikas ajaloos. Märtsipommitamine on eesti rahva ajaloolisse mällu jätnud sügava jälje ning hoolimata hilisematest taastamis- ja ülesehitustöödest on kunagiste purustuste jäljed linnapildis ikka näha.

1943/1944. aasta talv oli Eesti jaoks kolmas sõjatalv. Nõukogude õhujõud olid korraldanud rünnakuid Eesti aladele alates 1942. aastast, põhjustades purustusi ning inimohvreid. Jõudumööda rakendati Tallinnas abinõusid õhurünnakute vastu. Rajati varjendeid, kehtis pimendamise korraldus ja õhtune liikumiskeeld. Saksa sõjaväe õhutõrje Eestis oli paraku nõrk. Tallinlastel kujunes alateadlik hirm kuuvalgete ööde ees, mil olid tavaliselt õhurünnakud.

Taastatud Nõelasilm Harju tänaval
Foto: Joosep Vaikma

1944. aasta oli maailmasõja ning eriti Eesti jaoks otsustav. Juba aasta algul jõudis Punaarmee Eestisse. Märtsi alguses tabas Nõukogude lennuväe massiivne pommirünnak esmalt Narvat. Halba aimati ka Tallinnas, kus valmistuti lapsi ja eakaid evakueerima ning hariti elanikke, kuidas kustutada süütepomme ja kasutada tulekustutusvahendeid.

Neljapäeval, 9. märtsil 1944. aastal oli selge ja kõle vähese lumesajuga ilm. Sõjaajast hoolimata töötasid kinod, teatrid ning kohvikud. Nõukogude lennuväe esimene õhurünnak Tallinnale algas tavalult vara, kell 18.30, ja kestis alla kolme tunni. Veidi pärast kella üht öösel algas teine õhurünnak. Pommitamise käik näitab, et tegemist polnud kindlate strateegiliste objektide hävitamisega, vaid pindpommitamisega, mille eesmärk oli hävitada terved linnaosad. Esimese õhurünnaku lõppedes avanes Tallinnas kohutav pilt. Harju tänav oli üleni tulemeres – restoran Kuld Lõvi ja kino Amor olid saanud täistabamuse. Põlesid ka Estonia teater, Niguliste kirik ning raekoja torn.

Kahe õhurünnakuga heideti Tallinnale üle 3000 pommi. Suurimaid purustusi said Lasnamäe, Kadriori, Keldrimäe ja Estonia vastas olev linnajagu, edasi kulges pommitamine üle Pärnu maantee Luise ning Väike- ja Suur-Ameerika tänava kanti, riivates Lilleküla, Pelgulinna ja Kalamaja. Õhurünnakus sai surma umbes 800 tsiviilisikut. Peavarjuta jäi kuni 20 000 tallinlast, täielikult hävis 1418 elumaja ning kokku kannatas 3350 elamut. Iga aasta 9. märtsil mälestatakse pommirünnakus hukkunuid küünalde viimisega Harju tänava äärde.

Nõukogude terrorirünnaku tagajärjel märtsis 1944. aastal hävis täielikult hoonestus Harju tänava Niguliste kiriku poolisel küljel. 1940. aastate lõpul kujundati varemete kohale haljasala, mis püsis kogu nõukogude aja. Eesti iseseisvuse taastamise järel on kõne all mõte hävinud tänavasein taastada. Ala on siiski tänapäevani jäänud haljasalaks, pakkudes puhkevõimalusi, laste mänguatrakt-sioone ja head vaadet Niguliste kirikule. Talvel töötab sealsamas liuväli. Taastatud on omaaegne jalgvärvav Nõelasilm.

1. Mille poolest on 1944. aasta märtsipommitamine Tallinna ajaloos erandlik?

2. Mis tuntud ühiskondlikud hooned hävisid või said märtsipommitamisega tugevasti kannatada?

3. Mis annab alust nimetada Nõukogude armee õhurünnakuid terrorirünnakuiks?

4. Selgitage välja, mis hoone rajati 1963. aastal purukspommitatud Harju tänava teisele küljele.

5. Kus on linnapildis peale Harju tänava veel pommitamise jälgi näha? Tooge näiteid piirkondade kohta, kus hävisid terved hoonerühmad.

6. Kuidas kulgesid sõjasündmused Eesti pinnal 1944. aasta kevadel? Kus oli rinne?

7. Arutlege, kas teie arvates oleks vaja ja võimalik ehitada üles Harju tänava Niguliste kiriku poolne külg endisel kujul.

8. Uurige ise edasi. Otsige pommitamise üle elanud inimeste mälestusi. Kuidas inimesed seda ööd kirjeldavad?

Kirjanike Maja

Kirjanike Maja (Harju 1) paistab silma nii oma arhitektuurse ilme kui ka tähenduse poolest Eesti kultuuriloos. 1955. aastal oli Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei (NLKP) võtnud vastu määruse liialduste likvideerimise kohta ehitustegevuses, mis tähendas, et senise külluslikult kaunistatud arhitektuuri asemele tulid lihtsad, tööstuslikult toodetavad moodsad majad.

Kirjanike Maja
Foto: Joosep Vaikma

1944. aasta märtsipommitamises purustas Nõukogude lennuvägi muu hulgas põhjalikult Harju tänava piirkonna. Sõja järel oli kavas tänava mõlemad pooled uuesti hoonestada. 1963. aastal valminud Kirjanike Maja erineb tuntavalt ümbritsevast ajaloolisest hoonestusest, kuid tol ajal polnud keskaegsete kinnistute järgimise nõue uusehitiste kavandamisel veel päevakorral. Kirjanike Maja arhitektid on August Volberg (1896–1982) ning Heili Volberg (snd 1925).

Hoone Harju tänava poolne esikülg oli lihtne ja selge; raamatupoe suured vitriinaknad löid tiheda seose tänavaga. Ülemistel korrustel paiknesid kirjanike kahe- kuni viietoalised korterid. Viietoalisi kortereid polnud tol ajal üldse ette nähtud ehitada, Kirjanike Liit sai selleks eriloa ning kolm suurt korterit maja Raekoja platsi poolses otsas eraldati Lahe, Sanga ja Viidingu perekonnale. Kirjanike Maja on olnud eluase Jaan Krossile, Ellen Niidule ning paljudele teistele tuntud kirjanikele.

Mahuka hoone ühiskondlike asutustega külgtiivad paiknevad ebasümmeetriliselt ja ühenduvad hästi säilinud vanema hoonestusega. Kuninga tänava äärde jäid Kirjanike Liidu ruumid koos musta laega saaliga. Must lagi oli sisearhitekt Vello Asi (snd 1927) uudne, julge ja mitmetähenduslik lahendus. Selles võis leida viiteid nõukogude aja vaimsele surutisele, kui meenutada luuletaja Juhan Liivi kuulsaid värsiridu „Must lagi on meie toal ja meie ajal ka ...”.

Kirjanike Maja menüü ja rahvarohked kirjandusõhtud olid Eesti kirjanduselus tähtsad, sageli esitati seal Eesti kirjanike uudisloomingut. Legendaarne oli Vana-Posti tänava äärses tiivas paiknenud moodsa ruumi- ja mööblilahendusega kohvik Pegasus. Pegasus oli ühtlasi kuulus noorte kultuurinimeste kohtumispaik. 1964. aastal valminud sisekujunduse autorid on Allan Murdmaa (1934–2009), Leila Pärtelpoeg (snd 1927) ja Väino Tamm (1930–1986). Kohvik asus kolmel korrusel, mis olid ühendatud keerdtrapiga. Hallid pritskrohvist seinad ja väärivineeriga kaetud tumedast puudust mööbel löid rahuliku ning maitseka ruumi. Omamoodi mõjusid korrapärastesse rühmadesse paigutatud koonilised valgustid, mis andsid valguse, varjude ja peegeldustega omapärase efekti.

Tänapäeval hõlmab Raamatukoi kasutatud raamatute kauplus üksnes poole endisest raamatupoe pinnast, ülejäänud osas paiknevad muud poed. Kirjanike Majas tegutsevad Eesti Kirjanike Liit ja Soome Instituut. Endistes Pegasuse ruumides töötab ka praegu kohvik.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 67.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 324–325.

PIRET LINDPERE, 1955–1970 – modernismi uuenemise aastad. – Eesti XX sajandi ruum. Tallinn, 2001, lk 180.

MARI TARAND, Ajapildi sees. Tartu, 2008, lk 203–204.

1. Miks oli nõukogude ajal võimalik rajada vanalinna Harju tänavale uusehitisi?

2. Mis ühiskondlikud asutused paiknesid toona Kirjanike Majas peale korterite? Mis on seal tänapäeval?

3. Nimetage kirjanikke, kes on elanud Kirjanike Majas. Tooge näiteid nende tuntumate teoste kohta.

Kirjanik – teos

4. Millega on ajalukku läinud kohvik Pegasus? Mida tähendab kohviku nimi?

5. Mille poolest on tähelepanuväärne Kirjanike Maja? Leidke näiteid teabetekstist. Otsige vajaduse korral lisamaterjali.

6. Kirjanike Maja arhitektuuris on tunda tolelaegse lääne moodsa arhitektuuri mõju. Arutlege, miks oli nõukogude ajal Balti liiduvabariikidel, sh Eestil, nn raudsest eesriidest hoolimata võimalik kapitalistlike lääneriikidega tihedamalt suhelda ja sealseid kultuurimõjusid vastu võtta.

Kino Sõprus

Sõpruse kino (Vana-Posti 8) on stalinismi ehedamaid näiteid Eesti arhitektuuris. Nõukogudeaegne kunst pidi lähtuma loosungist „Sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik”. Kuigi seda ebamäärast nõuet oli raske järgida, võib kinos Sõprus isegi täheldada selle loosungi elluviimist. Kinokunst oli Nõukogude Liidus erilise tähelepanu all, sest film oli hea propagandavahend. Seetõttu soositi ka suurte ja esinduslike kinode ehitamist.

Stalinistlik arhitektuur sai eeskujuna Tsaari-Venemaa klassitsistlikust stiilist, mille kõrgeaeg, 19. sajandi algus, oli ühtlasi Vene impeeriumi hiilgeaeg. Tolleaegne klassitsism oli suurejooneline ja uhke, ent ka pisut kõle ning hingetu – see kandus üle ka stalinistlikule ehituskunstile. Viimases kasutati palju dekoratiivseid elemente, kaunistavaid detaile, eriti nõukogulikku sümbolikat, nagu sirp ja vasar, vapid, loosungid jne. Kuni 1955. aastani kestis nõukogude arhitektuuris liialduste periood, mil ehitisi kaunistati mõõdutundetult.

Kino Sõprus (nimevariandid olid ka Spartacus ja Leningrad) oli nõukogude ajal Eesti ainus kahe saaliga kino, mis rajati vanalinna alale, Müürivahe ja Vana-Posti tänava hargnemiskohale, 1944. aasta märtsipommitamises purustatud majade asemele. Kino lõpliku kavandi autorid olid arhitektid Peeter Tarvas (1916–1987) ja August Volberg (1896–1982). Mõlemad osalesid ka toleaegse ideoloogilise tähtteose, Eesti NSV paviljoni kavandamises Moskvasse Üleliidulisele Rahvamajandussaaduse Näitusele (1949–1954).

Kino Sõprus valmis 1955. aastal. Ajajärgule omaselt ei arvestanud ehitised ajaloolist ümbrust, vaid kujutab klassikalise, nõukoguliku ja rahvusliku ornamentikaga kaunistatud suurejoonelist kinopaleed, mille ette planeeriti suur kolmnurkne väljak. Nõgusat peafassaadi ehivad sihvakad kaheksakandilised sambad; sambad kaunistavad ka külgfassaade. Hoone seintel on kokku viisteist eri tegevusalasid kujutavat dolomiidist embleemi, neist kolm on esiküljel, sümboliseerides kirjandust, teatrit ja kunsti. Sammaste kujunduses võib näha rahvuslikkusele viitavaid kaunistusi. Kino klassitsismi- ja barokihõngulise siseruumi kavandas sisearhitekt Maia Laul (1921–2009). Kummaski trapetsikujulises saalis, nn punases ja valges, oli ligi nelisada kohta. Koos kinos näidatavate kommunistlikku ideoloogiat kandvate filmidega moodustas Sõprus stiilse näite nõukogulikust kultuuritemplist.

Iseseisvuse taastanud Eestis sai hoone endale osaliselt uue funktsiooni: üks saal läks meelelahutusasutuse Club Hollywood käsutusse, teises saalis näitab kino Sõprus väärtfilme. Kinoesisele väljakule on rajatud esialgu kavandatud purskkaev.

Kino Sõprus
Foto: Joosep Vaikma

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 264.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 258–259.

KRISTA KODRES, Ruumi ja vormi ideologiseerimine. – Eesti XX sajandi ruum. Tallinn, 2001, lk 134.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 198.

1. Seletage, mida tähendab nõukogulik loosung „Sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik”.

2. Iseloomustage stalinistlikku arhitektuuri. Mis olid iseloomulikud tunnused? Millest võeti eeskuj?

3. Nimetage kino Sõprus hoone arhitektuurilise lahenduse kõige silmapaistvamad elemendid.

1) _____

2) _____

4. Miks hindas nõukogude võim kinokunsti eriti kõrgelt?

5. Kas olete näinud Nõukogude Liidus tehtud filme? Mis filme? Mida tõstaksite filmi(de)s esile?

6. Uurige välja, mis film linastub praegu kinos Sõprus.

7. Arutlege, kas sõjas purustatud hoonete asemele tuleks ehitada endiste majade koopiad või järgida julgelt oma aja stiili.

Tallinna elamurajoonid Mustamäe, Õismäe ja Lasnamäe

Nõukogude ajal kerkis Tallinna kolm suurt paneel-magalate rajooni: 1960. aastail Mustamäe, 1970. aastail Väike-Õismäe ja 1980. aastail Lasnamäe.

Mustamäe detailplaneerimise projekt valmis 1959. aastal. Nõukogude Eesti linnaehituse tuntud tandem moodustasid arhitektid Mart Port (1922–2012) ja Malle Meelak (1929–1997), kes osalesid kõigi kolme Tallinna mäe ja teistegi rajoonide planeerimisel. Nende projekteeritud keskkonnas elab umbes pool tallinlastest.

Mustamäe planeerimisel lähtuti uudest vaba-planeerimise põhimõttest, st majad ei asetsenud tänava ääres, vaid nii, et neis oleks rohkem päikesevalgust. Majad paigutati vabalt igas suunas, kadusid traditsioonilised tänavad ja hoovid. Kasutusele võeti uudne mõiste – mikrorajoon. See tähistas elupiirkonda, kus inimesed saavad suuri teid ületamata ära ajada igapäevased toimetused; mikrorajoonis pidi olema oma lasteaed, kool, kauplus, postkontor, puhke- ja spordivõimalused.

Mustamäe esimesed, Vilde tee lõpus asuvad neljakorruselised suurplokkidest elamud valmisid 1962. aastal. Kuna riiklik surve ehitada järjest rohkem oli tugev, jäeti ehitamata ühe- ja kahekorru-selised ridamajad paljulapselistele peredele ning rajati rohkem üheksakorruselisi hooneid ja torn-maju. Esimene neljateistkorruseline tornmaja valmis 1973. aastal, esimene kuueteistkorruselise hoone 1974. aastal. Kokku ehitati 470 maja. Suurpaneel-elamute tuima välisilmet püüti parandada lagedate otsaseinte monumentaalsete kaunistustega. Enamik Mustamäe kortereid on väiksed, toad läbikäidavad. Ühiskorterist või mugavusteta puumajast kõigi mugavustega korterisse kolimine oli paljudele peredele tõeline arenguhüpe. Seda kajastab ilmekalt omaaegne tuntud poplaul „Mustamäe vals“.

Väike-Õismäe elurajoon paistab silma uude planeeringuidee poolest – see on ringlinn. Väike-Õismäe on omamoodi utoopiline ideaallinn, mille planeeringu keskmes on tehisejärv ja park. Nende ümber paiknevad kontsentriliste ringidena ehitised: tiigile lähemal lasteaed ja koolid, järgnevad tornmajad ning üheksakorruselised elamud nelinurksetes kvartalites, mille vahel on poed. Väike-Õismäe planeeringule on iseloomulikud ringtänavad – Õismäe tee 2,6 km ja sisingtee 1,8 km. Üle sisemise ringtee jätkuvad viiekorruselised paneel-elamud. Väike-Õismäe elurajoon valmis aastail 1974–1977. Sealsed korterid on avaramad ning parema planeeringuga kui Mustamäel. Väike-Õismäe elurajooni planeeringut tunnustati 1986. aastal Nõukogude Liidu riikliku preemiaga.

Lasnamäe paneel-elamurajoon oli mõeldud ligi 200 000 elanikule, nõukogude ajal jõuti valmis ehitada 650 elamut. Linnajaol puudub ühtne keskus, ühendav telg on paesse süvendatud magistraal – Laagna tee. Tuulisele platoole paigutatud paneelmajade vahele jäävad suletud õued, kus on vähe rohelist. Lasnamäel on elukvaliteet kehvem kui teistel Tallinna mägedel.

Õismäe elamurajoon
Foto: Arne Maasik

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 344–349.

TRIIN OJARI, Mõtlemine suurtes kategooriates. Malle Meelak ja Tallinna mäed: <http://www.sirp.ee/archhive/1999/21.05.99/Kunst/kunst1-4.html> (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 339, 350–351.

1. Miks oli pärast Teist maailmasõda Nõukogude Liidus vaja nii palju ehitada uut elamispinda?

2. Miks suurenes uue elamispinna vajadus Tallinnas 1960.–1980. aastail?

2.1. Selgitage, kuidas võis mõjutada paneel elamurajoonide ehitamist Nõukogude Liidu majandusareng.

3. Mis tegi Mustamäest 1960.–1970. aastail paljude inimeste jaoks ihaldatud elupaiga?

4. Mis oli uute elamurajoonide planeeringu eripära? Nimetage iseloomulikud jooned.

Mustamäe: _____

Õismäe: _____

Lasnamäe: _____

5. Miks ei kujutanud nõukogudeaegsed paneelmagalarajoonid hubast elukeskkonda? Kuidas oleks seda võimalik parandada? Mis muutusi teeksite teie linnaarhitektina?

6. Arutlege.

6.1. Miks sobisid Nõukogude Liidu ametliku ideoloogiaga lääne moodsa linnaehituse põhimõtted?

6.2. Mis on paneel elamurajoonide plussid ja miinused?

Plussid: _____

Miinused: _____

6.3. Kas Tallinn saaks läbi ilma paneel elamurajoonideta? Põhjendage.

Hotell Viru

Viru hotell (Viru väljak 4) oli valmimisajal väga moodne. Viru hotell sümboliseeris nõukogude inimesele, kelle igapäevane olme raudse eesriide taga oli hall ja üksluine, lääne heaoluühiskonda ning elulaadi. Külma sõja oludes oli Nõukogude Liidu ametlik kõnepruuk „mädaneva, roiskuva kapitalismi” kohta sõjakalt negatiivne, kuid tegelikkuses ihkas Nõukogude Liit meelitada riiki üha rohkem välituriste nii propagandistlikel eesmärkidel kui ka välisvaluuta saamiseks. Hruštšovi sula ajal tihenesid Eesti sidemed läänega ning tekkisid kontaktid väliseestlastega, Eesti NSV Teaduste Akadeemia raamatukokku hakati tellima välismaiseid ajakirju, 1965. aastal taastus laevaühendus Tallinna ja Helsingi vahel. Välituriste teenindava agentuuri Inturist eestvõttel hakatigi kavandama Tallinna uut suurt hotelli.

Viru ehituslugu oli Nõukogude Eestis erandlik. Instituudis Eesti Projekt algas töö juba 1964. aastal arhitektide Henno Sepmanni (1925–1985) ja Mart Pordi (1922–2012) juhtimisel. Kavandamine kestis aga aastaid, sest otsiti sobivamat lahendust ning valitses teadmatus, kas ehitama hakkavad soomlased. Soome ehitajate Eestisse toomine oli enneolematu sündmus, sest tegemist oli ideoloogiliselt vaenuliku kapitalistliku riigi esindajatega. Aga kuna hotell oli mõeldud suuresti just soomlastele, oli tähtis, et ehitis saaks kvaliteetne. Viru avati 1972. aastal.

Hotell Viru oli linnapildis silmatorkav hoone, uus tähis Tallinna siluetis. Ehitis paigutati vanalinna suhtes risti, et seda võimalikult vähe varjata. Hotell koosnes kahekümne kolme korruselise toakorpusest ja sellega ristuvast kahekorruselisest teenindusruumide osast. Funktsionalismist välja kasvanud rahvusvahelise stiili esindajana on hoone lihtsate mahtudega, rõhutatud on püst- ja rõhtjooni. Hotelli arhitektuuri täiendasid selle kõrval asunud püskkaevudega basseinid ning kujur Edgar Viiese skulptuur „Merepiiga”. Tähelepanuväärselt moodsad olid hotelli siseruumid. Suurepärase tulemuse tagasid kunstnike käsutuses olnud välismaised materjalid.

Viru hotell muutus omamoodi legendiks kui vaba maailma sillapea Nõukogude Eestis. Välismaalaste hotellis liikuv valuuta ning välismaine kaup meelitasid ligi ärikaid ja kurjategijaid. Hotelli külalistel hoidis silma peal KGB, 60 tuppa 400st olid paigaldatud pealtkuulamiseadmed. 23. korrusel asus KGB raadiotranslatsioonikeskus, praegu on seal muuseum. KGB pealtkuulamiskeskust nimetati töötajate puhketoaks ning see paiknes 2. korrusel.

Hotellis peatunud nimekatest külalistest võib mainida filminäitleja Elizabeth Taylorit, Iraani šahhi Mohammad Reza Pahlavit kaaskonnaga, Kuul käinud astronauti Neil Armstrongi, esimest naiskosmonauti Valentina Tereškovat jpt.

1990. aastail hotell Viru erastati.

Hotell Viru

Foto: Joosep Vaikma

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 277–278.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 306–307.

Sokos Hotel Viru: <http://www.sokoshotels.fi/ee/hotels/tallinna/hotelli-pohiandmed/ajalugu/> (15.02.2013).

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 331.

1. Mis arhitektuurstiili esindab Viru hotell? Mis stiilist see välja kasvas?

2. Miks oli Nõukogude Liit huvitatud välisturistide arvu suurendamisest?

3. Mis tegi Viru hotelli ehitamise Nõukogude Eestis erakordseks?

4. Mida tähendab väljend Hruštšovi sula?

5. Mida tähendab KGB? Miks oli julgeolekuorganeil vaja pealt kuulata hotellikülastajate omavahelisi vestlusi?

6. Mida arvate praeguse Viru keskuse arhitektuursest ilmast? Kas see ehitus sobib Viru hotelli kõrvale? Põhjendage.

7. Selgitage, mil moel täitis Viru hotell vaba maailma sillapea rolli.

Tallinna Teletorn

314 meetri kõrgune teletorn (Kloostrimetsa tee 58) on Tallinna ja kogu Eesti kõrgeim ehitis. Teletorn rajati seoses 1980. aasta Moskva olümpiamängude purjeregatiga, mis peeti Tallinnas. Nurgakivi pandi 1975. aastal ning torn avati ametlikult 11. juulil 1980. aastal.

Teletorni asupaik on 23 meetrit üle merepinna. Torn paistab üle ümbritseva maastiku ja mõjutab paikkonna arhitektuuri. Teletorn on hästi vaadeldav nii merelt kui ka linnast. Torni kõrgus võimaldab edastada kvaliteetset raadio- ja televisiooniprogrammi 90 kilomeetri raadiuses.

Teletornile rajati 191 meetri kõrgune raudbetootüvi, millele kinnitus 124meetiline terasmast. Torni all oli kolmekorruseline hoone, kus paiknesid seadmed, personali tööruumid, vestibüülid ning konverentsikeskus. Torni tüveossa mahutati tehnoseadmed, tööruumid ja ilma-jaama vaatluspunkt. Teletorni ehitamiseks kulus 10 000 kuupmeetrit betooni ning 1900 tonni terast. 170 meetri kõrgusel oli vaateplatvorm, kus tegutses ka kohvik.

Eriline koht oli teletornil Eesti iseseisvuse taastamise kriitilistel päevadel augustis 1991. aastal. Võimu haarata üritanud Riiklik Erakorralise Seisukorra Komitee plaanis Balti riikide iseseisvuspüüdlused maha suruda. Eestisse saadeti Pihkvast õhudeessantväeüksused. Eesti NSV Ülemnõukogu võttis 20. augustil vastu „Otsuse riiklikust iseseisvusest” ning sellega oli Eesti Vabariigi omariiklus taastatud. Ent järgmisel hommikul saabusid teletorni juurde dessantväelased. Torni kaitseks kogunes rahvahulk. Rühm dessantväelasi tungis teletorni alumistesse ruumidesse, kuid edasi ründajad ei pääsenud, sest liftid olid üleval. Ülakorruse rauduste taga seisis kindlameelselt neli meest politseireservist ja Kodukaitsest – Uno Kaseväli, Jaanus Kokk, Jüri Joost ja Peeter Milli, kes ei mõelnudki kutsumata külalisi sisse lasta. Nende nelja mehe kangelastegu seisnes selles, et nad ei loovutanud dessantväelastele torni sidekeskust, säilitades Eesti kontaktid välismaaga. Seejuures teadsid nad, et Leedus oli teletorni kaitsmine lõppenud veresaunaga.

Pealelõunaks oli selge, et riigipööre Nõukogude Liidus on läbi kukkunud, ent teletorni vallutajad ei lasknud end sellest häirida. Lõpuks saabusid nendega läbirääkimisi pidama Eesti Vabariigi peaminister Edgar Savisaar ja siseminister Olev Laanjärv. Õnneks lõppes kogu ründeoperatsioon rahumeelselt ning kella seitsme paiku õhtul asutas sõjaväekolonn end minekule. Neid sündmusi meenutab teletorni läheduses tagasihoidlik monument.

2012. aasta kevadel avati külastajaile renoveeritud ja mitmesuguste meelelahutuslike lisafunktsioonidega teletorn.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 80–81.

Tiina Laanem, Teletorni kaitsja Jüri Joost tunnistab: ei uskunud, et tuleme omal jalal alla. – Eesti Päevaleht, 18.08.2001: <http://www.arileht.ee/artikkel/87429> (15.02.2013).

ROBERT NERMAN, Jalutaja teejuht. Pirita. Tallinn, 2008, lk 131–132.

EDGAR SAVISAAR, Peaminister. Tartu, 2004, lk 672–679.

Tallinna Teletorn: <http://www.teletorn.ee/> (15.02.2013).

Tallinna Teletorn
Foto: Joosep Vaikma

1. Miks rajatakse teletorne?

2. Pange kirja teletorni tehnilised andmed. Otsige teabetekstis olevale infole lisa internetist.

3. Mis roll oli Tallinna teletornil augustiputši päevil?

4. Arutlege, mis võinuks juhtuda, kui vanameelsete riigipööre 1991. aasta augustis oleks õnnestunud.

NSV Liidus – _____

Eestis – _____

5. Mille poolest erines iseseisvuse taastamine Eestis Läti ja Leedu omast?

6. Tutvuge Tallinna teletorni kodulehega. Mis ajaveetmisvõimalusi seal pakutakse?

7. Uurige ise edasi.

7.1. Kus asuvad maailma kõrgeimad teletornid?

7.2. Mitmendal kohal on Eesti teletorn?

7.3. Mis ehitised järgnevad Eestis kõrguselt teletornile?

Maarjamäe memoriaal

Esialgu Teises maailmasõjas Nõukogude poolle langenuile pühendatud Maarjamäe memoriaal (Pirita tee 80) on Eesti suurim ja esinduslikem nõukogudeaegne memoriaalkompleks, kuhu kuulub mitu monumenti.

Maarjamäele kavatseti rajada memoriaal juba 1941. aastal, kui sinna maeti sadakond punaväelast ning toodi Nõukogude miiniristlejate Avtroil ja Spartak 1919. aastal hukatud meremeeste säilmed. Saksa okupatsiooni ajal maeti Maarjamäele 3000–4000 Saksa sõdurit, kaevates enne välja punaväelaste säilmed. 1970. aastail memoriaali rajades rüüstati omakorda sakslaste matmispaik.

Maarjamäe memoriaal
Foto: Joosep Vaikma

Esimesena valmis kavandatavast memoriaalkompleksist 1960. aastal 35 meetri kõrgune Jäätke dolomiitobelisk (arhitekt Mart Port). 1965. aastal korraldatud memoriaalikavandi konkursi võitsid arhitekt Allan Murdmaa (1934–2009) ja skulptor Matti Varik (1939–2011). Nemad ongi kompleksi peaautorid, ehkki 1975. aastal avatud memoriaali autorkonda lisandus hiljem mitu arhitekti.

Monument koosneb kahest ristuvast, maastikku süvendatud teest. Linna poolt läheb kergelt tõusev tee väravate poole, mille vahel on pronksskulptuur „Haavatud linnud”. Väravapilu tagant pääseb memoriaali taga olevasse kuusikusse. Risttelg kulgeb Lasnamäe paeklindilt mere poole, kus tribüünidega ääristatud tseremooniaväljak ulatub otsapidi Pirita tee kohale. Maa seest tõusvate seinte vahel põles igavene tuli, mida justkui kaitsesid dolomiitseinte sisse uuristatud peopesad.

Vastu Lasnamäe platood plaanitud memoriaali teine ja veel võimsam järk jäi ehitamata, sest algas laulva revolutsiooni aeg. Kui nõukogude ajal memoriaalkompleksi juurde kohustuslikus korras viidud Soome turistid giididelt küsisid, mida see ehitis kujutab, ironiseerinud giidid, et sellelt kohalt alustati Soome silla ehitamist, kuid materjal sai otsa.

Kui lahutada Maarjamäe memoriaalkompleksi sisu ja vorm, on tegemist mastaabilt ning kunstiliselt jõult erakordse näitega modernistlikust maastikukujundusest, mida iseloomustab pindade ja materjalide kontrast, looduse ja reljeefiga hästi suhestuv tehismaastik ning mõjuv monumentaalskulptuuri kasutamine. Võõra ideoloogilise sisu tõttu on kompleks pikalt olnud hooldamata, kuid on säilitanud siiski algupärase kuju.

Maarjamäe memoriaalist Pirita poole jääb Saksa sõjavangide kalmistu. Maarjamäe lähistel on veel üks mälestusmärk – mälestusväljak, mis on pühendatud 1944. aastal Punaarmee vastu võidelnute mälestusele. Selle rajasid 2004. aastal Eesti vabadusvõitlejate ühendused.

Maarjamäe memoriaalkompleksi alal on kehastunud Eesti 20. sajandi ajaloo keerdkäigud, mis on valatud mõjuvasse kunstilisse vormi.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 167.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 311–312.

ROBERT NERMAN, Jalutaja teejuht. Pirita. Tallinn, 2008, lk 24–25.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 323–324.

1. Kellele oli esialgu pühendatud 1975. aastal avatud Maarjamäe memoriaal? Kelle mälestuspaigad jäävad veel memoriaalkompleksi alale?

2. Mida tähistab mõiste Suur Isamaasõda?

3. Mis ajaloosündmus oli Jäätetk?

4. Mille poolest on memoriaalkompleks kunstiliselt tähelepanuväärne?

5. Maarjamäe memoriaalkompleksi alal on kehastunud Eesti 20. sajandi ajaloo keerdkäigud. Kuidas seda väidet lahti mõtestada?

6. Arutlege, kuivõrd said eestimaalased Teises maailmasõjas valida, kelle poolel sõdida. Millest inimeste saatused sõltusid?

Tallinna Lauluväljak

Tallinna laululava ja seda ümbritsev lauluväljak (Narva mnt 95) on silmapaistev monument Eesti ehituskunstis ning rahvuslik sümbol, mida teatakse kaugel väljaspoolgi. Esimene eestlaste üldlaulupidu peeti 1869. aastal Tartus, kuid alates III üldlaulupeost 1880. aastal on enamik neist toimunud Tallinnas. Praeguse laululava kohale ehitas arhitekt Karl Burman vanem (1882–1965) 1928. aastal IX peaks esimese laululava, mis lammutati 1959. aastal.

Tallinna Lauluväljak
Foto: Joosep Vaikma

Nõukogude okupatsiooni ajal peeti kümme üldlaulupidu. Laulupeod

sobisid nõukoguliku rahvaste sõpruse, rahvusliku kultuuri edendamise ja kultuuri massidesse viimise loosungiga. Suur kaal oli kommunistlikku parteid ning nõukogude korda ülistavatel lauludel, aga repertuaari kuulus ka eestlastele südamelähedast eesti heliloojate loomingut. Laulupidu oli umbsel nõukogude ajal üks väheseid vorme, mis lubas väljendada rahvuslikku meelsust. Traditsiooniliselt oli okupatsiooniaegsete laulupidude lõpulaul Lydia Koidula (1843–1886) sõnade ja Gustav Ernesaksa (1908–1993) viisiga „Mu isamaa on minu arm”, mida kuulati püsti seistes ning pisarsilmil.

Laululaval ja Lauluväljakul on aegade jooksul korraldatud rohkesti kontserte, pidusid, festivale ning mitmesuguseid rahvuslikke suurüritusi, nagu uue ärkamisaja kuulsad öölaulupeod, Rahvarinde miiting juunis ja „Eestimaa laul” septembris 1988. aastal.

Laululava arhitektuurne ilme ning tehniline lahendus olid omal ajal ainulaadsed kogu maailmas. Laululava valmis 1960. aasta üldlaulupeoks. Selle arhitekt on Alar Kotli (1904–1963), kuid projekterimismeeskonda kuulus veel mitu arhitekti, konstruktorit, inseneri ja akustikaspetsialisti. Laululava on Eesti sõjajärgse arhitektuuri tähelepanuväärsemaid saavutusi, mille kavandis võib aimata mõningaid Lääne-Euroopa ning Ameerika eeskujusid, kuid lõplik lahendus on unikaalne ja tehniliselt originaalne. Laululava kujutab hüperboolse paraboloidi kujulist akustilist ekraani, mis on seestpoolt kaetud puitkilpidega. Uudne ja julge võte oli jätta ekraan alt toestamata, rippuma vantkonstruktsioonina kahe kaare vahele. Esialgu pidi laululava esikaar olema terava ja selge vormiga, kuid ehitajad keeldusid seda tegemast ning esikaar tehti kahe meetri jämedusest betooniga täidetud terastorst. Kaarealuse amfiteatri moodustavad 50 kaarduvat betoonastet, mida saab kasutada nii estraadi kui ka tribüünina. Lava võib mahutada kuni 20 000 lauljat. Lava all on kolmel korrusel ruumid, kus pidude ajal kogunevad lauljad ning kus korraldatakse näitusi, kontserte ja messe.

Laululava kummalgi küljel on tiibehitised, et kaitsta väljakut meretuulte eest ning juhtida helivooge. Ühel pool on 42 meetri kõrgune laulupeotule torn, teisel pool tele- ja raadioreporterite korpus. Laululava ning Lasnamäe nõlva vahele jääv ellipsikujuline väljak, mis on akustilistel kaatlustel piiratud kõrgete pärnapuudega, mahutab 200 000 pealtvaatajat.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 140–141.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 294–297.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 276–277.

1. Kui pikk on Eesti laulupidude traditsioon? Millal hakati laulupidusid pidama praeguse Lauluväljaku asukohal?

2. Miks soosis nõukogude võim laulupidude korraldamist?

3. Mis oli laulupidude tähendus eestlastele okupeeritud Eestis? Mida tähendab laulupidu tänapäeval?

Okupeeritud Eestis: _____

Tänapäeval: _____

4. Mille poolest oli laululava konstruktsioon valmimise ajal maailmas ainulaadne?

5. Mis tehniliste lahendustega on saavutatud laululava akustika?

6. Mis aastal peetakse järgmine üldlaulupidu?

7. Palju on arutatud, kas laulupidude formaati peaks muutma, uuendama. Mida arvate teie?

Peaks

Ei peaks

Põhjendus: _____

8. Uurige välja, millises meile lähedal asuva riigi pealinnas on rajatud Tallinna laululava eeskujul peaaegu täpselt samasugune laululava.

Eesti Rahvusraamatukogu

Eesti Rahvusraamatukogu (Tõnismägi 2) asutati 1918. aastal Riigikogu ja valitsusasutuste teenindamiseks. Erinevatel ajajärgudel eri nimetuste all tegutsedes on rahvusraamatukogu järjest oma ülesandeid laiendanud ning etendab kesket rolli eestikeelse ja Eestit käsitleva kirjastõna kogumisel ja säilitamisel ning soovijale tasuta kasutada andmisel.

Eesti Vabariigis arenes ja kasvas tollase nimetusega riigiraamatukogu kiiresti. 1930. aastail muutus riigiraamatukogu enamaks kui parlamendiraamatukogu – selle kogudes oli 50 000 trükist ning lugejate seas silmapaistvad haritlased, kultuuri- ja avaliku elu tegelased.

Eesti Rahvusraamatukogu
Foto: Joosep Vaikma

Nõukogude okupatsiooni ajal nimetati raamatukogu Eesti NSV Riiklikuks Raamatukoguks. Nõukoguliku raamatukogueskirja järgi katkesid sidemed välisriikide raamatukogudega, domineerima hakkas venekeelne trükis. 1953. aastal anti raamatukogule Friedrich Reinhold Kreutzwaldi nimi, 1988. aastal nimetati see ümber Eesti Rahvusraamatukoguks.

Aastail 1948–1992 töötas rahvusraamatukogu Rüütelkonna hoones Toompeal. 1993. aastal avatud, spetsiaalselt rahvusraamatukogu jaoks kavandatud hoone on viimaseid näiteid nõukogudeaegsete monumentaalsete ehitiste kohta, sest projekt valmis 1984. aastal. Rahvusraamatukogu arhitekt on Raine Karp (snd 1939), hoone stiilimääratlus on postmodernism. Läänes 1970. aastate algul sündinud postmodernism hülgas modernismi lihtsuse ja asjalikkuse ning kasutas rikkalikult varasemate arhitektuuristiilide detaile ja vormivõtteid.

Kaheksakorruseline rahvusraamatukogu, mille kaks korrust on maa all, on tänapäevani Baltimaade suurim raamatukogu. Püramiiditaolise katusega hoone meenutab oma monumentaalsusega Vana-Idamaade arhitektuuri. Maja esikülg on rangelt sümmeetriline, seda rõhutab keskne roosakna motiiv. Tõnismäe tänava pool on konverentsisaalide ja restoraniplakk, Endla tänava ääres abi- ja tööruumid. Hoone osi liidavad terrassid, millelt pääseb majatagusesse aeda ning Toom-Kuninga tänavale. Siseruumi efektseim osa on võimas, läbi viie korruse ulatuv, avatud treppide ja galeriidega vestibüül.

Rahvusraamatukogu ehitamisega on seotud üks laulva revolutsiooni eredaid sündmusi. Kogu nõukogudeaegne ehitamine oli niigi vaevaline, kuid 1988. aasta suvel saabus hetk, mil näis, et tööd katkevad sootuks, sest ehitusplatsile ei suudetud tuua elektrikaablit Lilleküla alajaamast. Tollase ehitustehnikaga polnud võimalik kaevata paari meetri sügavust kitsast kraavi. Äsja loodud Rahvarinne kutsus inimesi appi ning seda üleskutset saatis märkimisväärne edu – kohale tuli üle 2000 inimese. Kaevati umbes kilomeetri jagu kraavi Endla, Koidu ja Saturni tänaval. Vabatahtlikel oli kaasas vaimukaid plakateid, nagu „Kui vaja, teeme remonti ka Toompeal!“. Tööpäev lõppes rahvapeoga. Samal päeval paigaldas ehitaja kraavi põhja kaabli ning ehitus sai jätkuda.

Eesti Rahvusraamatukogu: <http://www.nlib.ee/> (15.02.2013).

HELLE RAIDLA, Täna 20 aastat tagasi – juuni 1988. – Elukiri, 2008, 6: <http://www.elukiri.ee/0608/retro/10075140.php> (15.02.2013).

1. Mis arhitektuurstiili esindab rahvusraamatukogu hoone? Mis on sellele stiilile omane? Tooge näiteid.

2. Rahvusraamatukogu hoonet on hinnatud erinevalt. Kas teile see ehitise meeldib või pigem mitte? Põhjendage, miks. Tooge esile ehitise plussid ja miinused.

Meeldib

Ei meeldi

Põhjendus: _____

3. Mis nimetusi on kandnud rahvusraamatukogu varem?

4. Kas rahvusraamatukogul on muid ülesandeid kui lihtsalt raamatukogul? Selgitage.

5. Mis on raamatukogude roll tänapäeval, mis see oli ajaloos?

Tänapäeval: _____

Ajaloos: _____

6. Mis on veel suuremad ja tähtsamad raamatukogud Tallinnas ning mujal Eestis? Nimetage.

7. Mis raamatukogude lugeja olete teie?

8. Arutlege.

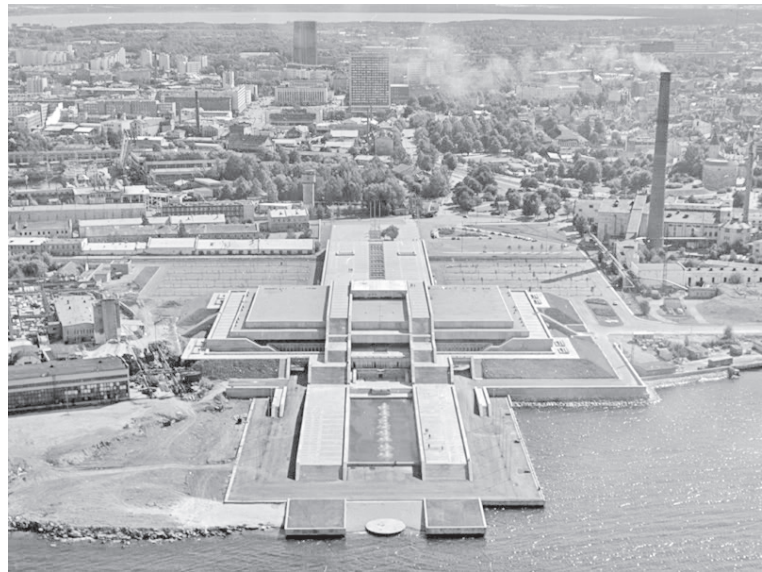
8.1. Kuidas muutub internetiajastul raamatukogude ja raamatute roll?

8.2. Kas digiteeritud raamatute kõrval peavad alles jääma ka paberraamatud? Põhjendage.

Linnahall

Tallinna Linnahall (Mere pst 20) oli üks neid ehitisi, mis rajati 1980. aasta Moskva olümpiamängude Tallinna purjeregati aegu. 1980. aastal (jäähall valmis 1981. aastal) nimetati seda V. I. Lenini nimeliseks Tallinna Kultuuri- ja Spordipaleeks. Linnahalli arhitektid on Raine Karp (snd 1939) ja Riina Altmäe (snd 1949).

Hoone kujutab hiiglaslikku modernistlikku kultuurikompleksi, mis asub linnaehituslikult väga mõjuval kohal. Nõukogude ajal oli Eesti merepiir ühtlasi Nõukogude Liidu välispiir, mistõttu püüdsid võimud inimesi merest võimalikult kaugel hoida. Linnahall on ainus nõukogude perioodil kerkinud avalik mereäärne objekt Tallinnas.

Linnahall

<http://www.lift11.ee/installatsioon/merele>

Linnahall oma rõhutatud pikiteljega, astmelisusega, monumentaalsete treppide ja muude elementidega meenutab mõneti muistsete Ameerika kõrgkultuuride templeid. Arhitektide eesmärk oli kavandada massiivne hoone nii, et see ei varjaks merelt vaadates vanalinna ega suleks linna poolt vaadet merele. Hoone on ühtlasi sild, käigutee ja terrassid, mis pakuvad kauneid vaateid nii merele kui ka linnale. Kuna linnahalli rajamise ajal ei saanud kaotada üht sadamasse viivat raudteeharu, toimus hoone ka raudteesillana jalakäijatele. Hoone suletus ning muruga kaldpindadeks maskeeritud seinad tekitavad seose lähedal asuvate Rootsi-aegsete bastionidega.

Linnahalli pearuum on 4800 istekohaga amfiteatrikujuline saal. Selle kaarjat tagaseina sai üles tõsta ning ühendada saal fuajee, garderoobide ja trepistikega. Liigendatud hiigelruumist avanevad vaated merele. Esinejate ning haldusruumid paiknevad kahel korrusel. Katuseterrassi all on 3000 vaatekohaga jäähall. Kompleksis olid esialgu veel kohvik, tantsu- ja keeglisaalid. Linnahalli viimistlus on rõhutatult tagasihoidlik. Nii välis- kui ka siseseinad on vooderdatud dolomiidiga. Algses sisekujunduses olid ülekaalus hall, sinine ja roheline värvitoon. Üks linnahalli tähelepanuväärsemaid sisekujunduselemente oli hiiglaslik lavaeesriie, gobelään „Inimeste elu” (10 x 48,6 m, kunstnik Enn Põldroos).

Linnahallis kui kauaaegses Tallinna suurimas ning esinduslikemas saalis on korraldatud lugematu hulk kontserte, teatrietendusi, moedemonstratsioone, kinoseansse, rahvakoosolekuid ja muid üritusi. Fuajees on toimunud näitusi, suurmüüke ning messe. Jäähalli on kasutatud sportlaste treeningu- ja võistluspaigana, ent ka linnarahvale avatud meelelahutuskohana.

Arhitektuurse lahenduse eest on linnahall pälvinud mitu mainekat auhinda: 1983. aastal biennaali Interarh-83 *grand prix* ning Rahvusvahelise Arhitektide Liidu presidendi kuldmedali ja preemia; 1984. aastal Nõukogude Liidu riikliku preemia.

2012. aastal haldab hoonet Tallinna Linnahalli Aktsiaselts.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 127.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 309–310.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 296–297.

1. Kuidas nimetati linnahalli, kui see valmis? Kes oli Vladimir Iljitš Lenin? Mis võis olla põhjus, et linnahall sai just tema nime?

2. Miks oli linnahall erandlik ehitis nõukogudeaegses Tallinnas?

3. Mille poolest oli tähelepanuväärne linnahalli peasaali kujundus?

4. Mis on hoone sise- ja välisilmes teie arvates kõige silmapaistvam ja huvitavam lahendus? Selgitage, miks.

5. Mida linnahall teie arvates sümboliseerib?

6. Kust on pärit amfiteatri tüüpi saal?

7. Mis tähelepanuväärseid ehitisi on arhitekt Raine Karp veel Tallinnasse kavandanud?

1) _____

2) _____

8. Arutlege, kuidas võiks kujundada Tallinna mereäärset ala nii, et inimesed saaksid nautida merevaateid.

Olümpiapurjespordikeskus

1980. aastal peetud XXII olümpiamängud korraldati Nõukogude Liidu pealinnas Moskvas, mängude purjetamisvõistlused aga Tallinnas.

Pirita purjespordikeskuse projekteerimise lugu oli pikk ja keeruline. 1973. aastal korraldatud ideekavandite konkursi võitsid noored arhitektid Avo-Himm Looveer (1941–2002), Kristin Looveer (snd 1947), Tiit Kaljundi (snd 1946), Jüri Okas

Tallinna olümpiapurjespordikeskus
Foto: Indrek Riigor

(snd 1950), Leonhard Lapin (snd 1947) ning Ago Pähn (snd 1948). Soov kuuluda niivõrd tähtsa objekti autorite hulka põhjustas arhitektide ringkonnas intriige. Hiljem muudetigi autorite kollektiivi, kuhu lisandusid arhitektid Henno Sepmann (1925–1985), Peep Jänes (snd 1936) ja Ants Raid (snd 1941); algsest kollektiivist jätkas üksnes Avo-Himm Looveer.

Eesti suurim spordikompleks hõlmas 17,6 hektarit ning koosnes mitmest ehitisest ja rajatisest. Et mitte varjutada Pirita ajaloolise kloostrikiriku kõrget fassaadiviilu, kavandati keskus enamjaolt kolme korrusega. Kogu kompleks on rajatud pikisuunalisele sümmeetriateljele ja meenutab üldkompositsioonilt katamaraani. Põhiplaanis paiknevad sadam, sporditsoon ja olümpialinnak eraldi. Sadam koosnes 450 spordijahile kavandatud jõesadamast ning abilaevastikule mõeldud meresadamast. Kompleksi tähtsaim osa oli jahtklubi, mida ümbritses tseremooniaväljak. Selle poole laskuvat trepistikku sai kasutada tribüünina. Väljaku veepoolse küljel olid olümpiatule alus ja lipumastide rida. Spordikompleksi kuulusid veel klubitegevus-, õppe- ja treeninguruumid, töökojad, pressikeskus ning jahtide hoiu- ja hooldusruumid.

Kuna arvestada tuli välismaa sportlaste harjumusi, rajati olümpiakeskusesse sakraalse otstarbega rituaalikeskus, ainuke omataoline ametlikult ateismi viljelnud Nõukogude Eestis.

Olümpialinnakusse kuulusid 632 kohaga hotell, söögisaalid, puhvetid, spordiruumid, meditsiinikeskus jm. Sisekujunduses taotleti asjalikkust ja sportlikkust – kasutati heledaid värvituid pindu, erksavärvilisi käsipuid ning supergraafikat. Mõjuvad kujundusvõtted olid läbi mitme korruse ulatuvad õhuruumid, ülavalgus ja efektsed trepisõlmed. Unikaalse objekti jaoks telliti spetsiaalseid kunstiteoseid, nagu keraamilised pannood, klaaskompositsioonid, seinavaibad jne.

Purjespordikeskus sai 1981. aastal Nõukogude Liidu riikliku preemia, mis oli tol ajal üks kõrgemaid ametlikke tunnustusi. 1983. aastal pälvis keskus Rahvusvahelise Arhitektide Liidu biennaali eripreemia.

Pärast olümpiaregatti on purjespordikeskust kasutatud peamiselt võistlus-, rahva- ja tervisespordibaasina. Kompleks jaguneb hotelliks ning puhkekeskuseks. 2003. aastast, pärast ulatuslikke renoveerimis- ja ümberehitustöid, tegutseb hotell Pirita TOP Spa Hotellina, mis jätkab eelkäijate tervislikke ning sportlikke traditsioone.

Eesti arhitektuur. 1. kd. Üldtoimetaja VILLEM RAAM. Tallinn, 1993, lk 206–209.

MART KALM, Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, lk 310–311.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 40–42.

1. Mis ehitisi ja rajatisi hõlmas Pirita purjespordikeskus?

2. Mis oli purjespordikeskuses teie arvates kõige tähelepanuväärsem? Selgitage, miks.

3. Mis ehitisi kerkis veel Tallinna purjeregati aegu?

4. Selgitage, kuidas ilmnes külm sõda spordivaldkonnas. Miks boikoteerisid paljud lääneriigid Moskva olümpiamänge?

5. Kes Eesti sportlastest ja mis alal sai Moskva olümpiamängudel kuldmedali?

6. Arutlege, kas 1980. aasta olümpiamängude purjeregatt Tallinnas tõi Eestile pigem kasu (uued ehitised, välisturistid) või kahju (aitas põlistada okupatsiooni muu maailma silmis, rõhutades Eesti kuulumist Nõukogude Liidu koosseisu, võõrtööliste massiline sissetoomine olümpiaehitustele).

Juudi sünagoog

Eestis elavaid juute ühendab Eesti Juudi Kogukond, mis loodi 1992. aastal ja mille keskus asub Tallinnas Karu tänavas. Sealsamas tegutsuvad Tallinna Juudi Kool (loodi 1923), Tallinna uus sünagoog (valmis 2007) ning Eesti Juudi Muuseum (asutati 2008).

Esimesed teated juutide kohta Eestis pärinevad Tallinnast 1333. aastast. Kuni 19. sajandini elas Eestis juute väga vähe, kuid siis hakkas nende arv kiiresti kasvama. Aastail 1882–1883 ehitati Maakri tänavale sünagoog (hävis 1944. aastal). Eesti Vabariigis hoogustus juutide ühiskondlik tegevus: asutati kool, seltse ja raamatukogusid; 1926. aastal said Eesti juudid kultuurautonoomia.

Tallinna juudi sünagoog
Foto: Indrek Riigor

1934. aasta rahvaloenduse andmeil elas Tallinnas peaaegu pool kõigist Eesti juutidest (u 1000). Tallinna juudid olid peamiselt kaupmehed, teenistujad, töölised, käsitöölised ja vabakutselised. 1940. aastal suleti kõik juudi seltsid ja ühingud, 14. juunil 1941. aastal küüditati Tallinnast umbes 300 juuti, juulis-augustis 1941 pidid juudid põgenema läheneva Saksa väe eest. Saksa okupatsiooni ajal hukati 929 Eesti päritolu juuti, kellest 518 olid pärit Tallinnast. Pärast sõda tuli Tallinna tagasi-pöörduvate juutide kõrval palju juute teistest NSV Liidu paikadest (1989. aastal elas Eestis üle 4000 juuti).

Juudid hakkasid uuesti organiseeruma 1988. aasta aprillis, kui Tallinnas loodi Juudi Kultuuriselts. 1990. aastal taasrajati Tallinna Juudi Kool, mis on enne sõda tegutsenud kooli õigusjärglane (koolimaja valmis 1924. aastal). Kool on vene õppekeelega ning selle tegevuse põhieesmärk on säilitada juutide rahvuslikke traditsioone ja keelt. 1992. aastal loodi Eesti Juudi Kogukond ning pärast seda on Tallinnas elavate juutide tegevus koondunud Karu tänavale. Tallinnas elab umbes 2000 juuti.

Karu tänava hoonekompleksist on tähelepanuväärseim 2007. aastal valminud sünagoog. Eesti arhitektide projekteeritud hoones põimub traditsiooniline sünagoogiarhitektuur nüüdisaegse disainiga. Nagu kõik sünagoogid maailmas on see ehitatud juutide jaoks kõige pühama linna Jeruusalemma poole. Sünagoogi hakati ehitama 2005. aastal ja sellele tõi Jeruusalemmast sümboolse nurgakivi Iisraeli president Moshe Katsav.

Sünagoogi ümar välisfassaad ühendab hoone osad ning selle küljepostidega lõikuvad kaarjad jooned meenutavad Eesti juudi kogukonna saatust – tõusule ja õitsengule järgnenud langust ja tagakiusamist ning pärast seda saabunud taaselustumist. Sissekäigu ukseid on kaunistatud ornamentidega, mis sümboliseerivad puud. Sama motiivi on kasutatud ehitise sisemuses. Puumotiiv rõhutab asjaolu, et juutide pühakiri Toora sarnaneb elupuuga, millest juudid on sajandite jooksul ammutanud energiat, et püsima jääda. Sünagoogihoonet sarnaneb Toora rulliga, sest Toora lugemine on üks jumalateenistuse tähtsamaid tegevusi. Peamine ruum on 230 inimest mahutav teise korruse saal, kus peale teenistuste korraldatakse ka kontserte. Saali rõdu on mõeldud jumalateenistusele tulnud naistele. Sünagoogis asub väike kiosk ja tegutseb Eesti ainus košerrestoran. Tallinna sünagoogis on Eesti ainus *mikve* ehk rituaalne kümbluskoht.

Eesti Juudi Kogudus: http://www.ejc.ee/templates/articlecco_cdo/aid/338005/jewish/Eesti.htm (02.02.2013).

Eesti Juudi Muuseum: <http://eja.pri.ee/> (02.02.2013).

MEELIS MARIPUU, Eesti ja holokaust. – Holokaust. Õppematerjal. Tallinn, 2007, lk 30–36.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 145–147.

1. Mille poolest on need aastad Eesti juutide ajaloos tähtsad?

1333 – _____

1883 – _____

1926 – _____

1941 – _____

1988 – _____

1990 – _____

1992 – _____

2007 – _____

2. Seletage mõisteid.

Sabat – _____

Hanuka – _____

Sünagoog – _____

Mikve – _____

3. Tallinna juudi sünagoog on tähelepanuväärne ehitis. Mis sünagoogi sise- ja välisilmes on teie arvates kõige silmapaistvam? Põhjendage, miks.

4. Uurige ise edasi.

4.1. Kui suur on Eesti Juudi Kogukond tänapäeval? _____

4.2. Kes on Eesti juudi kogukonna tuntumad esindajad? _____

4.3. Millal on holokausti ja teiste inimsusevastaste kuritegude ohvrite mälestuspäev? _____

4.4. Miks peavad juudid Jeruusalemma pühaks linnaks? _____

5. Täitke tabel religioonide kohta (vajaduse korral kasutage lisamaterjale).

	Kristlus	Islam	Judaism
Tekkeaeg			
Jumala nimi			
Pühakirja nimi			
Pühakoja nimi			
Järgijaid maailmas			

Kumu kunstimuuseum

Kumu on Eesti Kunstimuuseumi peahoone ning Eesti suurim ja esinduslikem näitusepaik. Muuseum avati 2006. aasta veebruaris. Kumul on kaks tähendust. Ühelt poolt on see sulandnimi sõnadest *kunsti* ja *muuseum*, samas tähendab kumu ka kuuldust ja kõmu, kehastades seeläbi vastukaja, mida muuseum oma tegevusega Eesti kultuurimaastikul esile peab kutsuma.

Kumu on sümbolse tähendusega ehitis, 1919. aastal asutatud Eesti Kunstimuuseumi esimene spetsiaalselt kunstimuuseumiks ehitatud hoone, mille valmimist tuli oodata ligi sada aastat.

Kumu projekti autor on soomlane Pekka Vapaavuori (snd 1962), kes võitis aastail 1993–1994 korraldatud rahvusvahelise arhitektuurikonkursi. Kumu hoone justkui lõpetab Kadrioru pargi, samaaegu on hiiglaslik ehitis osavalt paigutatud Lasnamäe paese nõlva sisse, et see ei mõjuks kohatult suurena.

Muuseumihoones on läbi maja kõrguv aatrium ja seitse korrust, neist kaks maa all. Muuseumi mahub vähemalt 400 vaatajat. Hoone hõlmab ligikaudu 25 000 ruutmeetrit, millest näitusepinda on 5000 ruutmeetrit. Ruume on majas 350. Kumu arhitektuurne vorm – ring – on ajatu, igavikuline märk, mis koondab ja kiirgab energiat. Hoone kujunduses on sisemine ning väline vorm õnnestunult tasakaalus. Ehitatud on Kumu kohalikest looduslikest materjalidest – dolomiidist ja puidust – ning olulisel kohal on ka vask.

Kumu maa-alustel korrustel asuvad hoidlad, kus säilitatakse enamikku Eesti Kunstimuuseumi ligi 60 000 eksponaadist.

Kumusse pääseb nii Kadrioru kui ka Lasnamäe poolt. Esimesel ja teisel korrusel paiknevad fuažee, kohvik, hariduskeskus, raamatukogu jm ruumid; teisel korrusel on ka suur näitusesaal vahelduvate väljapanekute eksponeerimiseks. Näituseruumid kolmandal, neljandal ja viiendal korrusel jagunevad alaliste ning vahelduvate näituste vahel. Püsiväljapanek kajastab Eesti kunsti arengut 18. sajandi lõpust Nõukogude okupatsiooni lõpuni. Ühel korrusel on võimalik näitamiseks välja panna tuhat kunstiteost.

Kumus korraldatakse aastas kokku 11–12 suuremat näituseprojekti. Muuseumi tegevuses on tähtsal kohal rahvusvaheline mõõde: pooled vahelduvatest näitustest pakuvad vaatamiseks Eesti kunsti ning pooled rahvusvahelist.

Tähtis roll on Kumu hariduskeskusel, kus näituste põhjal korraldatakse kunstiharidusprogramme igas vanuses osalejale. Toimuvad loengud ja õpitoad, kus saab õppida professionaalsete kunstnike käe all.

Kumu on haridus-, ent ka meelelahutuskeskus, kunsti ja kunstielu taganttõukaja, elamuste loomise ning saamise koht. Seda annab hästi edasi Kumu moto „Kunst elab siin”.

2008. aastal võitis Kumu kõrge tunnustuse – Euroopa aasta muuseumi tiitli.

Kumu kunstimuuseum
Foto: Joosep Vaikma

1. Mida tähendab Kumu? Kas teie arvates sobib see nimi muuseumile? Põhjendage.

2. Miks peetakse Kumu arhitektuurset lahendust hästi õnnestunuks? Mis on teie arvates Kumu sise- ja välisilmes kõige tähelepanuväärsem?

3. Mis ülesanded on nüüdisaegsel kunstimuuseumil? Miks on tähtis muuseumide haridustegevus? Mida võiks Kumu veel pakkuda, et end rohkem elanikkonnale tutvustada ja eestimaalasi muuseumisse tuua?

Ülesanded: _____

Haridustegevus: _____

Ettepanekud: _____

4. Kuidas tõlgendada Kumu motot „Kunst elab siin“?

5. Mis filiaale on Eesti Kunstimuuseumil Tallinnas veel? Nimetage need. Lisage ka filiaali põhisuund või teema.

6. Uurige välja, mis näitused on Kumus praegu. Vaadake neid võimaluse korral klassiga ja arutage, mis teadmisi juurde õppisite.

Filiaal – põhisündmus või teema

Rotermanni kvartal

Rotermanni kvartal asub Tallinna südames, vanalinna, sadama ja Viru väljaku vahelisel alal. See on atraktiivne piirkond, kus paiknevad kõrvuti uue funktsiooni saanud vanad tööstushooned ning moodne arhitektuur.

Christian Barthold Rotermann (1840–1912) oli 19. sajandi ja 20. sajandi alguse Tallinna suurtööstur. Tema ettevõtjast isa asutas Tallinnas kaubahoovi Chr. Rotermann, kus valmistati peamiselt ehitustarbeid ning tegeleti kaupade sisse- ja väljaveoga. 1849. aastal ehitas ta Viru väljaku äärde Rotermanni kaubamaja, millega liitus peagi terve vabrikute kompleks, nii et Mere puiestee äärde kujunes Rotermanni kvartal.

Christian Barthold Rotermann jätkas isa alustatud äritegevust. Ta suurendas raua- ja puidutööstust, ehitas aurusaehoone, makaronivabriku, uue kaubahoone ning viljaveski. Ajal, mil Christian Barthold Rotermann tegutses ärijuhina, oli Rotermannide ettevõtte Venemaal ja Euroopas laialt tuntud.

Tehased olid Rotermanni perekonna käes 1940. aastani, mil nõukogude võim need natsionaliseeris. Kvartal sai kannatada märtsipommitamises. Nõukogude okupatsiooni ajal kvartal lagunes, ehkki tööstuslik tegevus seal jätkus. Näiteks asus seal leivatehas Leibur. Rotermanni kvartali nõukogudeaegne miljöö on jäädvustatud maailma kultuurilukku: lagunevas tööstuskeskkonnas tehti suur osa kuulsa vene režissööri Andrei Tarkovski filmi „Stalker” võtteid.

Eesti iseseisvuse taastamisele järgnenud majanduslikud muutused tõid Rotermanni kvartali jaoks kaasa määramatuse ja allakäik jätkus. Uue sõidusuuna rajamisega Ahtri tänavale lõigati kvartalist ära sadamapoolne osa. 1996. aastal avati rekonstrueeritud soolalaos arhitektuurimuuseum. 2001. aastal nimetati Rotermanni kvartal miljööväärtuslikuks piirkonnaks, et kujundada sellest inimsõbralik linnaruum, kus eksisteerivad koos uus ja vana ehituskunst. Algas ehitamine, projekteerimisse kaasati nimekad arhitektuuribürood.

Aastail 2007–2008 valmis suur osa uusi hooned, nt oranž, must, pruun ja valge maja. Õieti on tegu ühe hoonega, mille alumine korrus on ühendatud. Kuigi aadress on ehitisel üks, mõjub see selgelt nelja kortermajana, mille kahel esimesel korrusel on äripinnad. Hiljem valminud hoonetest on efektsemad uus ja vana jahuladu, laudsepatöökoda, prooviveski ning kruubiveski. Kvartali süda on linnaväljak, kus võib pidada välikohvikuid või turge ning korraldada üritusi. Eraldi tähelepanu on pööratud väikevormide – valgustite, pinkide jm – kujundamisele.

Rotermanni kvartalis asuvad bürood ja elumajad, kaubamajad ning väikesed poed. Aega saab veeta kohvikutes ja restoranides, klubides ning galeriides. Kvartal on kujunenud moodne linnakeskkond, mille märksõnad on suurepärase asukoht, ajalooühinguline miljöö ja omanäoline arhitektuur. Kvartali arendamine jätkub.

Rotermanni kvartal
Foto: Indrek Riigor

CHRISTIAN BARTHOLD ROTERMANN: http://et.wikipedia.org/wiki/Christian_Barthold_Rotermann (15.02.2013).

Rotermann: <http://www.rotermannikvartal.ee/index2.html#5/6> (15.02.2013).

URMAS OJA, Rotermanni kvartal pole enam ainult rottidele: <http://publik.delfi.ee/news/mitmesugust/rotermanni-kvartal-pole-enam-ainult-rottidele.d?id=18021563> (15.02.2013).

1. Millal kujunes Rotermanni tööstuskvartal?

2. Mis ettevõtted asusid Rotermanni kvartalis 19. sajandil ja 20. sajandi algul? Nimetage.

3. Peale Rotermanni kvartali on Andrei Tarkovski kuulsa ulmefilmi „Stalker” võtted toimunud veel ühes Eesti paigas. Uurige välja, kus.

4. Mida tähendab väljend miljööväärtslik piirkond? Mis on veel Tallinna miljööväärtslikud piirkonnad?

Seletus: _____

Näited: _____

5. Üheks praeguse Rotermanni kvartali puuduseks on peetud seda, et huvitavast arhitektuurist hoolimata pole seal piisavalt elu ega inimesi. Arutlege, missugune peaks olema moodne linnakeskkond, et inimesed end seal hästi tunneksid.

6. Kas teile meeldib Rotermanni kvartali arhitektuur? Põhjendage. Kas teeksite midagi teisiti? Kui jah, siis mida?

Fahle maja

2006. aastal valminud Fahle maja (Tartu mnt 84a) on silmapaistev näide selle kohta, kuidas ühendada vana ajalooline ehituspärand ning moodne arhitektuur. Neljateistkorruseline hoone kõrgub uhkelt mäe otsas ega püüagi varjata oma nüüdisaegsust.

Tselluloosivabriku keedu-, ettevalmistus- ja kuivatuosakonna hoone on 1920. aastate funktsionalistliku tööstusarhitektuuri esinduslik näide (arhitekt Erich Jacoby). Tselluloosivabrik kuulus omaaegse Põhja Paberi- ja Puupapi Vabrikute Aktiaseltsi hoonete gruppi. Hoone on ehitatud 1926. aastal ning seda on täiendatud 1930. aastal. 1944. aastal sai vabrik raskeid purustusi. Järgmiste aastakümnete jooksul tehti vabriku sise- ja välisarhitektuuris hulk muudatusi ning uuendati tehnoloogiat. Tselluloosi ja paberit toodeti vabrikus 1990. aastate alguseni. Siis võeti vabriku hooned osaliselt kasutusele muul otstarbel või jäid need tühjalt seisma. Tselluloosivabriku hoonesse on tahetud tuua kunstiakadeemiat, teatri- ja kontserdisaale ning büroosid.

Fahle maja
Foto: Indrek Riigor

Arhitektuuribüroo KOKO arhitektidel Andrus Kõresaarel (snd 1975) ja Raivo Kotovil (snd 1976) valmis julge plaan ehitada vanale paekivist keeduhoonetele peale kuuekorruseline rohelisest klaasist tahukas. Hoone esimestel korrustel paiknevad bürood, kõrgematel korrustel, sh klaastahuka sees, korterid. Pealeehitise korterid on panoraamsed, neil peaaegu pole läbipaistmatut välisseina. Võrratud vaated avanevad ühelt poolt Ülemiste järvele ja maanduvatele lennukitele, teiselt poolt vanalinale. Nime on maja saanud paberivabriku kunagise kuulsa direktori Emil Fahle (1875–1929) järgi.

Vanale majale moodsa pealeehituse tegemine oli tehniliselt keerukas ja unikaalne projekt. Kus võimalik, on säilitatud vanad detailid ning tööstushoone robustsus. Sisekujundusele on samuti pööratud suurt tähelepanu. Erilised on hoone kaks tippdisainiga väärtustatud nn *loft*-tüüpi korterit.

Uus klaastahukas on kavandatud heade proportsioonidega. Fahle maja kujunduse võti on vana tootmishoone ülemine akendeta korrus. See lahutab omavahel kaht akendega seinosa, üks all ja teine üleval, luues selge kolmeosalise kompositsiooni. Kui seda massiivsete karniisidega palistatud laia paekivivööd ei oleks, siis sulaksid paehoone ja pealeehitis üheks massiks. Nüüd on vana ja uue, pae ja klaasi vahel selge harmooniline kontrast.

Eestis tunnustati Fahle maja 2006. aastal Eesti Kultuurkapitali arhitektuuri sihtkapitali aastapremiaga. Ent Fahle maja on pälvinud ka rahvusvahelist tähelepanu. 2008. aastal valiti see Eestit esindama näitusele Londoni Disainimuuseumis, kus tutvustati eelmise aasta maailma sadat parimat disainiobjekti. Arhitektuurikategorias oli Fahle maja üks ehitis viiest. Majas tegutsevate restoraniide ja galeriide kõrval pälvis eraldi tähelepanu vabrikuhoonete otsas trooniv klaastahukas.

ANDRI KSENOFONTOV, Üks maja: Fahle maja. Ülemiste monoliit. – Sirp, 12.11.2010: http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=11575 (15.02.2013).

MONICA RAUD, Fahle maja – vabrikuvareme taassünd. – Äripäev, 01.06.2005: <http://www.ap3.ee/?PublicationId=31503ED6-39D4-4163-9D98-74AA1E3959CE&code=56464> (15.02.2013).

1. Kust on Fahle maja oma nime saanud?

2. Millega paistab silma Fahle maja arhitektuurne lahendus? Kirjeldage seda kokkuvõtlikult.

3. Mis näiteid uue ja vana ühendamise kohta ehitises teate veel nimetada?

4. Arutlege, mida võiks ette võtta vanade tööstushoonetega, mis enam oma otstarvet ei täida. Mis näiteid vanade hoonete kasutamise kohta uuel eesmärgil teate nimetada?

5. Uurige välja, mida tähendab *loft* ja milline on sellega seotud elustiil.

6. Mis on tselluloos ja mida sellest toodetakse? Kus on Eestis veel olnud tselluloosivabrikuid?

Tselluloos: _____

Näited: _____

Solarise keskus ja endine Sakala keskus

Praeguse Solarise kaubanduskeskuse kohal paiknes varem 1985. aastal valminud poliitharidusmaja (arhitekt Raine Karp, snd 1939), mis nõukogude aja lõppedes nimetati ümber Sakala keskuseks. Rahvasuus tunti seda Karla katedraalina, mis tulenes kunagise Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee (EKP KK) esimese sekretäri Karl Vaino nimest.

Kuna tegu oli ideoloogiliselt tähtsa asutusega, pidi selle kunstiline vorm olema silmapaistev. Monumentaalne hoone oli stiililt postmodernistlik. Selle nurgatorn tekitas seoseid kirikuga, andes edasi arhitekti irooniat, sest hoone oli kommunistliku ideoloogia omalaadne pühapaik; kirik ja sakraalarhitektuur olid aga Nõukogude okupatsiooni ajal ametlikult põlu all.

Maja põhiosa hõlmas esinduslik 1200-kohaline rõdudega konverentsisaal. Hoone juugendstiili ja *art déco* mõjuliste detailidega sisekujundus oli pidulik.

Eesti iseseisvuse taastamise järel keskuse funktsioonid muutusid. Seal korraldati mitmesuguseid üritusi, seminare, konverentse ja vastuvõtte. Näiteks pidas Lennart Meri Sakala keskuses 1996. aastal vastuvõtu presidendiks valimise puhul ning vabariigi aastapäeva vastuvõtte. Sakala keskuses on korraldatud kultuurifestivale, nagu Pimedate Ööde Filmifestival ja Jazzkaar.

Linnasüdames paiknev hoone äratas ärimeestes soovi rajada Sakala krundile midagi tulutoovamat. 2003. aasta märtsis välja kuulutatud hoonestusõiguse konkursi võitis AS Uus Sakala. Esialgu ei räägitud Sakala keskuse lammutamisest, kuid aja jooksul plaanid muutusid. Sakala keskuse lammutamise ning Solarise keskuse ehitamisega on seotud ilmselt esimene kodanikualgatuse näide Eesti ajaloos, kui rahvas on asunud kaitsma üht hoonet. Sakala lammutamise vastu koguti üle 10 000 allkirja, üksmeelselt protestisid ka loomeliidud. Hoonet see siiski ei päästnud.

Praegune Solarise kultuuri- ja kaubanduskeskus avati 2009. aasta sügisel. Hoone arhitekt on Raivo Puusepp (snd 1960). Kaubanduspindade kõrval on seal Nokia kontserdimaja, seitsme saaliga Solarise kino ning väärtfilmikino Artis.

Tähelepanu on pälvinud tõik, et nädal pärast avamist kukkus alla keskuse suure kinosaaali ripplagi. Kõigi kinosaalide ripplaed otsustati seejärel ümber ehitada.

Uue hoone ehitamisel säilitati endise Sakala keskuse nurgatorn ning taastati peaaegu endisel kujul Rävala puiestee poolne fassaad. Üksikud säilitatud sisekujunduse detailid (värviline klaasvitraaž, fuajee lühtrid, rõdupiire jm) ei liitu siiski sidusalt uue hoonega.

Linnas silmapaistvas kohas asetsev Solarise keskus on arhitektuuriliselt paraku ilmetu ja ebahuvitav, justkui püüdes pehme vormi ning ümardatud nurkadega end peita. Näiteks on arhitekt Ike Volkov (snd 1951) nimetanud Solarise keskust triikraudaks keset kalliskivide poodi.

Solarise keskus endise Sakala keskuse torniga (vasakul)
Foto: Indrek Riigor

KARIN HALLAS-MURULA, Saime Tallinna kesklinna uue selvehalli. – Postimees, 10.10.2009: <http://arvamus.postimees.ee/173532/karin-hallas-murula-saime-tallinna-kesklinna-ue-selvehalli/> (15.02.2013).
Solarise keskus: http://et.wikipedia.org/wiki/Solarise_keskus (15.02.2013).
Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 161–162.
Ike Volkov, Solaris – nagu triikraud keset kalliskivide poodi. – Postimees, 10.10.2009: <http://arvamus.postimees.ee/173525/ike-volkov-solaris-nagu-triikraud-keset-kalliskivide-poodi/> (15.02.2013).

1. Miks pöörati nõukogude ajal suurt tähelepanu poliitharidusmaja kujundamisele?

2. Mida võis nõukogude ajal tähendada sõna poliitharidus?

3. Miks protesteeris rahvas Sakala keskuse lammutamise vastu, kuigi see oli olnud nõukogudeaegne ideoloogiline ehitis?

4. Uurige välja, mis hooned asuvad peale Solarise keskuse veel Teatri väljaku, Tallinna ühe esindusväljaku ääres.

5. Võrrelge Viru ja Solarise keskust. Mida on neis sarnast, mida erinevat?

Iseloomulik ainult Viru keskusele: _____

Iseloomulik ainult Solarisele: _____

Sarnasused: _____

6. Kujutlege, et saate ülesande kavandada moodne meelelahutus-, kultuuri- ja ärikeskus. Mis asutusi tahaksite seal näha?

Kristiine kaubanduskeskus

Kristiine kaubanduskeskus ehk lihtsalt Kristiine keskus on ilmeka näide selle kohta, kuidas majandusliku heaolu kasvades on iseseisvuse taastanud Eestis järjest enam omaks võetud läänelik tarbimisühiskond ning rajatud hiiglaslike kaubanduskeskusi, kus poodides ja teenusepakujate juures käies võib veeta päevi.

Kristiine kaubanduskeskus
Foto: Indrek Riigor

Kaubanduskeskused on läänemaailmas ammu muutunud mitmeotstarbelisteks meelelahutus- ja ärikeskusteks, kus leidub tegevust nii lastele kui ka täiskasvanuile. Suured kaubanduskeskused on üle võtnud rolli, mida varem täitsid kirik, teater ning muud vaimse kultuuri kandjad. Nüüdisaegne kaubanduskeskus on justkui tänapäeva pühamu, kus käimine peab andma inimesele rahulolu- ja õnnetunde. Kõikehõlmav kaubanduskeskus on lääneliku tarbimisühiskonna toode ning selle käiguhoidja. Vaese ja üksluse olmega harjunud nõukogude inimesed ootasid pikisilmi moodsate kaubanduskeskuste tulekut Eestisse ning võtsid need rõõmuga omaks.

Kristiine keskus oli esimene suur kaubanduskeskus Tallinnas ning on praegugi üks suuremaid ja populaarsemaid. 21 000-ruutmeetiline keskus avas ukse 1999. aasta 28. mail. Avapäeval käis keskus 35 000 inimest. Keskuses tegutses Prisma oli esimene nüüdisaegne hüpermarket Eestis. Keskkuse rajas kõmulise kuulsusega Itaalia äriees Ernesto Pretoni (sünd 1942), kes saabus Eestisse 1995. aastal, sai majandustegevust arendades eriliste teenete eest Eesti kodakondsuse, kuid loobus sellest maksupettuse süüdistusega kohtu alla antuna.

Äri läks hästi ja keskust asuti laiendama. Esimene juurdeehitus valmis aastal 2002, mil keskus kasvas 17 000 ruutmeetri võrra. Teine laiendus andis aastal 2010 juurde 13 600 ruutmeetrit pinda. 2011. aastal omandas Kristiine keskuse kaubanduskinnisvara ettevõtte Citycon Oyj. 42 600-ruutmeetrisel äripinnal tegutseb sadakond moepoodi ja 18 söögikohta, nende kõrval palju teisi kauplusi ning 5D kino. Kristiines käib päevas ligikaudu 20 000 inimest, keskusel on suur õue-, sise- ja katuseparkla.

Kristiine keskuse projekteeris Itaalia arhitektuuribüroo Studio D'Architettura E Immagine, projektile kirjutas aga alla Eesti projekteerimisfirma EA Reng, kuna Studioli polnud Eestis tegutsemise litsentsi. Säärane praktika oli tol ajal Tallinna suurte kaubanduskeskuste ja muude suurte ettevõtete kavandamisel tavapärane.

Kristiine keskuse arhitektuurilahendus on pälvinud Eesti kunstiteadlaste karmi kriitikat. Keskus esindab stiilipuhast postmodernismi, millele kõige selgemalt viitab peasissepääsu tähistav keskelt poolitatud klassitsistlik portikus. Kahjuks oli niisugune stiilivõte juba 1990. aastail vananenud ja mõjub odava kitsina. Võib-olla tahtsid arhitektid rõhutada hoones itaaliapärasust, kuid Tallinna kaubanduskeskuse arhitektuuris mõjub see kohatult.

Kristiine keskus: <http://www.kristiine.com/> ja http://et.wikipedia.org/wiki/Kristiine_keskus (15.02.2013).

Kümme aastat Eesti vabariigi arhitektuuri. – Sirp, 02.11.2001: <http://www.sirp.ee/archive/2001/02.11.01/Kunst/kunst1-2.html> (15.02.2013).

1. Millal valmis Kristiine kaubanduskeskuse põhiosa, millal selle juurdeehitised?

Põhiosa: _____

Juurdeehitised: _____

2. Mida arvate Kristiine keskuse arhitektuursest ilmast? Milline peaks olema moodne kaubanduskeskus, et ostja end seal hästi tunneks?

3. Missugune on olnud iseseisvuse taastanud Eesti majanduslik areng? Kas uute ja üha suuremate kaubanduskeskuste rajamine kajastab üheselt siinsete elanike heaolu kasvu? Kui ei, siis mis võiksid olla järjest suureneva tarbimise põhjused?

4. Arutlege, mis on tarbimisühiskonna varjuküljed.

5. Kuidas mõtestaksite lauset „Võidab see, kellel on sures kõige rohkem asju”?

6. Mis võiks olla tarbijaliku elulaadi alternatiiv?

Vabaduse väljak ja Vabadussõja võidusammas

Vabaduse väljak on Eesti Vabariigi esindusväljak, mis taasavati pärast põhjalikku renoveerimist 20. augustil 2009. aastal ning on 21. sajandi Eesti arhitektuuri tippnäide. Väljak on kaetud graniitplaatidega, teistsugune sillutis markeerib kunagisi müüre. Väljaku renoveerimistööd töid nähtavale nii 5000 aasta vanuse asulakoha kui ka keskaegse Harju eelvära alusmüürid. Osa kunagisest Harju väravast on praegu vaadeldav tänavapinnas oleva akna kaudu. Väljaku all paikneb ka Eesti iseseisvuse taastamise aegse rahvaliidumise Rahvarinde muuseum.

Vabaduse väljak ja Vabadussõja võidusammas

Foto: Joosep Vaikma

Vabaduse väljaku dominant on Vabadussõja võidusammas. Selle otsas olev Vabaduse Rist sümboliseerib II liigi 1. järgu aumärki, mis oli kõrgeim autasu isikliku vaprust eest Vabadussõjas. Seda ei antud kunagi välja ja seetõttu pühendasid samba autorid risti kõigile eestimaalastele, kes on aegade jooksul Eesti iseseisvust relva või sõna jõul kaitsnud. Klaasist võidusammas sümboliseerib vabaduse haprust ning seda valgustavad 150 000 leedlampi, mis süttivad koos Eesti riigilipu langeamisega Pika Hermannini tornis ja kustuvad päikesetõusul. Samba taustal mustast graniidist seinal on jäädvustatud Gustav Suitsu Eesti Vabariigi esimesel sünnipäeval, 23. veebruaril 1919 kirjutatud luuletuse „Sinimustvalge“ esimene salm. Vabadussõja võidusammas avati pidulikult 23. juunil 2009, Eesti võidupühal, mil möödus 90 aastat Võnnu lahingus saavutatud võidust.

Väljakut ääristavad eri aegadel valminud hooned (ehitatud peamiselt 1920.–1930. aastail). Võidusamba kõrvalt viib Toompeale Harju(mäe) ehk Mayeri trepp (bürgermeister Carl August Mayeri järgi, valmis aastail 1864–1865). Trepi külgedel on 8 malmvaasi, mida kaunistavad Tallinna vapid. 1870. aastail valminud Kaarli puiestee alguses asub Vabaduse kell (avati 2003. aastal), mis sümboliseerib igavikulisust (must), nüüdisaega (sinine) ja vabaduse ideaale (valge). Terrassambal olevad elektroonilised kellad näitavad iseseisvumisest ja taasiseseisvumisest kulunud aega.

Keskajal läbisid Vabaduse väljaku piirkonda Harju väravast praegustele Pärnu ja Paldiski maanteedele suunduvad teed. Harju väravat on esimest korda mainitud 1361. aastal kui Smedeporte (Sepa värav). Varasemal ajal nimetati Vabaduse väljakut Puu- ja Heinaturuks (sks Holz- und Heumarkt). Eestimaa (Põhja-Eesti) Vene riigiga ühendamise 200. juubeli tähistamiseks rajati väljakule Peeter I (valitses aastail 1682–1725) ausammas (avati 1910. aastal) ja väljak nimetati Peetri platsiks. Ausammas kõrvaldati 1922. aastal ning osa sellest vermiti Eesti Vabariigi müntideks. 1939. aastal nimetati vahepeal ka Harju turu ja Vabaduse platsi nime kandnud väljak Vabaduse väljakuks.

21. juunil 1940. aastal korraldasid Nõukogude ametiisikud Vabaduse väljakul miitingu, mis pidi väljendama Eesti rahva soovi loobuda oma iseseisvusest ning ühineda Nõukogude Liiduga. Selle sündmuse tähistamiseks nimetati Vabaduse väljak 1966. aastal Võidu väljakuks. Aastast 1989 on meil taas Vabaduse väljak.

JAAK PIHLAK, ALO LÖHMUS, LAURI VAHTRE, RAINER STERNFELD, ANDRI LAIDRE, Vabadussõjast võidusambani. Tallinn, 2009, lk 41, 51, 57, 122, 125, 131, 198.

Tallinn. Entsüklopeedia. 1. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 92, 113, 114–115, 138, 275–276.

Tallinn. Entsüklopeedia. 2. kd. Peatoimetaja JAAN TAMM. Tallinn, 2004, lk 46–47, 292–293, 325–326.

1. Ühendage tähtsad sündmused Vabaduse väljaku ajaloos daatumitega. Selleks kirjutage aastaarvu ees olev number õige sündmuse ette. Kasutage vajadusel lisamaterjali.

Nr	Aasta	Nr	Sündmus
1	u 3000 eKr		Vabaduse väljakul avati Peeter I ausammas
2	1361		Vabaduse väljak avati renoveerituna
3	1910		Vabaduse väljakul toimus Nõukogude Liiduga ühinemist toetav miiting
4	1940		Vabaduse väljakul asus kiviaegne asulakoht
5	2009		Esimest korda mainiti Harju väravat

2. Kuidas on Vabaduse väljakut ajaloos nimetatud? Mis põhjustel on nimevahetused tehtud?

3. Mis sündmusi ja tähtpäevi on Vabaduse väljakul tähistatud?

Ajaloo: _____

Tänapäeval: _____

4. Tooge näiteid, mis viitavad praegu Vabaduse väljakul kiviaegsele asulakohale.

5. Kellele on pühendatud Vabadussõja võidusammas ja mida see sümboliseerib? Mis tähtpäevi tähistatakse Vabadussamba juures?

6. Mis meeldib teile Vabaduse väljaku kujunduses kõige enam, mis kõige vähem? Põhjendage, miks.

Kõige enam: _____

Kõige vähem: _____

Põhjendus: _____

8. Uurige ise edasi.

8.1. Mis hooned asuvad Vabaduse väljaku ääres?

8.2. Mis on kirjutatud Vabaduse kella jalamile?

8.3. Millal on olnud suuremad muutused Vabaduse väljaku kujunduses? Millega seoses on neid tehtud?

8.4. Uurige internetist, kes on Vabaduse väljaku kujunduse ja väljakul asunud või asuvate ausammaste autorid.

8.5. Kirjutage töölehele Gustav Suitsu Stockholmis kirjutatud luuletuse „Sinimustvalge” esimene salm.

Legend Toompea tekkimisest ja Linda kivist

Lesk Linda leinas mitu kuud kallist kaasat Kalevit taga. Siis hakkas armsa mehe hauale kive kokku kandma, et leinasammas üles ehitada. Praegugi võib seda kivikuhja Tallinnas näha, Toompea mägi on Kalevi haua peal. Nii kuuleb see Eesti endine kuningas Viru mere laineid ühelt poolt kohisemas ja Viru metsi teiselt poolt mühisemas.

Ühel päeval tuli jälle leinaja Linda suure kiviga haua poole. Lesk oli kaljurahnu oma juustest põimitud lingu sisse pannud ning tõttas temaga Laagna mäele. Seal aga komistas Linda ning raske kivi veeres maha. Linda jõud oli leina tõttu otsakorral ja käed väsinud, ei jõudnud ta enam kivi üles tõsta. Linda istus kivi peale maha ja hakkas härdasti nutma ning kurba lesepõlve kurtma. Tuuleema liigutas tasa tema siidiseid juukseid ning katsus nutupisaraid kuivatada, need aga jooksid nagu allika soonekesed mäe rinnalt ning kogunesid lombikeseks kokku. Lombike kasvas suuremaks, kuni temast ilus järvekene sai. Järv seisab praegu Tallinnas Laagna mäel Ülemiste järve nime all. Tema kaldal on ka kaljurahn näha, mille peal leinaja Linda nuttis. Kui juhtud järvekesest mööda minema, siis peatu ja mõtle kangelase Kalevi ja tema armsa Linda peale.

Tallinna legendid. Koostanud ISIDOR GOLDMAN ja PRIIT KALDOJA. Tallinn, 1991, lk 10–11.

Legend Dannebrogist

Taani kuningas Valdemar II saabus 1219. aastal oma laevastikuga Tallinna alla. Kerge vaevaga hävitati eestlaste tugipunkt Lyndanise tänapäeva Toompeal. Taanlased asusid samasse kohta ehitama oma linnust. Eestlased kogusid aga salaja väe Rävalast ja Harjumaalt ning 15. juunil ründasid taanlaste laagrit ootamatult. Puhkes äge lahing. Mäe otsas seisis taanlaste piiskop, kes palvetas, käed taeva poole tõstetud. Kuni ta palvetas, saatis taanlasi edu. Kui piiskopi käed väsimusest alla langesid, halvenes taanlaste olukord. Piiskop vajas kahe sõjamehe abi, et oma käsi palves üleval hoida. Otsustaval hetkel langes taevast punavalge ristilipp – Dannebrog – ja kuningas Valdemar võttis selle ning näitas oma sõjameestele. Taanlaste südamed täitusid julgusega ja nad võitsid lahingu. Kuna lipp oli saadetud Jumala enda poolt, sai sellest Taani ja Taani kuninga lipp. Hiljem kujunes Dannebrogist Taani rahvuslipp. Kohta, kus lipp taevast alla langes, hakati kutsuma Taani kuninga aiaks.

Flag of Denmark: http://en.wikipedia.org/wiki/Flag_of_Denmark (15.02.2013).

Giidi käsiraamat. Lood ja legendid Tallinnast. Koostanud KADRI TÄHEPÖLD ja DORIS KAREVA. Tallinn, 2008, lk 59. SEPPÖ ZETTERBERG, Eesti ajalugu. Tallinn, 2010, lk 53.

Legend Ülemiste vanakesest ehk miks Tallinn iialgi valmis ei saa

Ülemiste järv paikneb ligi 36 meetrit merepinnast kõrgemal, all-linn tunduvalt madalamal. Ajalooost on teada mitu juhtumit suurveest ja uputustest, kui Ülemiste veed voolasid mööda tänavaid. Ilmselt sellelt pinnalt ongi sündinud järgmine legend.

Igal sügisel ühel pimedal keskööl tõuseb üks väike hall mehike Ülemiste järvest, läheb linnavärvasse ning küsib väravavahilt: „Kas linn on juba valmis või on seal veel midagi ehitamist?”

Suurtes linnades on ikka enamasti ehitustöö käsil või kui just uusi maju ei ehitata, tuleb vanu kohen-dada ja lappida. Kui aga peaks juhtuma, et ehitamine ongi seisma jäänud, ei tohi seda mingil juhul järvevanakesele öelda, sest kohtu poolt on linna väravavahtidele kindel käsk antud mehikesele iga kord vastata: „Linn ei ole veel kaugeltki valmis, seal on palju ehitamisi pooleli, mis ehk mõne hea aasta aega ära kulutavad, enne kui kõik tööd valmis saavad.”

Võõras vanamees vangutab siis vihaselt pead, pobiseb arusaamatuid sõnu, pöörab kannapealt ringi ja läheb Ülemiste järve tagasi, kus on tema alaline asupaik.

Kui tema küsimusele kogemata vastataks, et linn on valmis ja siin enam midagi ehitada ei ole, tuleks selsamal tunnil Tallinnale ots peale, sest siis langeks Ülemiste järv kogu oma veega Lasna-mäelt alla ning uputaks kogu Tallinna.

Tallinna legendid. Koostanud ISIDOR GOLDMAN ja PRIIT KALDOJA. Tallinn, 1991, lk 9.

Legend Oleviste kirikust

Vanasti oli Tallinn väike linn. Siinsed elanikud tahtsid, et Tallinn suureks ja kuulsaks saaks ning et palju kaubalaevu siia tee leiaks. Mõtlesid elanikud, kuidas linna tähtsust suurendada. Korraga tuli kellelegi hea mõte – ehitame nii kõrge torniga kiriku, millist kusagil mujal pole! Laevad näevad juba kaugelt merelt meie torni ja tulevad oma kaubaga siia. Linn kasvab ning saab kuulsaks. See nõu meeldis linnarahvale, aga kust niisugune meister leida, kes ehitab kiriku, mis kõik muud suu-ruse ja toreduse poolest varju jätab. Otsitakse siis meistrit siit ja sealt, aga ei leita kusagilt niisugust, kes ehitaks kiriku linnale auks ja iluks ning laevadele tuletorniks.

Juba on lootus kadumas, kui äkki ilmub võõras, suur vägimees, kes ise ennast kirikuehitajaks kaup-leb. Elanikud võtavad pakkumise rõõmuga vastu, kuigi ehituse hind – kümme tündrit kulda – neid hirmutab. Ja veel lisab meister iseäraliku tingimuse: kui elanikud ehitaja nime teada saavad, ei nõua ta töörahaks kopikatki. Linnarahvas loodab meistrimehet nime teada saada ning seeläbi maksust vabaneda, nõnda lüüaksegi käed.

Küsimus tekib kiriku asukohast. Ühed tahaks ehitada Toompeale, teised all-linna. Toompea vastu vaieldakse põhjusel, et torn pilvedesse ulatuks ja välk kiriku maha põletada võiks. Nii jäävad peale all-linna omad.

Meister asub ehitama. Paneb kivi – kerkib müür, paneb teise – märkab – sein. Ehitajal on verstaviisud jalas: astub sammu, verst maad edasi jõudnud. Mõni katsub küll meistriga sõprust sobitada, et ta nime välja meelitada, aga too ei alusta kellegagi juttu ega jää kellegi juurde, vaid käib esmalt Nar-vas, pärast Haljalas söömas ning magamas, kus tal naine on. Kirik kerkib ja linlaste mure kasvab – kust võtta kullatündrid meistri palgaks? Ei leita muud abinõu, kui saadetakse salakuulaja meistri naise juurde, ehk läheb sel korda meistri nimi kuulda saada. Esiotsa on vaev asjatu. Ühel päeval läheb aga Tallinna mees ehitaja naise korterist mööda ja kuuleb naist sülelast kussutamas: „Kussu, kussu, lapsukene, homme Olev tuleb koju, kümme tündrit kulda kaasas!”

Salakuulajal selgus käes: ehitaja nimi on Olev! Tõttab sedamaid Tallinna tagasi elanikele rõõmu-sõnumit viima. Ehitaja on parajasti tornitipus ehitust lõpetamas, tornile risti otsa panemas. Tal-linna mehed alt hüüdma: „Olev, Olev, pane hoolsalt! Rist viltu!” Otsekui välgust tabatud, kohkub ehitaja oma nime kuuldes. Nimi teada saadud, ehitaja palgast ilma! Mees kohkub nii koledasti, et laseb käed torni küljest lahti, tuigub veel jalgadel, aga enne, kui uuesti kätega tornist kinni saab, langeb üle tellingute ääre alla. Langedes ei saa ta kusagilt enam tuge ning kukub surnult kividele maha. Konn ja madu kargavad mahasadamisel ehitaja suust välja. Meistri surnukeha moondub

sedamaid kiviks, niisamuti konn ja madu. Kõik kolm seisavad praegu alles kividena kiriku kõrval. Ehitaja nime järgi hakatud kirikut Olevi ehk Oleviste kirikuks kutsuma.

Rahvas röömustab uue kiriku üle, see on tõepoolest linna au ja ilu, laevade tuletorn ning juhtija. Laevu purjetab Tallinna alla kokku. Mida rohkem linnaelanikud röömustavad, seda rohkem Vanapagan vihastab. Oleviste kõrge torn on tal okkaks silmas ja hakkab mõtlema, kuidas seda hävitada. Vanapagan on Pärnus. Tallinnasse pole aega minna, seepärast võtab lingu, kivimürakas peale, viristab lingu. Paela katkemise pärast ei taba kivi märki, vaid langeb Pärnu-Tallinna tee äärde Ruila mõisa väljale maha, kus puhkab praegugi, vaese mehe sauna suurune. Vanal ajal olnud kivi otsas hõbekauss, kuhu vihmavett sisse sadanud, millega siis mõnesuguseid haigusi arstitud. Teiste teadete järgi ei visanud kivi Oleviste kiriku pihta mitte Vanapagan, vaid Kalevipoeg, kes samal ajal Riias kirikut ehitas. Ta vihastanud seepärast, et Olevi kirik suurem ja kõrgem saanud kui tema oma, ning sellepärast katsunud kirikut kiviga hävitada.

Oleviste kirik on rajatud tõenäoliselt 13. sajandil ja pühendatud Pühale Olavile ehk Norra kuningale Olav Haraldssonile (umbes 995–1030). Legendis kirjeldatud ehitaja surnukeha ning tema suust väljakaranud kärnkonna ja mao kirjeldus vihjab Oleviste kiriku Maarja kabeli idaseinal olevale 16. sajandist pärit Hans Pawelsi kenotaafile, mille allosas on luukere ning ussi ja kärnkonna kujutis.

Tallinna legendid. Koostanud ISIDOR GOLDMAN ja PRIIT KALDOJA. Tallinn, 1991, lk 17–19.

Legend Vanast Toomasest

Tallinnas Kalarannas elas vaene lesk kalurinaine, kelle ainus rööm oli poeg Toomas. Väikese Toomase armastatuim meelelahutus oli vibupüssist laskmine. Suure huviga jälgis poisike Tallinna iga-aastaseid laskevõistlusi, mida peeti nelipühade ajal maikuu Suure Rannavärava esisel nn Papagoiaias. Papagoiaias oli üles seatud märklaud – kõrge ridva otsa asetatud puust papagoikuju. Jõukaid kaupmehi ühendav Suurgild andis laskevõistluse võitjale, kes papagoi alla tõi, jäädavaks auhinnaks hõbedase karika.

Juhtus nii, et suurtele laskevõistlustele Papagoiaias sattus ka väike Toomas, kel oli harjumuspäraselt kaasas vibupüss. Ta oli omavanuste hulgas kindlalt parim laskur. Teised poisikesed narritasid ja õrritasid teda oma laskeosavust tõestama ja nii ei jäänudki Toomal muud üle, kui haarata vibupüss ning nool märklaua pihta saata. Lask tabas ja papagoi kukkus lati otsast alla. Tasuks ei saanud väike Toomas aga muud kui paar kõrvakiilu ning karistuseks pidi ta märklaua asetama endisesse kohta, sest pärisvõistlejad olid juba saabumas. Uudis vahejuhtumist levis aga linnas kiiresti ja väikese Tooma täpsest tabamusest kõneldi palju. Tooma ema muretses juba, et ega sellest ta pojale midagi halba ei sünni, kuid läks nii, et Suurgildi oldermann tegi Toomale ettepaneku astuda õpilasena linna vahtkonda. Selle ettepaneku üle röömustasid nii Toomas kui ka tema ema, kes vabanes poja ülalpidamiskuludest.

Toomast sai tubli linnavaht. Ta osales ka Liivi sõjas ning tõsteti vapruse eest lippuri seisusesse. Linnas tunti teda Vana Toomana. Kuna Toomas sarnanes väljanägemise poolest – sama vormiriietus, pikad vurrud – raekoja torni tuulelipuga, hakati viimast hellitavalt kutsuma Vanaks Toomaks. Vana Toomas on tuntumaid Tallinna sümboleid.

1530. aastal raekoja torni asetatud tuulelipp sai kannatada 1944. aasta märtsipommitamises. See tuulelipp seisab praegu raekoja ruumides. 1952. aastal pandi tornitippu endise koopia, mis 1996. aastal asendati uuega.

Tallinna legendid. Koostanud ISIDOR GOLDMAN ja PRIIT KALDOJA. Tallinn, 1991, lk 29.

Legend nahakaupleja Pontusest

Vanal ajal nähtud Lasnamäel kuuvalgetel öödel sageli üht raudriides meest valge hobuse seljas, kimp pargitud nahku kaenlas, mida ta teekäijaile müüa pakkunud. Keegi ei himustanud pakutud kaupa osta, sest nahkadel olnud küljes vänge inimese hais, mis ostjad ära hirmutanud.

Ühel ööl tulnud üks väike kitsehabemega vanamees ja küsinud: „Mis hinda sa, vennike, oma park-nahkade eest tahad?” Raudmees kostnud: „Mulla põrmus rahulist puhkamist, mis mulle tänini veel osaks ei ole antud.” Vanamees hakanud taga nõudma, mis süü pärast uhke ratsamees mulla sängis rahu ei leidvat ja kes teda igal ööl sõitma sundivat.

Raudriides mees andnud vastuseks: „Ma olin omal ajal kuulus sõjamees, Pontus on mu nimi. Ma lasin sõjas surnud meeste nahad seljast nülvida, parkalil parkida ning neid siis hobuste ja lojuste nahkade asemel tarvitada, nõnda et minu majas muid nahkasju ei leitud kui pargitud inimese-nahkadest tehtud. Saapad mu jalas, vammus ja püksid mu raudriiete all, niisamuti hobuse sadul, valjad ja muud rihmad on pargitud inimesenahkadest õmmeldud. Enne surma jäi veel hulk pargitud nahku järele, sest mul sel puhul nahkriistu enam tarvis ei olnud. Kui ma teise ilma väravasse jõudsin ja parajasti sisse tahtsin astuda, hüüdis väravavaht: „Pea kinni! Sind ei tohi ma varem sisse lasta, kui sa õmblemata pargitud inimnahad oled ära müünud. Aga et sul luba ei ole päeval hauast välja tulla, pead sa öösel neid otsima, kes nahku tahavad. Sõida igal keskööl kukelauluni Lasnamäel teede ligidal ratsu seljas, kuni nahkadele ostja leiad.” Ehk ma nüüd küll juba kahe põlve rahvale nahku olen müüa pakkunud, ei ole keegi neid tahtnud osta, sest et vänge inimesehais neil nahkadel küljes olla.”

„Noh,” kostnud vanamees, „nimetatud vea pärast mina sinu kaupa ei põlga. Kui sa nende eest suuremat hinda ei küsi kui lahtipäästmist öisest sõidust, siis lööme kauba peale käed. Astu hobuse seljast ja tule minuga.”

Pontus rõõmustanud, et oli ostja leidnud, võtnud nahakimbu kaasa ja hakanud vanamehe seltsis minema. Aga ostja viinud ta otsekohe põrgu. Ukselävele jõudnud, võtnud vanamees oma tõelise kuju – sarved peas ja saba taga, lükanud Pontuse tuppa ning hüüdnud koleda häälega: „Pontuse nülitud mehed, astuge ette!”

Seal tulnud nahata mehi karjakaupa kokku, kes kõik verisele lihale katet tagasi pärinud. Vanapere-mees ütelnud irvitades: „Nülgige temal nahk seljast ja venitage iga päev nii kaua tema nahka, kui teie lihale ja kontidele küllalt katet saab!”

Pontuse all on mõeldud ilmselt Liivi sõja aegset Rootsi väepealikku ja Eesti asehaldurit Pontus de la Gardie'd, kelle haud on Tallinna Toomkirikus. 1581. aastal vallutasid rootslased Narva, mida sõdurid võisid terve ööpäeva vabalt röövida; Russowi kroonika järgi sai surma 7000 narvalast.

Tallinna legendid. Koostanud ISIDOR GOLDMAN ja PRIIT KALDOJA. Tallinn, 1991, lk 44–45.

Lugu Niguliste muumiast

Niguliste muumia on pikka aega olnud Tallinna tähtsamaid vaatamisväärsusi, mida on mainitud kõigis omaaegsetes reisikirjeldustes. Muumia on tegelikult olemas olnud, kuid tema lugu on põimitud mitme legendiga. Kõrgest soost Belgia aadlik Charles Eugène de Croy (1650–1702) astus noorena Taani sõjaväkke, hiljem sõdis Austria eest türklaste vastu, teenis Poola kuningat ning jõudis lõpuks Narva alla Peeter I (valitses 1682–1725) käsutusse, kes tegi temast kindralfeldmarssali ja sõjavägede ülemjuhataja. Narva lahingu kaotamise järel langes de Croy rootslaste kätte vangi ning

saadeti Tallinna, kus ta ausõna peale vabaks lasti. De Croy kodunes Tallinnas hästi ja pühendus aktiivselt seltskondlikele lõbustustele – joomisele ja täringumängule. Säärane eluviis nõudis palju raha, mida hertsogil polnud, kuid oma nime ja seisuse tõttu õnnestus de Croyl kergesti laenu saada.

Kui levis kuuludus, et kõik sõjavangid saadetakse Stockholmi, sattusid võlausaldajad ärevusse. Tallinna linnavõimud tulid võlausaldajate palvele hertsogit võlgade tasumiseni kinni pidada vastu ning de Croy jäeti Tallinna n-ö võlavangi. Ühel päeval hertsog ootamatult suri ja võlausaldajad leidsid end täbaras olukorras olevat. Kellelegi meenus vana tava, mille järgi võlausaldajad võivad keelata võlgniku matmise seniks, kuni võlad saavad tasutud. Ametivõimudega saavutati kokkulepe, võlausaldajad panid oma pandi kirstu ning viisid Niguliste keldrisse hoiule. Sinna jäi ta enam kui sajaks aastaks, kuni juhuslikult avastati, et ta oli muumiaks muutunud.

Teadlased on püüdnud laiba säilimist seletada kiriku ehituskivide sideaine salpeetrisisaldusega, rahvas kaldus aga põhjuseks pidama hertsogi ohtrat alkoholitarmutamist. Pärast Baltimaade kindralkubeneri Paulucci vastavat korraldust eksponeeriti katafalgile asetatud ja klaaskirstuga kaetud hertsogi maiseid säilmeid 1819. aastal Niguliste Roseni kabelis. Muumiast sai pikaks ajaks Bernt Notke „Surmatantsu” kõrval Niguliste hindamatu vaatamisväärsus, millest ei läinud mööda ükski reisikiri ega Tallinna tutvustus. Mingil ajal oli Roseni kabeli vaatamisväärsusega tutvumiseks ette nähtud isegi sissepääsuraha. Kaasaegsete sõnul olevat Niguliste kiriku köster muumiat näidates endale jootraha teeninud, keerates külaliste nõudmisel mumifitseerunud hertsogit kirstus otsekui puunotti.

Legendi järgi kuulis Niguliste kiriku organist Kitty Rutz koraale harjutades ühel pilkasel sügisööl kirikus lohisevaid samme ning nägi endale lähenevat surnud hertsogit. Tegu ei olnud siiski rahutu hertsogi vaimuga, vaid hoopis köstriga, kes hertsogit seljas ahju äärde käärkambrisse tassis, sest Roseni kabel oli hakanud tugeva vihmasaju tõttu vett läbi laskma.

1870. aastal otsustas Baltimaade kindralkuberner korralgeduse lõpetada ning võlgniku maha matta, sest surnud ohvitseri eksponeerimine katafalgil näis riivavat Vene armee au ja väarikust. Protokoll nägi kindralfeldmarssali aukraadiga isiku matusteks ette suuri auavaldusi tsaariperekonna, kaardiväe ja diplomaatilise korpuse kohalolekul, seetõttu saabus Tallinnasse tsaari resolutsioon de Croy „vaiksel maha matta”. Hertsogi säilmete vaikne sängitamine Clodti kabeli all asuvasse sügavasse krüpti korraldati alles 1879. aastal.

Pärast fotograafia leiutamist tehti mumifitseerunud hertsogist 1896. aastal esimene ülesvõte. Seda haruldast fotot säilitatakse Niguliste muuseumi kogus.

1978. aastal toimunud arheoloogiliste kaevamiste lõppedes maeti paljunäinud hertsog veel kord ümber, seekord Niguliste kiriku peasissekäigust vasakule ning kaeti hauaplaadiga. Seal betoonist valatud kirstus leidis hertsog lõpuks huarahu. Hertsogi sametist suririided, tammekirstu kohrustehnikas kaunistused ning ingli pea ja tiibadega kaunistatud kullatud kirstukäepidemed toodi Tallinna Linnamuuseumi.

Kuulus hertsog on inspireerinud vähemalt üht eesti heliloojat Anti Margustet, kes 1995. aastal kirjutas hertsogi mälestuseks oreliteose „Hilinenud järelehüüe hertsog de Croyle”.

<http://www.tallinnapostimees.ee/45373/tallinna-niguliste-kiriku-mumifitseerunud-kindralfeldmarssal/>

Michel Sittow

Michel Sittow (1469–1525) on Madalmaade päritolu Tallinna kunstnik, suurim Eestiga seotud kunstnik kunstiajaloo, üks Põhja-Euroopa renessansiaja portreekunsti tippmaalijaid.

Sittow unustati vahepealseil sajandeil, mil teati küll tema nime ja mõnda tööd, kuid neid hakati seostama alles 1940. aastal.

Michel Sittow sündis 1469. aastal Tallinnas. Tema isa, Madalmaadelt pärit Claves van der Sittow, oli samuti kunstnik, nimekas skulptor ja maaliija. Micheli ema oli soomerootsi päritolu. 15aastaselt läks Michel õppima Brüggesse kuulsaku kunstniku Hans Memlingi juurde. 1490. aastate algul algas tema hiilgav karjäär Euroopa kuningakodades: Sittowist sai Hispaania kuninganna Isabeli õuekunstnik, ta täitis ka teiste kõrgete isikute tellimusi.

Aastad 1506–1514 veetis Michel Sittow Tallinnas, kus ajas ema pärandusasju. Kuigi ta oli selleks ajaks Euroopas tunnustatud kunstnik, tuli tal tolaegsete tsunftiseaduste kohaselt hakata Tallinnas kõigepealt selliks ning alles 1507. aastal sai ta Kanuti gildi meistriks.

1514. aastal naasis Michel Sittow Lääne-Euroopasse, kus töötas Taani, Madalmaade ja Hispaania õukonnas ning Saksa-Rooma keisri Karl V teenistuses. Aastast 1517 oli Sittow taas Tallinnas, kus suri 1525. aastal katku ja maeti Pühavaimu seegi kalmistule. Elu lõpuaastail oli ta Tallinnas Kanuti gildi vanem ning võis nautida jõukust ja kõrget positsiooni.

Michel Sittowi maale on säilinud umbes 30, need asuvad Berliini, Pariisi, Londoni, Viini, Kopenhaageni, Moskva ja USA muuseumides ning erakogudes. Ta maalib eelkõige portreid ja madonnapilte. Väikesemõõtmelisi portreid iseloomustavad säravad värvid ning peen pintslitehnika. Inimesed portreedel on pisut jahedailmelised, enesesetõmbunud, naised veidi ilustatud, mehed tõepärasemad.

Michel Sittowi kuulsamad tööd on Taani kuninga Christian II ja Hispaania printsessi Aragóni Katariina portree. Tallinnas on Michel Sittowi töid vähe ning nende autorsus pole päris kindel.

Sittowite perekonnale on kuulunud majad Niguliste ja Laial tänaval. Michel Sittow on elanud majas Rataskaevu 22, kuhu on paigutatud mälestustahvel.

Balthasar Russow

Balthasar Russow (u 1536–1600) on Tallinna kroonikakirjutaja ning luteri vaimulik.

Russowi isaks on pakutud nii eestlasest voorimeest Simon Rissat kui ka sakslasest kullasseppa Simon Russenbergi.

Russow õppis Tallinna linnakoolis ja aastail 1559–1562 Stettini vaimulikus akadeemias. 1563. aastal pühitseti ta Tallinnas pastoriks ning seejärel oli ta Pühavaimu eesti koguduses esialgu abiõpetaja, seejärel pastor. Sellel kohal töötas Russow kuni surmani.

Russow oli kolm korda abielus, tema kolmas naine oli toonase raehärra ja bürgermeistri kasutütar. Nii sai Russowist raeliikme sugulane, mis tähendas kõrgeimat ühiskondlikku positsiooni, milleni Tallinnas oli võimalik jõuda. Russowi surma puhul nimetas Tallinna raad teda kui linna vanimat pastorit austavalt *senior*'iks.

1578. aastal ilmus Russowi kirjutatud alamsaksakeelne „Liivimaa kroonika”, mis sai väga populaarseks; ilmusid ka teine (1578) ja kolmas (täiendatud, 1584) trükk. See kroonika, mis käsitleb sündmusi 12. sajandist kuni aastani 1583, on Eesti ajaloo tähtsamaid allikaid. Kroonika väärtuslikem

osa on Liivi sõja eelsete olude ja elulaadi kirjeldus. Kroonik Russow suhtus eesti talupoegadesse heatahtlikult ning taunis baltisaksa aadli omavoli.

Balthasar Russow on Jaan Krossi kuulsa romaani „Kolme katku vahel” peategelane.

Jaan Poska

Jaan Poska (1866–1920) on jurist ja Eesti riigimees.

Ta sündis Laiusel, kus tema isa oli õigeusu kiriku köster-kooliõpetaja. Poskade kodune keel oli vene keel. Poska õppis Tuhalaane õigeuskoolis ja seejärel Riia vaimulikus seminaris. 1882. aastal suri Poska isa ning ema lastega kolis Tartusse. Jaan Poska astus 1886. aastal Tartu ülikooli arstiteaduskonda, ent läks hiljem üle õigusteaduskonda, mille lõpetas 1890.

Jaan Poska edasine elukäik on seotud Tallinnaga. Pärast ülikooli asus ta tööle eraadvokaadina, mõne aasta pärast sai temast veadvokaat. 1904. aastal valiti ta Tallinna linnavolinikuks, 1905. aastast oli ta linnavolikogu juhataja, aastail 1913–1917 Tallinna linnapea. Linnapeana soosis ta uuendusi: aastail 1914–1915 korraldati ümber arstiabi, aastal 1915 asutati naiskommertskool ja linna omandisse võeti kunsttööstuskool. Märtsist oktoobrini 1917. aastal oli Poska Eestimaa kubermangu komissar, 1917. aasta sügisel valiti ta Vene Asutava Kogu liikmeks.

24. veebruaril 1918. aastal määras Päästekomitee Poska Eesti välisministriks, hiljem kuulus ta peaministri asetäitjana ja kohtuministrina Eesti Ajutisse Valitsusse. Aastail 1918–1919 hankis Poska Eesti välissaatkonna juhina Lääne-Euroopas Eestile diplomaatilist tunnustust ning osales Pariisi rahukonverentsil.

1919. aastal naasis Poska kodumaale, olles Eesti Asutava Kogu liige ja välisminister. Ta nimetati Nõukogude Venemaaga peetavate rahuläbirääkimiste Eesti delegatsiooni juhiks. 15. detsembril 1919. aastal avas Poska eestikeelse kõnega Tartu rahulepingu läbirääkimiste esimese istungi. Pärast pikki arutelusid tehti 31. detsembril vaherahu, läbirääkimised pärisrahu saavutamiseks kestsid veel kuu aega. Ametlikult vormistati Tartu rahu 2. veebruaril 1920. aastal rahulepingu allakirjutamisega. Pärast rahulepingu allkirjastamist ütles Jaan Poska Eesti delegatsiooni liikmeile: „Tänane päev on kõige tähtsam Eestile tema 700-aastasest ajaloost: täna esimest korda Eesti määrab ise oma tuleviku saatust.”

Poska jätkas tööd advokaadina ja tegeles põhiseaduse koostamisega. 4. märtsil 1920. aastal juhatas ta viimast korda põhiseaduskomisjoni koosolekut. 7. märtsil 1920. aastal Jaan Poska suri, ta on maetud Tallinna Siselinna kalmistule.

Jaan Poska järgi on nimetatud tänav Kadriorus, kus tema perekond elas. Jaan Poska oli pärit 12-lapselisest perest, tema oma perre sündis 9 last. Poskade suguvõsa liikmed on jätnud märkimisväärse jälje Eesti aja- ja kultuurilukku.

Jakob Westholm

Jakob Westholm (1877–1935) on Eesti pedagoog, ühiskonna- ja haridustegelane ning koolijuht.

Jakob Westholm õppis aastail 1886–1894 Palmse ministeeriumikoolis ja 1894–1898 Tartu õpetajate seminaris. Ta sooritas 1909. aastal eksternina gümnaasiumi küpsuseksamid Tallinna Nikolai I Gümnaasiumi juures. Aastail 1909–1915 õppis Westholm Tartu ülikoolis õigusteadust ja filosoofiat, omandades matemaatika koduõpetaja kutse.

Westholm töötas 19. ja 20. sajandi vahetusel Vana-Antsla valla Lusti koolis, Viru-Nigula kihelkonnakoolis ning Harjumaal Kolga ministeeriumikoolis. 1903. aastal asus ta tööle Tallinna Väikelaste Eest Hoolitsemise Seltsi algkooli õpetajana (kool oli asutatud 1898. aastal). 1905. aastal sai temast kooli juhataja ja 1907. aastal omanik. Kool töötas esialgu 2. järgu eraalgkoolina, 1910. aastast progümnaasiumikursusega 2. järgu poeglastekoolina ning 1915. aastast poeglaste erakeskkoolina. 1913. aastal valmis koolimaja Kevade tänav 4. 1917. aastal sai koolist eragümnaasium (Jakob Westholmi Eragümnaasium). Kooli vormimüts oli musta randiga kirsipunane tekkel ja märk kuldne tammetõru, mis hiljem paigutati kolmnurga sisse, selle deviis on „Per aspera ad astra” („Läbi raskuste tähtede poole”).

Westholm oli gümnaasiumi ülalpidaja ning direktor kuni surmani 1935. aastal. Ta pärandas gümnaasiumile 140 000 krooni väärtuses vallas- ja kinnisvara, mille põhjal moodustati sihtasutus kooli ülalpidamiseks. 1940. aastal valmis koolile uus, Baltikumi moodsaim koolimaja Kevade tänav 8. Augustis 1940. aastal kool likvideeriti ning gümnaasiumiosa ja kaks vanemat progümnaasiumiklassi ühendati likvideeritud Tallinna Prantsuse Lütseumi eakaaslastega Tallinna 7. Keskkooliks. Vastvalminud majja asutati uus algkool. 1946. aastal paigutati sellesse majja Tallinna 22. Keskkool, mille viimane poistekooli lend lõpetas 1954. aastal ning kool muudeti segakooliks. Tallinna 22. keskkool sai Jakob Westholmi nime tagasi 1989. aastal ning nimetati 1996. aastal Jakob Westholmi Gümnaasiumiks. Vilistlased Roman Toi ja Jaan Kross löid kooli hümnid „Üks kool” 1998. aastal.

Jakob Westholm osales Vabadussõjas kooliõpetajate roodus, oli Eesti Vabariigi algusaastail haridusministeeriumi keskkoolide osakonna juhataja ning osales kooliseaduste koostamises. Aastail 1919–1920 oli Westholm Asutava Kogu liige ja abijuhataja, 1920–1931 Riigikogu liige.

Direktor Jakob Westholmil olid kindlad kasvatuslikud põhimõtted ning veendumused, mis ei ühtinud sageli tollaste arusaamadega. Ta püüdis õpilastesse sisendada oma ellusuhtumist: seada oma elule kindel eesmärk, jääda oma kutsumusele ustavaks igas olukorras ning murda karastatud tahtejõuga ausas võitluses eluraskused.

Westholm andis ladina keele ja kodanikuõpetuse tunde kahes viimases klassis. Ometi tundis ta kõiki õpilasi nii nime- kui ka nägupidi ning huvi iga õpilase edasijõudmisest ja käitumisest. Ta pidas oma koolis terves Tallinnas tuntud kõva korda, oli ise täpne ning nõudis täpsust teisteltki. Olles täiskarsklane, mõistis Westholm kõike ja võis õpilastele paljugi andestada, ainult mitte elumehelikkust ega enesepõletamist. Westholm käis ainsa Tallinna keskkooli direktorina pidevalt võistlusi jälgimas ja elas siiralt kaasa oma poiste esinemistele. Veel täiseas õppis ta selgeks reaalkooli liuväljal uisutamise ning Mustamäel suusatamise. Ta osales esimest korda Eestimaa koolide ajaloos peetud oma kooli suusapäevadel.

Jakob Westholm on maetud Tallinna Rahumäe kalmistule.

Voldemar Lender

Voldemar Lender (1876–1939) on eesti insener ja esimene eestlasest Tallinna linnapea (aastail 1906–1913).

Lender sündis ehitusettevõtja perekonnas. Ta õppis Tallinna Aleksandri gümnaasiumis, hiljem Peterburi ülikooli füüsika- ja matemaatikaosakonnas (1896–1897) ning Peterburi tehnoloogiainstituudis (1897–1902). Pärast lõpetamist töötas ta 1906. aastani Tallinna vagunitehases Dvigatel. 1904. aastal valiti Voldemar Lender linnanõunikuks, aastail 1906–1913 oli ta linnapea, juhtides samal ajal linnavalitsuse ehitusosakonda. Tallinna linnavalitsuses hoolitses Lender uute elamurajoonide heakorra eest, korraldas gaasivabriku laiendamist ning elektriijaama ehitamist.

Aastail 1903–1914 oli Lenderil oma ehitus- ja tehnikakontor, mis tegutses omaniku linnapeaks olemise ajal edasi. Lender projekteeris oma ettevõttes palju ühe- ja kahekorruselisi juugendlikke puumaju (nt Köleri 10 ja 12 ning Kõie 1a), aga ta on kavandanud ka kivimaju, näiteks elamu Müürivahe 41 ja saun Paldiski maantee 3.

Voldemar Lender on maetud Tallinna Metsakalmistule.

Voldemar Lenderi abikaasa Elfriede Lender (1882–1974) rajas Tallinna Eestimaa esimese eesti tütarlastekooli – Elfriede Lenderi tütarlaste eragümnaasiumi (alustas tööd 1907).

Friedebert Tuglas

Friedebert Tuglas (1886–1971) on eesti kirjanik, kirjandusteadlane, kriitik ja tõlkija.

Tuglas sündis Põlvamaal Ahjal ning õppis Prangli kihelkonnakoolis ja Uderna ministeeriumikoolis. 1901. aastal läks Tuglas Tartu linnakooli, seejärel Hugo Treffneri gümnaasiumi. Tuglas võttis osa 1905. aasta revolutsioonist; ta vahistati detsembris ja viibis kaks kuud Toompea vanglas, kus kirjutas proosaluuletuse „Meri”. Aastail 1906–1917 elas Tuglas pagulasena peamiselt Soomes ja Pariisis. 1918. aastal abiellus ta Emma Elisabet (Elo) Oinasega.

Friedebert Tuglas kuulus kirjanike rühmitusse Noor-Eesti. Aastail 1921–1922 oli ta kirjanike ühingu Tarapita samanimelise ajakirja väljaandja ning vastutav toimetaja. Ta oli Eesti Kirjanikkude Liidu üks asutajaid 1922. aastal ning 1920. ja 1930. aastail mitu korda liidu esimees. Tuglas asutas 1923. aastal ajakirja Looming ning kujundas esimese toimetajana selle kunstinõudliku põhisuuna.

1946. aastal valiti Friedebert Tuglas Nõukogude Eesti akadeemikuks ja pälvis rahvakirjaniku tiitli, kuid 1940. aastate lõpul langes ta põlu alla. Tema rahvakirjaniku aunimetus tühistati, ta heideti välja Eesti NSV Kirjanike Liidust, tema varasem looming kõrvaldati käibelt ning tema kui tõlkija nimi kaeti raamatute tiitellehtedel tušiga. Tuglase õigused taastati 1955. Elu lõpuaastatel tegeles Tuglas oma varasema loominguga redigeerimise ja mahuka arhiivi korrastamisega.

Tuglas on kirjutanud Juhan Liivi, A. H. Tammsaare ja Mait Metsanurga monograafia, avaldanud kirjanduskriitikat, tema esseed ning marginaalid ilmusid kogus „Marginaalia”. Tuglase loomingus on omapäraselt ühendatud realistlik ja romantiline elutunnetus ning kujutuslaad. Tuglast peetakse eestikeelse klassikalise novelli loojaks, tema omapärane, pildirohke, sümbolitele ning mõttekujutlustele tuginev novellilooming on jäävalt väärtuslik. Romaaniga „Väike Illimar” (1937), mis kujutab lapse silma läbi nähtuna mõisaelu ja -inimesi, jõudis Tuglas taas realismi. Tuglas viljeles ka kirjanduse lühizanre ning tõlkis meisterlikult, näiteks soome keelest. Suur kultuurilooline tähtsus on tema reisikirjadel, mälestusraamatutel, artiklidel ja uurimustel.

Alates 1917. aastast elas Tuglas taas Tartus, aastast 1944 kuni surmani aga Tallinnas. 1944. aastal asusid Tuglas ja tema abikaasa Elo elama Marie Underi ja Artur Adsoni Rootsi põgenemise järel tühjaks jäänud majja Rahumäel (praegu Väikese Illimari 12), mis oli nende kodu elu lõpuni. Selles majas asutati 1971. aastal Friedebert Tuglase majamuuseum. Pärast Tuglase surma hoonet laiendati, ehitati juurde väike konverentsisaal ning tööruum uurijaile. Majamuuseum avati külastajaile Tuglase 90. sünniaastapäevaks 1976. aastal.

1993. aastal moodustati Eesti Teaduste Akadeemia alla kuulunud Keele ja Kirjanduse Instituudi kahest kirjandussektorist ning Friedebert Tuglase majamuuseumist Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus. 1993. aastal nimetati majamuuseum Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse muuseumiosakonnaks. Iga aasta 2. märtsil, Tuglase sünniaastapäeval, antakse siin kätte Friedebert Tuglase novelliauhinnad. Jätkub 1979. aastal alanud Tallinna Teadlaste Maja helisalves-

tatavate kirjanduslike kohtumiste sari, korraldatakse teaduskonverentse ja sümposioone, raamatu-esitlusi, teatrietendusi ning tähtpäeva- ja muid kultuuriüritusi.

Friedebert Tuglas on maetud Tallinna Metsakalmistule.

Marie Under

Marie Under (1883–1980) on eesti kuulsamaid luuletajaid.

Tema isa Friedrich Under ja ema Leena olid hiidlased, kuid vahetult enne Marie sündi kolisid nad Tallinna.

Marie Underi sünnikodu asus omaaegsel Allemanni tänaval (krundi praegune aadress on Koidu 46), kuid sealt koliti peagi edasi majja Tui tänaval, praeguse Rahvusraamatukogu kohal. Neljandast üheksanda eluaastani õppis tulevane luuletaja Väike-Roosikrantsi tänaval väikelastekoolis, aastail 1893–1898 saksakeelses Cornelia Niclaseni erakoolis. Tema haridustee katkes vaesuse tõttu. Oma suure lugemuse ja laia silmaringi saavutas Under iseõppimise teel.

Aastail 1901–1902 töötas Under ajalehe Teataja toimetuses, kus tutvus paljude Eesti haritlastega. 1902. aastal abiellus ta Carl Eduard Friedrich Hackeriga ning noorpaar kolis Moskvasse. Neil oli kaks last – Dagmar ja Hedda. 1906. aastal naasis perekond Tallinna, kus asuti elama üürimajja Allika tänavale. Jõuluõhtul puhkenud tulekahjus hävis kogu majakraam ja hulk Underi juurde hoiule toodud Ants Laikmaa maale. Seejärel asus Underi perekond elama Suur-Tartu maantee 57 (hilisema kino Eha kohal). Suure aiaga lihtsas majas paiknenud Underi kodust kujunes üks Eesti esimesi kirjandus- ja kunstisalonge, kus kõige viljakam seltsielu käis aastail 1907–1913. Lopsakas aed ja maja ees paiknenud rõdu on andnud rikkalikult motiive Underi luulesse. 1917. aastal oli Under koos teiste kirjanikega rühmituse Siuru asutaja. See sündis majas Pikk 34 / Olevimägi 3, mis on Raamatukojana taas antud kirjanike käsutusse.

1924. aastal abiellus Marie Under Artur Adsoniga. Pärast paljusid üürikortereid kolisid Under ja Adson 1933. aasta sügisel Rahumäel valminud oma majja (praegune aadress Väikese Illimari 12, seal paikneb Underi ja Tuglase kirjanduskeskuse muuseum; kui pererahvas 1944. aastal sõja jalust Rootsi pages, tulid sinna elama sõjas kodu kaotanud Friedebert ja Elo Tuglas, kelle koduks jäi see elu lõpuni).

1944. aastal Eestist lahkunud Under ja Adson jäid Rootsi ega käinud Nõukogude okupatsiooni ajal kordagi kodumaal. Marie Under on maetud Stockholmi Metsakalmistule.

Marie Under alustas luuletamist saksa keeles. Kunstnik Ants Laikmaa veenis poetessi, et ta hakkaks kirjutama eesti keeles. 1904. aastal avaldas ajaleht Postimees Underi luuletustest esimesena „Kuidas juhtus ...”. Esimesed luuletused pälvisid tähelepanu Noor-Eesti väljaannetes. Underi esikkogu „Sonetid” ilmus aastal 1917, järgnesid „Eelõitseng” ja „Sinine puri” (mõlemad 1918). Need tegid Underi tuntuks terves Eestis, äratades nii vaimustust kui ka protesti. Eesti kirjandusavalikkus ei olnud toona veel harjunud nii julge, isikliku ning ebatavaliselt vahetu ja elujaatava luulelise eneseväljendusega. Underi varasem luule on sensuaalne, täis intensiivseid loodus- ja armastuselamusi. Järgmistes luulekogudes „Verivalla” (1920) ja „Pärisosa” (1923) oli luuletaja looming oluliselt teisenenud – isiklike elamuste kõrval väljendas ta enam ka ajastu kollektiivseid meeleolusid ning tundeid. Underi tähtsamad kogud on veel ühiskondlikke vahekordi eritlev „Hääl varjust” (1927) ning looduslüürikat sisaldav „Rõõm ühest ilusast päevast” (1928). Tema kõrgetasemeline ballaadilooming on kogutud raamatusse „Õnnevarjutus” (1929).

Under kuulus ka kirjandusrühmitusse Tarapita. Nõukogude ja Saksa okupatsiooni ajal väljendas Underi luule rahva sügavamaid tundeid kogus „Mureliku suuga” (1942). Pagulasperioodil Rootsis avaldas Under kaks luulekogu: „Sädemed tuhas” (1954) ja „Ääremail” (1963). Marie Underi loo-

mingut kokku võttev valikukogu „Mu süda laulab” ilmus postuumselt 1981. aastal. Underi luulet on tõlgitud paljudesse keeltesse.

2010. aastal avati Rahvusraamatukogu ees Marie Underile pühendatud mälestusmärk.

Gustav Ernesaks

Gustav Ernesaks (1908–1993) on eesti helilooja ja koorijuht.

Ta sündis Harjumaal Peningi vallas, lõpetas Tallinna Konservatooriumi 1931. aastal muusikapedagoogika ja 1934. aastal kompositsiooni erialal.

Gustav Ernesaks töötas pärast konservatooriumi lõpetamist muusikaõpetajana Tallinna koolides ning 1937.–1941. aastal õppejõuna konservatooriumis. Ernesaks osales Teise maailmasõja ajal Eesti NSV Riiklikes Kunstiansamblites Jaroslavlis, kus asutas 1944. aastal Eesti NSV Riikliku Filharmoonia meeskoori (hiljem Eesti NSV Riiklik Akadeemiline Meeskoor, praegu Eesti Rahvusmeeskoor ehk RAM), mille kunstiline juht oli elu lõpuni. Gustav Ernesaks oli üks üldlaulupidude liikumise peamisi eestvedajaid, teda on nimetatud vaikivate aegade rahvajuhiks ning üheks 20. sajandi Eesti juhtfigureiks.

Aastast 1945 töötas Ernesaks Tallinna Konservatooriumis koorijuhtimisprofessorina. Ta on maetud Tallinna Metsakalmistule.

Gustav Ernesaksa helilooming on väga ulatuslik. Põhiosa sellest moodustavad koorilaulud, neist „Mu isamaa on minu arm” Lydia Koidula tekstile on saanud omaette rahvusliku säilivuse sümboliks. Ernesaksa loominguusse kuulub ka viis ooperit, neist „Tormide randa” on lavastatud korduvalt. Tema tuntumaid koorilaule on „Hakkame, mehed, minema”.

Gustav Ernesaks elas Oru tänav 10. Lauluväljaku vahetus läheduses asuv maja oli tema koduks aastail 1953–1993. Maja ehitasid peagu eranditult Eesti Rahvusmeeskoori tollased lauljad ning Ernesaksa elu ajal võis seal tihti kohata tuntud kultuuritegelasi Juhan Smuuli, Ullo Toomit jpt. 1997. aastal omandas Eesti Kultuurkapital maja Ernesaksa pärijatelt. Eesti Kontserdi eestvõttel alustati hoone renoveerimist 2008. aastal. 2009. aastal avati Gustav Ernesaksa majas maestro memoriaaltuba, milles eksponeeritakse koostöös Teatri- ja Muusikamuuseumiga talle kuulunud esemeid. Kogu majas on püütud säilitada endisele omanikule ja ajastule omast hubast ning algupärast kujundusjoont. Maja eest kannab hoolt Eesti Kontsert.

Jaan Kross

Jaan Kross (1920–2007) on eesti kirjanik, luuletaja, esseist ja tõlkija.

Ta sündis Tallinnas ning õppis pärast Jakob Westholmi gümnaasiumi lõpetamist Tartu ülikoolis (1938–1945) õigusteadust. Saksa okupatsiooni ajal Kross vahistati ning viibis eeluurimise all keskvanglas. Aastal 1944 ta vabanes ja jätkas õpinguid Tartu ülikoolis, kus ta töötas pärast lõpetamist kuni 1946. aastani õppejõuna (uuesti 1998 vabade kunstide professorina).

1946. aastal vahistas Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Rahvakomissariaat Krossi, ta mõisteti süüdi ning saadeti GULAGi laagritesse Krasnojarski kraisis ja Komis, kust ta vabanes 1954. aastal. Pärast naasmist Eestisse hakkas Jaan Kross 1954. aastal professionaalseks kirjanikuks. Ta alustas luuletajana, läks hiljem üle proosale ning sai tunnustatud ajalooromaanide loojaks. Tema tuntumad romaanid on „Kolme katku vahel”, „Keisri hull”, „Professor Martensi ärasõit”, „Wikmani poisid”.

novellid „Neli monoloogi Püha Jüri asjus”, „Michelsoni immatrikuleerimine”, „Pöördtoolitund” ning jutustused „Mardileib”, „Kolmandad mäed”. Kross on kirjutanud ka näidendeid.

Viimaseil eluaastail pani Jaan Kross kirja mälestusraamatu „Kallid kaasteelised” I ja II osa. 1958. aastast oli ta abielus luuletaja ja lastekirjaniku Ellen Niiduga. Jaan Kross elas koos teiste tuntud kirjanikega 1960. aastate algul valminud Kirjanike majas Harju tänav 1.

Jaan Kross on maetud Tallinna Rahumäe kalmistule.

Lennart Meri

Lennart Meri (1929–2006) on Eesti kirjanik, filmiproductsent, diplomaat ja poliitik, Eesti president aastail 1992–2001.

Lennart Meri isa oli Eesti diplomaat ja tõlkija Georg Meri, ema eestirootsi juurtega Alice-Brigitta Engmann.

Kuna isa viibis diplomaadiametis tõttu pidevalt välislahetustel, pidi ka poeg lapsepõlve suuresti välismaal veetma. Lennart Meri õppis mitmes Saksamaa ja Prantsusmaa koolis, sealt pärines tema hea keelteoskus. Aastail 1941–1945 oli Meride perekond küüditatud Siberisse, kus Lennart Meri õppis mitmes venekeelses koolis. 1948. aastal lõpetas ta Tallinnas Nõmme gümnaasiumi ja 1953. aastal Tartu ülikooli ajaloo eriala *cum laude*, kuid ajaloolasena ei lubatud tal töötada. Meri leidis tööd Vanemuises dramaturgina ning seejärel raadios kuuldemängude toimetajana. Enne seda oli ta lühikest aega ajalooõpetaja.

Lennart Meri on kirjutanud raamatuid ja teinud filme soomeugri rahvastest ning nende kultuurist. Tema esimene raamat oli „Kobrade ja karakurtide jälgedes”, mis jutustas reisist Kesk-Aasiasse 1958. aastal. Järgmistel aastatel ilmus Merilt veel hulk reisiraamatuid ning käsitlusi muistsete eestlaste ja läänemeresoomlaste minevikust, neist tuntuim on „Hõbevalge” (1976). 1963. aastal võeti Lennart Meri Kirjanike Liidu liikmeks. Tema film „Linnutee tuuled” (koostöös Soome ja Ungariga) sai 1977. aastal New Yorgi filmifestivalil hõbemedali.

Lennart Meril on suured teened Eesti iseseisvuse taastamises. 1990. aastal sai temast välisminister Edgar Savisaare valitsuses. Ta taastas kontaktid läänega ning kohtus mitmel korral kõrgete riigitegelaste, sealhulgas USA presidendi George H. W. Bushiga. Lennart Meri oli Eesti Kongressi ja Põhiseaduse Assamblee liige. 1991. aasta augustiputši ajal oli ta Soomes ning tegutses seal Eesti Vabariigi taastunnustamise nimel.

1992. aastal lahkus Lennart Meri välisministri ametikohalt ning oli lühikest aega Eesti Vabariigi suursaadik Soomes. Sama aasta sügisel sai temast esimene demokraatlikult valitud Eesti president. Aastal 1996 valiti Meri riigipeaks teiseks ametiajaks. Presidendina tegi ta palju Eesti tutvustamiseks maailmas ning aitas hoida riigis stabiilset demokraatiat. Aastal 1998 valis Prantsusmaa ajaleht *La Vie* Lennart Meri aasta eurooplaseks.

Pärast presidendiametit jätkas Lennart Meri aktiivset tegevust ühiskonnas: pidas loenguid ja kõnesid, suhtles välisriikide esindajate ning Eesti inimestega. 2001. aastal valiti Lennart Meri Eesti Teaduste Akadeemia liikmeks.

Lennart Meri elukäik on tihedalt seotud Nõmmega. Seal Kaare tänaval asus tema isakodu, hiljem elas Meri perega Pilviku tänaval. 1997. aastal ostis ta kinnistu Tallinna külje alla Viimsisse, rajades Armuneemele oma viimase kodu.

Lennart Meri on maetud Metsakalmistule.

Tallinna Linnamuuseum

Vene 17, 10123 Tallinn

<http://www.linnamuuseum.ee>

Tallinna Linnamuuseumi peahoones Vene 17 saab tutvuda nii majaga – keskaegse kaupmeheela-muga – kui ka Tallinna ajaloo muinasajast iseseisvuse taastamiseni. Linnamuuseumil on üheksa filiaali: muuseum-kohvik Neitsitorn, linnakindlustuste ajalugu tutvustav suurtükitorin Kiek in de Kök koos 17. sajandil rajatud bastionikäikudega, Peeter I majamuuseum Kadriorus, fotomuuseum endises Raevanglas, kirjanike A. H. Tammsaare ja E. Vilde majamuuseum Kadriorus, Jaani seegi muuseum keskaegse hospitali kohal ning kaks filiaali eeskätt lastele: Miia-Milla-Manda Kadriorus ja lastemuuseum Kalamajas.

Nõmme Muuseum

Jaama 18, 11615 Tallinn

<http://www.tallinn.ee/est/Nomme-Muuseum-2>

Ajaloolise Nõmme raudteejaama ühes tiivas asuva Nõmme muuseumi püsiekspositsioon näitab Nõmme kui iseseisva linna arengulugu aastail 1926–1940 ning varasemaidki aastaid alates 19. sajandi lõpust, mil Nõmme rajas Nikolai von Glehn. Muuseumis on kaks eksponaatide saali ja näidiskabinet. Eksponaadid on kogutud Nõmme elanikelt, lisa on saadud ka Tallinna linnamuuseumist, kus hoiti osa omaaegse Nõmme muuseumi kogudest. Püsiekspositsiooni kõrval on muuseumis ajutisi näitusi.

Tallinna Botaanikaaed

Kloostrimetsa tee 52, 11913 Tallinn

<http://www.botaanikaaed.ee>

Botaanikaaed asub Tallinna idaservas 10 km kaugusel kesklinnast. Botaanikaaias maad paiknevad Pirita jõe ürgorus, olles piiratud männimetsaga. Botaanikaaias põhieesmärk on uurida, kaitsta ning tutvustada taimeriigi mitmekesisust. Pidevalt täienevate taimekollektsioonide toel kujundatakse inimestes arusaama taimeriigi tähtsusest elu säilimisel. Botaanikaaias saab tutvuda nii avamaa- kui ka kasvuhoonekollektioonidega.

Eesti Ajaloomuuseum

Eesti Ajaloomuuseum, Maarjamäe loss, Pirita tee 56, 10127 Tallinn

Eesti Ajaloomuuseum, Suurgildi hoone, Pikk 17, 10123 Tallinn

<http://www.ajaloomuuseum.ee>

Ajaloomuuseum paikneb Tallinnas kahes kohas: Maarjamäe lossis Pirita tee 56 ning vanalinnas Suurgildi hoones Pikk 17.

Maarjamäel avati 24. veebruaril 2008. aastal näitus „Iseolemise tahe. 90 aastat Eesti Vabariiki”. Näituse lõppedes valmib Maarjamäel püsiekspositsioon Eesti ajaloost.

Suurgildi hoones avati 2011. aasta kevadel näitus „Visa hing. 11 000 aastat Eesti ajalugu”, mis annab lühemas ja mängulisemas vormis ülevaate Eesti ajaloost muinasajast tänapäevani. Üks ajaloomuuseumi osa on ka Maarjamäel asuv Eesti filmimuuseum.

Eesti Vabaõhumuuseum

Vabaõhumuuseumi tee 12, 13521 Tallinn

<http://www.evm.ee>

Endise Rocca al Mare suvemõisa alal 79 hektaril paiknev vabaõhumuuseum tutvustab eelkõige sajanditevanust talurahvaarhitektuuri. Muuseumi territoorium on jagatud tinglikult neljaks osaks eesti rahva materiaalse kultuuri ajalooliste valdkondade järgi: Lääne-Eesti, Põhja-Eesti, saared ning Lõuna-Eesti. Keskkel kohal on eri perioodide ja sotsiaalsete rühmituste taluõued. Tõetruu pildi andmiseks Eesti külast eksponeeritakse ka üksikobjekte: kirik, kõrts, koolimaja, vallamaja, magasiit, külapood, seltsimaja, veskid, pritsikuur.

Okupatsioonide Muuseum

Toompea 8, 10142 Tallinn

<http://www.okupatsioon.ee>

Muuseum paikneb Toompea tänava ja Kaarli puiestee nurgal. 2003. aastal avatud muuseumi püsiekspositsioon kajastab arengut Eestis aastail 1940–1991, mil Eestit okupeerisid vaheldumisi Nõukogude Liit, Saksamaa ja veel kord Nõukogude Liit. Korraldatakse ka temaatilisi ajutisi näitusi.

Eesti Meremuuseum

Pikk 70, 10133 Tallinn

<http://www.meremuuseum.ee>

Lennusadam, Küti 17 / Vesilennuki 6, 10415 Tallinn

<http://www.lennusadam.eu/et/>

Eesti Meremuuseum asub suurtükitornis Paks Margareeta. Muuseumi neljal korrusel saab ülevaate Eesti merenduse ajaloo kõigist tahkudest: laeva- ja paadiehitusest, sadamaist, mitmeotstarbelisest meresõidust, laevade navigatsioonivahendeist, tuletornidest, kalandusest ning mereuurimisest ja -haridusest. Peale põhiekspositsiooni on esimesel korrusel vahetuvad näitused.

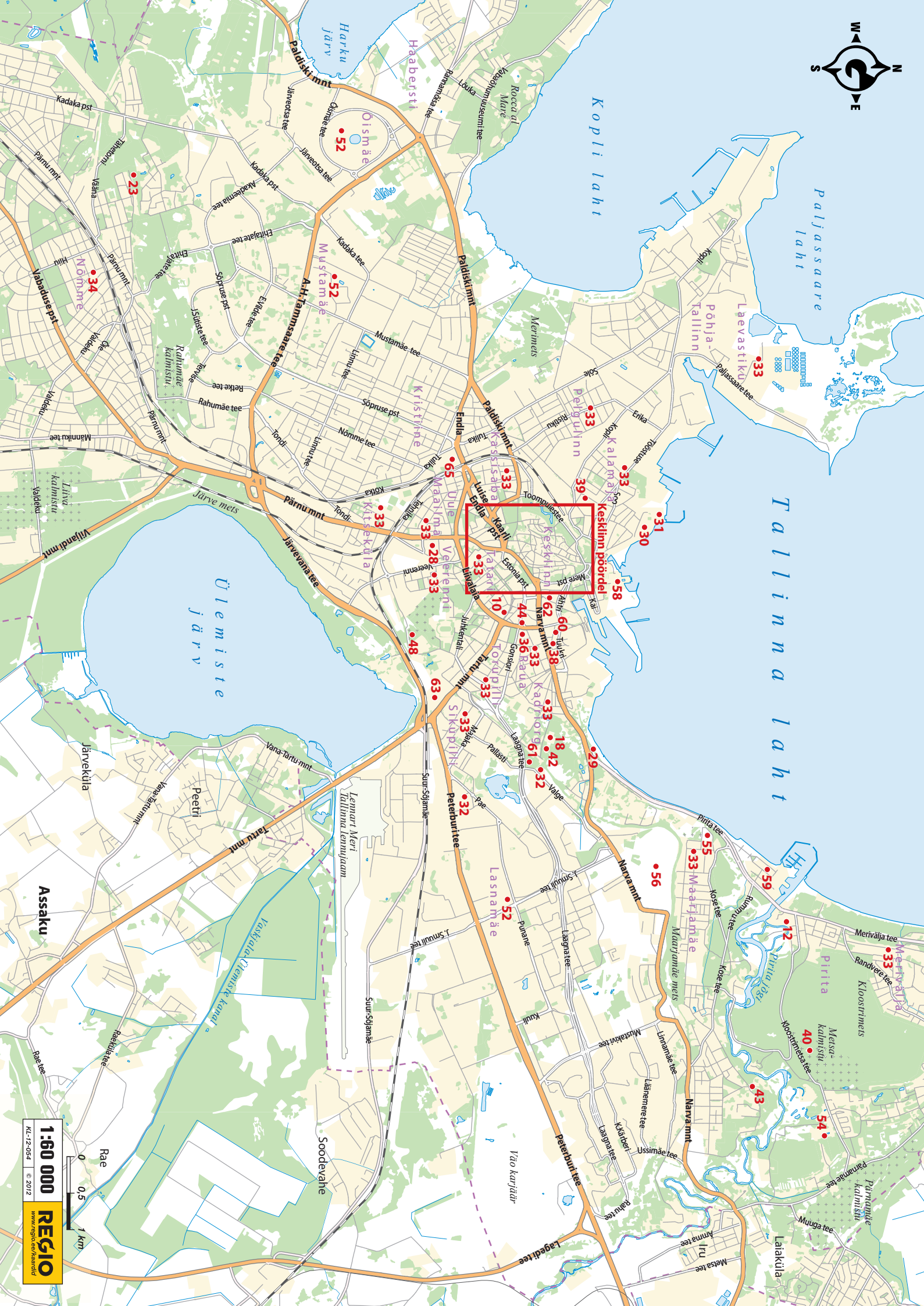
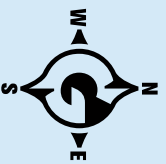
Lennusadama kui Eesti Meremuuseumi osa ülesanne on koguda, säilitada ning tutvustada Eesti ja rahvusvahelist meretehnika ajalugu. Lennusadama ekspositsioon on kolmel tasapinnal: inimesi ootavad põnevad lood nii veelusest maailmast, vee pealt kui ka vee kohal asuvast õhuruumist. Kokku on muuseumis seitse ekspositsiooniteemat: lennusadama angaarid, allveelaevandus, vesilennundus, veesõidukid, meresõja relvad, rannakaitse ning navigatsiooniseadmed. Eksponeeritud

on legendaarne allveelaev Lembit, lisaks näeb siin elusuuruses koopiat Briti vesilennukist Short 184, mis hõljub lennusaadama kuplite all.

Eesti Kunstimuuseum

Weizenbergi 34 / Valge 1, 10127 Tallinn
<http://www.ekm.ee>

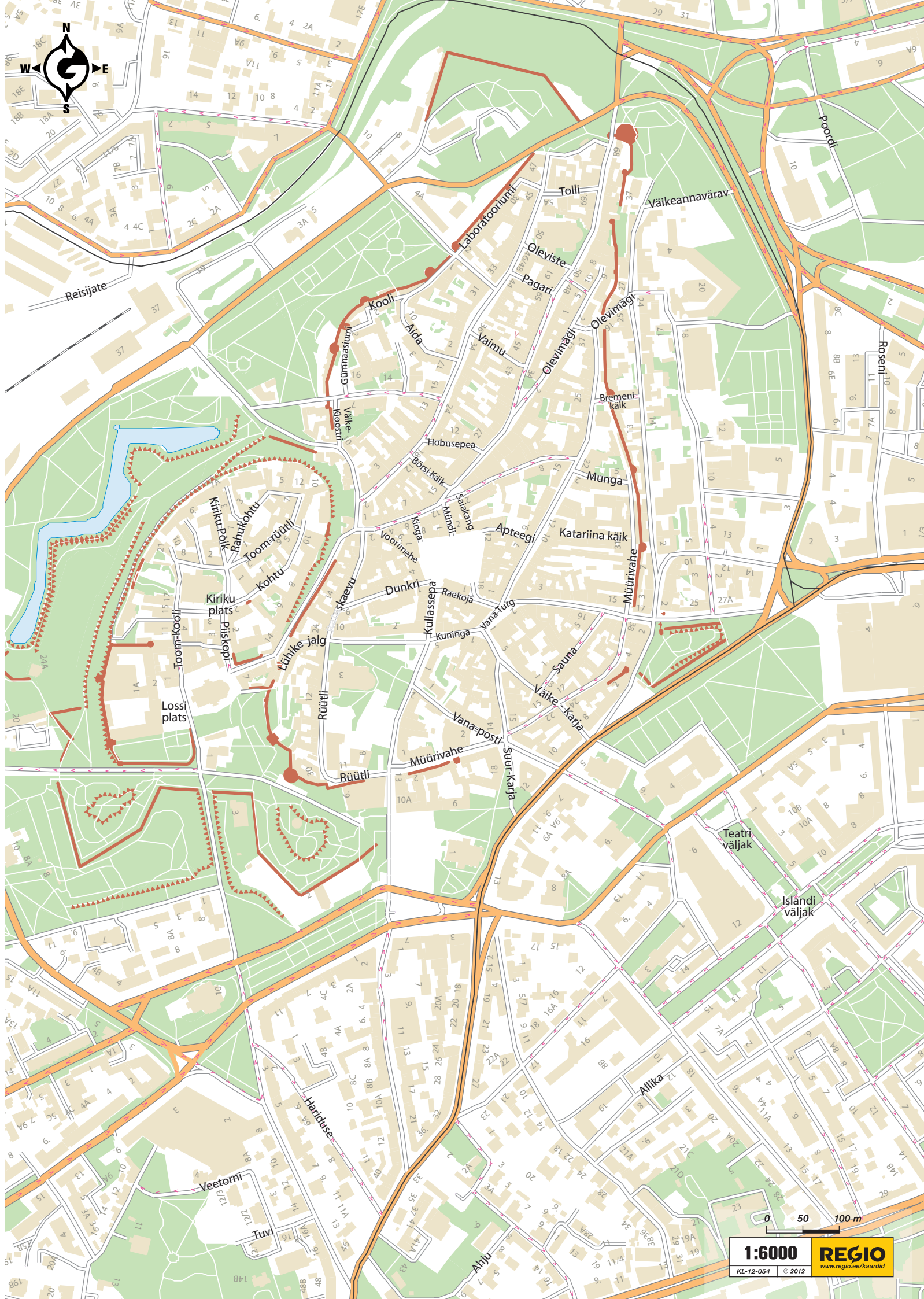
Eesti Kunstimuuseum koosneb neljast muuseumist. Peamajas Kumu on peale vahelduvate näituste väljas Eesti kunsti püsiekspositsioon 18. sajandi algusest nõukogude aja lõpuni. Kadrioru lossis võib imetleda barokset hoonet ja vaadata Lääne-Euroopa kunsti väljapanekut. Niguliste muuseum asub keskaegses kirikus ning näitab Eesti vanemat kunstipärandit. Vanalinnas, Lühikese jala trepptänaval, tegutseb Adamson-Ericu muuseum, mille alaline väljapanek tutvustab mitmekülgse meistri loomingut, kuid näha saab ka vahetuvaid näitusi.

NR	NIMI	NR	NIMI	NR	NIMI
10.	Jaani seek	34.	Nõmme	56.	Tallinna lauluväljak
12.	Pirita kloooster	36.	Tallinna 21. Kool	58.	Tallinna linnahall
18.	Kadrioru loss ja park	38.	Tallinna Ülikooli peahoone	59.	Tallinna olümpiapuhajesportidikeskus
23.	Glehn'i loss	40.	Metsakalmistu kabel	60.	Tallinna juudi sünagogoog
28.	Lutheri villa – Õnnepalae	42.	Vabariigi Presidendi Kantselei	61.	Kunnu kunstimuuseum
29.	Russalka mälestusmärk	43.	Konstantin Pätsi Vabahukukool	62.	Rottemanni kvartal
30.	Pataari vangla	44.	Tuletõrjehooned	63.	Fähle maja
31.	Lennusadamaga vesilennukite angaarid	48.	Siselinna kalmistu	65.	Kristiine kaubanduskeskus
32.	Lasnamäe Ülemine majakas; Lasnamäe alumine majakas	52.	Mustamäe elamurajoon; Õismäe elamurajoon; Lasnamäe elamurajoon		
33.	Kadrioru; Kalamaja; Kassisaba; Kiteküla; Laevastiku; Pelgulinn; Raua; Tatar; Torupilli; Uue Maailma; Veerenni; Merivälja; Maarjamäe; Sikkupilli	54.	Tallinna teletorn		
		55.	Maarjamäe memoriaal		

NR NIMI

1. Vabaduse väljaku kiviaegne asulakoht
2. Toompea
3. Tallinna raekoja plats ja raekoda
4. Raeapteek
5. Tallinna linnamüür
6. Pühavaimu kirik
7. Niguliste kirik
8. Oleviste kirik
9. Toomkirik
11. Dominiiklaste klooster
13. Keskaegne elamu – Tallinna linnamuseum
14. Suurgildi hoone
15. Mustpeade maja
16. Pakkhoone
17. Tallinna bastionivöönd
19. Rüütelkonna hoone
20. Stenbocki maja
21. Eesti Draamateater
22. Estonia teatri- ja kontserdihoone
24. Kaarli kirik
25. Büroohoone Pärnu maanteel
26. Maiasmoka kohvik
27. Aleksander Nevski katedraal
35. Riigikoguhoone
37. Tallinna Prantsuse Lütseum
39. Vabrik Rauaniit
41. Kunstihoone
45. Endine EEKS-maja
46. Vabadussõjas langenud õpilaste ja õpetajate mälestussammas
47. Vene teater
49. Taastatud Nõelasilm Harju tänaval
50. Kirjanike maja
51. Kino "Sõprus"
53. Hotell "Viru"
57. Eesti rahvusraamatukogu
64. Solarise keskus
66. Vabaduse väljak ja Vabadussõja võidusammas

ISBN 978-9949-9436-4-7

9 789949 943647